Aida Ličina Ramić, TITOV FOND ZA STIPENDIRANJE MLADIH RADNIKA
I RADNIČKE DJECE SR BOSNE I HERCEGOVINE (1974-1986)
Historijska traganja, 11, 2013. [str. 9-127]

UDK 371.217.4 (497.6) "1974/1986"
Izvorni naučni rad

TITOV FOND ZA STIPENDIRANJE MLADIH RADNIKA I RADNIČKE DJECE SR BOSNE I HERCEGOVINE (1974-1986)*

Aida Ličina Ramić
Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

◆

Ovaj rad ima za cilj predstaviti nastanak, razvoj i rad Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini u periodu od 1974. do 1986. godine. Na osnovu dostupne izvorne građe u Arhivu Bosne i Hercegovine te literature koja je služila za kontekstualizaciju teme, predstavljen je proces osnivanja Titovog fonda, prvo na jugoslavenskom, a potom na bosanskohercegovačkom nivou, zatim njegova organizaciona struktura, finansiranje, članstvo i politika stipendiranja. Potcrtane su njegove četiri osnovne funkcije: odgojno-obrazovna, socijalna, kadrovska i idejno-politička.

Ključne riječi: Titov fond, stipendiranje, SR Bosna i Hercegovina

Nakon donošenja Ustava 1963, kojim je započela decentralizacija države, preko ekonomske reforme 1965, Brijunskog plenuma 1966, studentskih demonstracija 1968, cestovne afere 1969. do obračuna sa hrvatskim proljećem u Hrvat-

* Ovaj rad je skraćeni tekst istoimenog magistarskog rada, koji je odbranjen 4. februara 2013. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu pred komisijom: prof. dr. Zijad Šehić (predsjednik), prof. dr. Husnija Kamberović (član) i doc. dr. Edin Radušić (mentor).

HT11 prijelom new.indd 9 19.09.13. 12:39

skoj i liberalima u Srbiji dočekana je 1972. godina, koja se, kako smatra Momčilo Mitrović, po značaju u Titovom životu može uporediti sa 1948. godinom.[1]

Te godine obilježen je i proslavljen Titov dvostruki jubilej, osamdeseti rođendan i trideset peta godišnjica od dolaska na čelo Komunističke partije Jugoslavije. Obilježavanje i proslava jubileja vezanih za Titovu ličnost imala je decenijsku tradiciju u Jugoslaviji s posebnim značenjem i namjenom. Cilj proslava, organizovanih tim povodom, bio je nastavak veličanja lika i djela Josipa Broza Tita s namjerom jačanja njegovog kulta ličnosti. S obzirom na činjenicu da je Titova ličnost bila integrirajući faktor u zemlji, veličanje njegovog lika i djela uvijek je intenzivirano u vremenima kada je država bila u političkoj, ekonomskoj ili društvenoj krizi, uz istovremeno idejno-političko angažovanje partijskih organizacija. Osim toga, to je bilo vrijeme osnivanja brojnih marksističkih studijskih centara, a štampa je sve više popularisala marksističke vrijednosti.[2]

U takvim društveno-političkim okolnostima pojavila se ideja o osnivanju Titovog fonda. Inicijativa je pokrenuta na jugoslavenskom nivou početkom 1972. godine i bila je vezana uz proslavu već spomenutih jubileja iz Titovog života. Od rođenja ideje do njene realizacije proteklo je oko godinu i po dana, tj. od januara/februara 1972. do 17. maja 1973. godine, te još godinu dana od zvanične objave o osnivanju do početka rada, odnosno objave konkursa i dodjele stipendija.

STIPENDIRANJE U BOSNI I HERCEGOVINI – DEFINISANJE POJMA

Istraživanje razvoja i rada Titovog fonda zahtijevalo je bolje razumijevanje politike stipendiranja u prethodnom periodu, odnosno politike stipendiranja u Bosni i Hercegovini tokom socijalizma. Stipendiranje, odnosno politika stipendiranja, kao poseban oblik finansijske pomoći za školovanje, činila je sastavni dio prosvjetne politike. Glavna podjela kod stipendiranja može se napraviti prema tome ko dodjeljuje stipendije, i to na: državno i nedržavno stipendiranje. Međutim, bez obzira na to ko dodjeljuje stipendije, one su imale višestruke funkcije, od socijalnih, humanitarnih, preko kadrovskih do idejno-političkih.[3]

[1] Mitrović M. 2008. 241-242.

[2] Sarač-Rujanac Dž. 2012. 152.

[3] Ličina A. 2012. 31-64.

HT11 prijelom new.indd 10 19.09.13. 12:39

Na samom početku istraživanja definisan je ključni pojam *stipendiranje*. Ako se polazi s historijskog stanovišta, neki pojam ne mora imati istu definiciju u svakom periodu, jer je uvjetovana društvenim, političkim i ekonomskim prilikama na određenom prostoru i vremenu. Tako se definicija stipendiranja modifikovala u skladu s promjenama državno-političkih sistema, od austrougarskog, preko međuratnog (1918-1941), zatim vremena Drugog svjetskog rata i jugoslavenskog socijalizma (1945-1990) do današnjeg vremena.[4] Mitar Papić je u svome djelu *Školstvo u BiH za vrijeme austrougarske okupacije* naveo da je austrougarska politika stipendiranje u dokumentaciji definisala tako "da se stipendija ima smatrati kao milost koju Vlada dariva, kada to probitku zemlje za volju nalazi za dobro, a nipošto pravo koje bi ko imao od nje tražiti". Ovo se odnosi samo na državne stipendije, za koje se naglašava da se one dodjeljuju u interesu države.[5] Nije bilo mnogo promjena ni tokom vremena Kraljevine Jugoslavije i Nezavisne Države Hrvatske. U socijalističkom razdoblju definicija stipendiranja prilagođena je novim političko-ekonomskim prilikama u zemlji, gdje su ključnu ulogu imale država i Partija. U *Pedagoškoj enciklopediji* definisanje ovog pojma može se naći pod odrednicom *Stipendiranje i kreditiranje učenika i studenata*. Stipendiranje je, uz kreditiranje, bilo osnovni vid obezbjeđivanja povoljnijih materijalnih i drugih uvjeta za uspješno učenje i studiranje, instrument solidarnosti i značajan faktor putem kojeg je udruženi rad u sistemu obrazovanja obezbjeđivao odgovarajuću kadrovsku strukturu.[6] Prije svega, treba imati u vidu da je stipendiranje definisano u *Pedagoškoj enciklopediji,* koja je izašla 1989. godine, kada je sistem odgoja i obrazovanja bio u reformi usmjerenog obrazovanja, a čiji je osnovni cilj bio da školovanje prilagodi potrebama udruženog rada, te da se školuje kadar neophodan za privredu i društvo. Ovo je pokazatelj kako je ta definicija bila primjerena vremenu i prilikama u zemlji.

Danas se stipendiranje definiše nešto drugačije. Naglasak se postavlja na socijalnu funkciju stipendije, nešto više nego na njenu političku, mada se ni ona ne zanemaruje. Na hrvatskoj internetskoj stranici specijalizovanoj za dodjelu stipendija, stipendija se definiše kao poseban oblik finansijske pomoći

[4] Više o stipendiranju u Bosni i Hercegovini u navedenim razdobljima vidi: Ličina A. 2012. 31-64.

[5] Papić M. 1972. 167.

[6] *Pedagoška enciklopedija*. 1989. 395.

HT11 prijelom new.indd 11 19.09.13. 12:39

koji se može dodjeljivati za upis na određeni fakultet i u obliku individualne finansijske pomoći u svrhu daljeg školovanja, a dodjeljuju se na osnovu niza kriterija koji su često odraz vrijednosti i svrhe koju donator želi da promoviše. Stipendije se mogu klasifikovati na sljedeće načine: stipendije koje se dodjeljuju na osnovu određenih zasluga (uspjeh u sportu, muzici i slično), stipendije koje se dodjeljuju na osnovu socijalnog statusa i stipendije koje se dodjeljuju za djecu određenog rasnog, vjerskog ili nacionalnog porijekla. U ovisnosti o tome kako pokrivaju troškove školovanja, stipendije mogu biti potpune i djelomične. Potpune stipendije pokrivaju troškove smještaja, hrane, školarine, ličnih troškova, te putne troškove, a djelomične stipendije pokrivaju samo neke od navedenih potreba. Stipendije najčešće dodjeljuju visoke škole ili fakulteti, državna tijela, fondacije, nevladine organizacije i privatne firme.[7]

Vremenom je pojam stipendiranja postao samo jedan od oblika finansijske pomoći za školovanje. Pojmu stipendiranje (schoolarship) u Enciklopediji *Britanica*, najbliža odrednica prema našem interesovanju jeste pojam *student aid,* što bi u slobodnom prijevodu bilo finansijska pomoć za studente. Ovaj pojam je podrazumijevao različite oblike finansiranja: *scholarship*, *fellowship*, *grants, loans* i slično. Svaki od ovih oblika finansiranja je drugačiji, *scholarship* i *fellowship* mogu se prevesti kao stipendija, *grants* se može prevesti kao jednokratna novčana pomoć, a *loan* se može prevesti kao zajam. Prema tome, za ovaj rad najzanimljiviji pojmovi su: *scholarship* i *fellowship*. Iz navedenog možemo steći dojam da se radi o sinonimima, međutim postoji jasna razlika među njima. *Scholarship* podrazumijeva bespovratnu finansijsku pomoć koja se dodjeljuje za vrijeme školovanja srednjoškolca, studenta i za dalje školovanje, dok *fellowship* predstavlja jedan oblik stipendiranja za usavršavanje u određenim oblastima, zatim školovanje uz rad, specijalizacije i slično.[8]

Prema tome, stipendiranje bi se moglo definisati kao pomoć za školovanje od strane pojedinaca, grupa ili vladajućih struktura onim kategorijama stanovništva koje se uklapaju u kriterije što su ih postavili davaoci stipendija, čime se ujedno i reflektuju njihovi interesi.

[7] Scholarship Merits. http://scholarshipmerits.com/; Portal Instituta za razvoj i obrazovanje. http://www.stipendije.info/hr/baza_stipendija.

[8] *Encyclopedia Britannica Online*. http://www.britannica.com/EBchecked/topic/569886/student-aid.

HT11 prijelom new.indd 12 19.09.13. 12:39

Stipendiranje je bilo sastavni dio prosvjetne politike Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), odnosno Narodne Republike / Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine kao njene federalne jedinice. S obzirom na to da je prosvjetna politika bila planska i dirigirana, tako je i stipendiranje bilo podređeno tim interesima. Neposredno nakon Drugog svjetskog rata, u vremenu konsolidacije vlasti, kratko su djelovala nacionalna kulturno-prosvjetna društva u Bosni i Hercegovini, čije se djelovanje nije moglo smatrati neovisnim bez obzira što ih nije osnovala država. Do prestanka rada (1949) ova društva su izgubila finansijsku i političku moć u stipendiranju, a politika stipendiranja je prešla isključivo u državnu nadležnost. Prema tome, državne institucije organizovale su i usmjeravale sve vrste stipendija, bilo da se radilo o državnim stipendijama za školovanje u jednoj od republika ili u inostranstvu, ili o stipendijama inostranih vlada za jugoslavenske studente. Veoma intenzivno bilo je stipendiranje u periodu do 1951. godine, tokom vremena izgradnje i obnove zemlje i sprovođenja prvog petogodišnjeg plana (1947-1951). Značajna kriza u podjeli stipendija zabilježena je 1948. godine, poslije donošenja Rezolucije Informbiroa, nakon čega je veliki broj stipendista u inostranstvu izgubio stipendiju. Odgovor na takva dešavanja nalazio se u intenzivnijoj dodjeli stipendija za školovanje u zemlji sa željom za formiranjem većeg broja domaćih stručnjaka. Ova politika dodjele velikog broja stipendija naglo se završava 1951. godine, kada se smirila situacija na vanjskopolitičkom planu i kada su se sabrali rezultati dotadašnjeg školovanja, naročito studenata, te su se utvrdili dotadašnji propusti. Država je povukla najveći rez do tada i smanjila broj stipendija sa 28.872 na 6.579. Ipak, od politike stipendiranja nije se odustalo, s tim da je ona provođena dosta skromnije, organizovanije i promišljenije. U inostranstvo su se slali uglavnom stručnjaci na specijalizacije. Stipendiranje za školovanje u inostranstvu postepeno je poprimalo sve jasnije političke obrise, naročite poslije 60-ih godina. Sve je više bilo stipendista jugoslavenske vlade koji su dolazili iz nesvrstanih zemalja, ali i domaćih studenata koji su odlazili na studije u te zemlje. Poslije 1970-ih stipendije sve manje imaju ulogu u razvoju školskog sistema kakvu su imale ranije, tako da sve više poprimaju dominantno ideološko-političko usmjerenje, pa se u takvim okolnostima osnivao i Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke djece.

HT11 prijelom new.indd 13 19.09.13. 12:39

OSNIVANJE TITOVOG FONDA ZA STIPENDIRANJE MLADIH RADNIKA I RADNIČKE DJECE

Nastanak i razvoj ideje o osnivanju Titovog fonda

Naznake o osnivanju Titovog fonda javile su se početkom 1972. godine, odnosno godinu i po dana prije njegovog zvaničnog osnivanja (17. maja 1973). Neposredni povodi za pokretanje ove inicijative bili su Titovi jubileji koji su se obilježavali 1972. godine, osamdeseti rođendan i trideset peta godišnjica na čelu SKJ.[9] Kako se navodi u dokumentima Titovog fonda, te monografiji o Titovom fondu i natpisima u štampi iz tog vremena, ideja o njegovom osnivanju potekla je od radnika Rudnika "Majdanpek", a ubrzo je našla podršku i u Opštinskom komitetu Saveza komunista (OKSK) Majdanpek, te je istaknuto da je "rođena spontano, na zborovima radnika i sastancima komunista Rudnika bakra u Majdanpeku".[10] O javno objavljenoj spontanosti ove ideje u Majdanpeku sasvim drugačije kazuje izjava Krste Crvenkovskog, sa sastanka Predsjedništva SKJ i Odbora za proslavu osamdesetog rođendana druga Tita koja je održana 14. 3. 1972. godine. Za vrijeme rasprave o tome da li sjedište fonda treba biti u Majdanpeku, odakle je, kako se u izvorima navodi, i potekla ta ideja, ili u Beogradu, u centru federacije, Krste Crvenkovski je istakao: "(...) I ja sam protiv toga [misli se na ideju da sjedište Fonda bude u Majdanpeku, op. autorice], prvo nisam ni siguran da je ideja otuda potekla [misli na Majdanpek, op. autorice]. Jer ja sam tu ideju čuo ovde [u Predsjedništvu SKJ, op. autorice], prvo nego što je potekla iz Majdanpeka".[11] Ova izjava Krste Crvenkovskog navodi na razmišljanje o tome da li je ideja uopće pokrenuta u Majdanpeku.

Dokument u kojem se prvi put spominje osnivanje Titovog fonda[12] jeste zapisnik sa sastanka društveno-političkih organizacija, predstavničkih tijela i JNA, koji je održan 11. 2. 1972. godine na inicijativu Izvršnog odbora u

[9] Dragošan D. 1984. 51.

[10] Isto. 57.

[11] Arhiv Jugoslavije (AJ), Fond: *Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije* (*SSRNJ*). Koordinacioni odbor za proslave, kutija 383, Magnetofonske beleške sa sastanka Predsjedništva SKJ, Odbora za proslavu 80 godina druga Tita, održanog dana 14. 3. 1972. godine, 571-5/6.

[12] Odnosi se na dokument koji nam je poznat u dosada dostupnoj i istraženoj arhivskoj građi.

HT11 prijelom new.indd 14 19.09.13. 12:39

Predsjedništvu SKJ. Na ovaj sastanak je, najvjerovatnije, Krste Crvenkovski mislio kada je iznio svoje sumnje o tome odakle je potekla ideja o osnivanju Titovog fonda. Na sastanku je raspravljano o pitanju organizacije proslave osamdesetog rođendana Tita, te između ostalog predloženo da se osnuje poseban organizacioni odbor.[13] Pokrenuto je i pitanje o osnivanju fonda za stipendiranje radničke omladine. Ova ideja nije samo prezentirana, već se o njoj i raspravljalo. Marijan Cvetković, Veljko Milatović i Krste Crvenkovski dali su podršku osnivanju ovog fonda, ostavljajući za kasnije pitanje utvrđivanja njegovog karaktera (dominantno socijalnog, radničkog ili nekog drugog). U ovom zapisniku nema spomena o tome da li je inicijativa za osnivanje ovog fonda pokrenuta iz opštine Majdanpek. U pozivu za ovaj sastanak, od 8. 2. 1972. godine, navodi se: "Postoji takođe ideja da se oformi 'Titov fond' za stipendiranje radničke omladine, da se izda jubilarna marka, zlatni novčić".[14] Ideja o osnivanju fonda nije nastala na spomenutom sastanku, već je kao i ostali prijedlozi stigla sa strane. Nije navedeno odakle. U pismu koje je poslano iz Majdanpeka za Kabinet druga Tita (15. 2. 1972) osim Titovog fonda spominje se izrada zlatnog novčića s Titovim likom. S obzirom na to da je u citiranom dijelu iz zapisnika spomenut i zlatni novčić, smatramo da bi bila prevelika koincidencija da obje incijative budu predložene na ovom sastanku, za svega nekoliko dana i zvanično iz Majdanpeka.

Početkom februara 1972. godine, kako se navodi u monografiji o Titovom fondu, počeo je s radom Inicijativni odbor za sprovođenje ideje o Fondu u Majdanpeku.[15] Tačan datum početka rada nije naveden. Ovo se može odnositi na prvih desetak dana februara. U sastav Odbora ulazili su predstavnici društveno-političkih organa Majdanpeka.[16] Odbor je dobio podršku Rudarsko-to-

[13] To je Koordinacioni odbor za proslavu osamdesetog rođendana druga Tita. Za sada nemamo podatak kada je tačno osnovan ovaj Odbor, vjerovatno nekad poslije sastanka od 11. 2. 1972. godine. Njega su činili predstavnici iz Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), Predsjedništva SFRJ, Savezne skupštine Savezne konferencije SSRNJ, Veća Saveza sindikata Jugoslavije (SSJ), Saveznog odbora Saveza boraca i SOJ.

[14] AJ, *SSSRNJ*. Koordinacioni odbor za proslave, kutija 383. Stenografske beleške sa sastanka predstavnika društveno-političkih organizacija i JNA o karakteru proslave povodom 80-og rođendana druga Tita, održanog 11. 2. 1972.

[15] Dragošan D. 62.

[16] U Inicijativni odbor ušli su predsjednici društveno-političkih organizacija i Skupštine opštine i predstavnici Rudnika bakra "Majdanpek". Inicijativni odbor organizovan je u sljedećem

HT11 prijelom new.indd 15 19.09.13. 12:39

pioničkog basena Bor i opština Bor, Majdanpek i Negotin iz Borskog okruga. Iz opštine Majdanpek 15. februara 1972. godine upućena su dva pisma. Jedno pismo uputio je Opštinski komitet SK (OKSK) Majdanpek za Predsjedništvo Savezne konferencije SSRNJ – Veljka Milatovića, koji je ujedno bio na čelu Koordinacionog odbora za organizaciju proslave osamdesetog rođendana druga Tita. Isto pismo je upućeno i drugim društveno-političkim organizacijama (Izvršnom birou Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije, Predsjedništvu Saveza sindikata Jugoslavije, Predsjedništvu Saveza omladine Jugoslavije) i radnim organizacijama širom zemlje.[17] Drugo pismo za Kabinet Josipa Broza uputili su Rudarsko-topioničko preduzeće "Bor" i opštine Bor, Majdanpek i Negotin, a potpisao ga je sekretar OK SK Majdanpeka Dragoljub Dragošan, koji je bio potpisnik i prvog pisma.[18] U oba pisma iznijeta je ideja o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje. U pismu koje je upućeno Predsjedništvu Savezne konferencije SSRNJ stoji kako su prijedlog o osnivanju "Titovog fonda – mladim radnicima pokrenuli komunisti i radnici Rudarsko-topioničarskog basena Bor (su) na inicijativu Opštinskog komiteta SKS u Majdanpeku, Boru i Negotinu (...)".[19] S druge strane, u pismu upućenom u Kabinet Josipa Broza Tita navodi se da su: "(...) radnici i komunisti kolektiva rudnika bakra u Majdanpeku pokrenuli (su) inicijativu o osnivanju Fonda za školovanje i stipendiranje radničke omladine. To su jednodušno prihvatili i podržali svi radni ljudi Rudarsko-topioničkog basena Bor, kao i ostale radne organizacije i građani

sastavu: Dragoljub Dragošan (sekretar OKSKS) kao predsjednik i Filip Vuković kao sekretar (zamjenik sekretara OKSKS), kao članovi Jovan Firulesković (predsjednik SO Majdanpek), Ljubiša Vagner (zamjenik direktora Rudnika bakra "Majdanpek"), Tomica Raičević (sekretar Rudničke konferencije SK), Slobodan Jovanović (predsjednik VSSO Majdanpek), Ljubomir Bačilović (predsjednik OKSSRN Majdanpek), Živojin Mikić (predsjednik SUBNOR-a Majdanpek), Radoslav Cvetković (predsjednik OKSSO Majdanpek). Vidi: Dragošan D. 62.

[17] AJ, *SSSRNJ.* Predlog za Orden narodnog heroja drugu Titu, kutija 384. Pismo Saveza komunista opštinskog komiteta SKS Majdanpek za Predsedništvo Savezne konferencije SSRNJ – Veljka Milatovića, Majdanpek, 15. 2. 1972. br. 21; "Titu Povelja naroda i narodnosti". *Borba*, 16. 2. 1972. 1; "Drugu Titu Povelja naroda i narodnosti". *Borba*, 24. 2. 1972, 6; "Posebna priznanja predsjedniku Titu". *Borba*, 2. 3. 1972. 6.

[18] AJ, *SSSRNJ.* Predlog za Orden narodnog heroja drugu Titu, kutija 384. Pismo Rudarsko-topioničkog preduzeća Bor i opština Bor, Majdanpek i Negotin za druga Josipa Broza Tita, predsednika Republike i predsednika SKJ, Beograd, 15. 2. 1972.

[19] AJ, *SSSRNJ.* Predlog za Orden narodnog heroja drugu Titu, kutija 384. Pismo Saveza komunista opštinskog komiteta SKS Majdanpek za Predsedništvo Savezne konferencije SSRNJ – Veljka Milatovića, Majdanpek, 15. 2. 1972. br. 21.

HT11 prijelom new.indd 16 19.09.13. 12:39

opština Bora, Negotina i Majdanpeka".[20] Ako se uporede ova dva citata, vidi se da se u obraćanju Predsjedništvu Savezne konferencije SSRNJ navodi kako je prvobitna inicijativa potekla od OK SK opština Bor, Majdanpek i Negotin, dok u pismu upućenom Titu stoji kako je inicijativa potekla od radnika i komunista Rudnika "Majdanpek", a podržana je od ostalih radnih organizacija. Očito je da je u prvom pismu namjera bila naglasiti kako je ideja pokrenuta od društveno-političkih organizacija, dok se u drugom pismu želio istaći njen "radnički karakter".

Osim što su se radnici predstavljali kao istinski pokretači ideje o fondu, stvarni pokazatelj politizacije ovog pitanja je njegov naziv. Fond je nosio ime Josipa Broza Tita, tadašnjeg neprikosnovenog lidera države. Titovo ime osiguravalo mu je legitimitet, dok je, s druge strane, ovaj fond bio u službi tada izražene akcije na jačanju i promovisanju kulta ličnosti Josipa Broza Tita. Tokom građenja kulta uvijek se naglašavao nadimak Tito, a izostavljano je ime Josip Broz.[21]

U vremenu kad je Titov fond bio samo ideja i dok se raspravljalo o pitanjima u vezi s osnivanjem, pokrenuta je diskusija i o njegovom nazivu. Na već spomenutom sastanku društveno-političkih organizacija, predstavničkih tijela i JNA od 11. 2. 1972. godine Marijan Brecelj naglasio je kako treba razmisliti o formiranju fonda jer "postoji običaj da se fondovi osnivaju poslije smrti čoveka. Ja ne znam za neki slučaj da smo stvarali fond pre, jer smisao je fonda da se stvara u spomen na tog i tog čoveka". Nisu zabilježene reakcije na ovu izjavu Marijana Brecelja. Na koncu, zaključeno je da će se o nekim stvarima vezanim za proslavu Titovog rođendana naknadno razgovarati na političkom nivou, između ostalog, "da li fond ili ne".[22]

U međuvremenu, u Majdanpeku je osnovan Inicijativni odbor za osnivanje Titovog fonda, pod čijom preporukom je poslano i spomenuto pismo Kabinetu Josipa Broza Tita (15. 2. 1972) o osnivanju fonda za školovanje i

[20] AJ, *SSSRNJ.* Predlog za Orden narodnog heroja drugu Titu, kutija 384. Pismo Rudarsko-topioničkog preduzeća Bor i opština Bor, Majdanpek i Negotin za druga Josipa Broza Tita, predsednika Republike i predsednika SKJ, Beograd, 15. 2. 1972.

[21] Terzić V. M. 2005. 62.

[22] AJ, *SSSRNJ*. Koordinacioni odbor za proslave, kutija 383. Stenografske beleške sa sastanka predstavnika društveno-političkih organizacija i JNA o karakteru proslave povodom 80-og rođendana druga Tita, održanog 11. 2. 1972.

HT11 prijelom new.indd 17 19.09.13. 12:39

stipendiranje radničke omladine. Ovo obraćanje Titu, za razliku od pisma upućenog SSRNJ, nije bilo vezano za osnivanje fonda, već za samo ime fonda. Bilo je važno dobiti Titovu podršku za korištenje njegovog imena u nazivu ove institucije. Navedeno je: "Komunisti i radnici u Majdanpeku žele da taj Fond nosi Vaše ime i da se zove TITOV FOND – MLADIM RADNICIMA".[23] Pismeni odgovor iz Titovog kabineta stigao je 13. 3. 1972. godine i u njemu je potvrđeno da se Tito slaže s tom inicijativom, s tim da je istaknuto kako se o nastupajućim koracima treba dogovoriti s predsjednikom Savezne konferencije SSRNJ Veljkom Milatovićem.[24] Tek s potvrdom društveno-političkih organa ovaj fond bi dobio "zeleno svjetlo" za rad.

Tokom sjednice Koordinacionog odbora za proslavu 80. rođendana druga Tita, koja je održana 5. 4. 1972. godine, jedan od delegata (nije imenovan) istakao je kako se pitanju imenovanja fonda treba prići oprezno jer on nosi Titovo ime, te je istakao da "(...) spustiti Titovo ime, na ovo, na ono, na početku, sad sa tim luksuzom ne može se ova zemlja igrati. Niti sa luksuzom takvog imena".[25]

O tome da realizovanje ove ideje nije teklo glatko svjedoči, indirektno, i pisac monografije o Titovom fondu Dragoljub Dragošan kada navodi: "Moram da priznam da smo malo i brinuli da se naša ideja ne obeleži kao jeres, jer u to vreme 'fond' nije bila mnogo omiljena reč. Naime, to je vreme vidnih društveno-ekonomskih promena u okviru kojih su, gotovo svi fondovi ukinuti".[26]

Očito je da su pokretači ideje o fondu prepoznali izvjesnu sigurnost za njenu realizaciju ako ponese ime predsjednika, Josipa Broza Tita. Mada ni to nije garantovalo potpuni uspjeh, ipak su im bile naklonjene posebne prilike u kojima je inicirano osnivanje Titovog fonda.[27] Kao povod za osnivanje poslužili su Titovi jubileji koji su se obilježavali te godine, osamdeseti rođendan i trideset

[23] AJ, *SSSRNJ.* Predlog za Orden narodnog heroja drugu Titu, kutija 384. Pismo Saveza komunista opštinskog komiteta SKS Majdanpek za Predsedništvo Savezne konferencije SSRNJ - Veljka Milatovića, Majdanpek, 15. 2. 1972. br. 21.

[24] AJ, *SSSRNJ.* Predlog za Orden narodnog heroja drugu Titu, kutija 384. Pismo od strane šefa Kabineta predsednika Republike Marka Vrhuneca za sekretara SKS Majdanpeka Dragoljuba Dragošana, Brioni, 13. 3. 1972.

[25] AJ, *SSRNJ*. Koordinacioni odbor za proslave, kutija 383. Magnetofonske beleške sa sjednice Odbora za proslavu 80-godišnjice druga Tita. Predsjedništvo SKJ, 5. 4. 1972.

[26] Dragošan D. 1984. 67.

[27] Mitrović M. 2008. 241-250.

HT11 prijelom new.indd 18 19.09.13. 12:39

peta godišnjica na čelu SKJ. Obilježavanje Titovih jubileja je u to vrijeme već bila ustaljena praksa koja je doprinosila jačanju kulta ličnosti. Stoga su proslave Titovog rođendana, odnosno Dana mladosti (od 1956. godine)[28], postale izuzetno važne manifestacije, koje su svečano obilježavane.[29] Ono što je pratilo ove proslave, naročito jubilarne, od 1952. godine svakih pet godina, jesu brojne poruke i čestitke upućene Titu od strane radnog naroda, kao i pokloni, posebna književna izdanja povodom Titovog rođendana, te priznanja kao što su povelje, plakete i slično.[30] Kult ličnosti Josipa Broza Tita prošao je kroz ne-

[28] Grigorov D. 2008. 110.

[29] Jakovina T. 2006. 174.

[30] "Titu Orden proleterske zvezde" (Skoplje). *Borba*, 11. mart 1972, 1; "Titu Plaketa Mlado pokolenje". *Borba*, 18. mart 1972, 6; "Narudžbenica za kupovinu portreta druga Tita". *Borba*, 19. april 1972, 5; "Jubilarni zlatnik povodom Titovog rođendana". *Borba*, 20. april 1972, 6; "Knjiga *Tito među nama*". *Borba*, 29. april 1972, 13; "Jubilarne značke s Titovim likom". *Borba*, 13. maj 1972, 12; "Zbornik pesama o Titu". *Borba*, 16. maj 1972, 9; "Povelja skopskih pionira drugu Titu". *Borba*, 22. maj 1972, 5; "Izložba *Tito u Dalmaciji"* i "Susret gradova u Titovom Velesu". *Borba*, 23. maj 1972, 7; "Izložba *Titove knjige* u Novom Sadu". *Borba*, 24. maj 1972, 6; "Knjiga *Tito-vojna dela* prevedena na arapski", "Tito na istorijskim raskršćima", "Garnitura jubilarnih zlatnika – poklon Titu". *Borba*, 24. maj 1972, 6; "Četiri i po miliona Titovih knjiga". *Borba*, 26. maj 1972, 13; "Titu orden mira i slobode". *Oslobođenje*, 1. 3. 1972. 2; "Pripreme za proslavu dva Titova jubileja". *Oslobođenje*, 1. 3. 1972. 15; "Titu uz povelju i spomen knjiga". *Oslobođenje*, 2. 3. 1972, 3; "Tri knjige o Titu na turskom jeziku". *Oslobođenje*, 3. 3. 1972. 15; "Titu i drugi orden junaka socijalističkog rada". *Oslobođenje*, 6. 3. 1972, 2; "Titu orden samoupravljača". *Oslobođenje*, 8. 3. 1972. 2; "Proslava Titovog rođendana JNA". *Oslobođenje*", 15. 3. 1972, 3; "Mladi životnim putem Tita". *Oslobođenje*, 17. 3. 1972, 2; "Titu plaketa mlado pokoljenje". *Oslobođenje*, 18. 3. 1972, 13; "Na završnoj priredbi 5.000 učesnika". *Oslobođenje*, 24. 3. 1972, 2; "Zajedničke akcije uz Titov rođendan". *Oslobođenje*, 27. 3. 1972, 13; "Poruka Titu na pet jezika". *Oslobođenje*, 29. 3. 1972, 20; "Proleterska zvijezda Titu". *Oslobođenje*, 31. 3. 1972, 16; "Smotra rada i stvaralaštva". *Oslobođenje*, 2. 4. 1972, 2; "Osam Titovih odlikovanja". *Oslobođenje*, 6. 4. 1972, 11; "Manifestacija bratstva i jedinstva". *Oslobođenje*, 7. 4. 1972. 3; "Narudžbenica: Jubilarni portreti druga Tita". *Oslobođenje*, 9. 4. 1972, 9; "Titov rođendan inspiracija za mlade". *Oslobođenje*, 13. 4. 1972, 11; "Na 80 vrhova za Titov rođendan". *Oslobođenje*, 23. 4. 1972, 5; "Dokumentarni film o Titu". *Oslobođenje*, 25. 4. 1972, 24; "Holanđani proslavili Titov rođendan". *Oslobođenje*, 28. 4. 1972, 16; "Prvi put balada o Titu". *Oslobođenje*, 3. 5. 1972, 3; "Izložba *Titove knjige*". *Oslobođenje*, 4. maj 1972, 20; "Gorostas nadvisio vrijeme". *Oslobođenje*, 5. maj 1972, 2; "Titove vizije prodirale su uvijek u novo i neotkriveno". *Oslobođenje*, 6. maj 1972, 1, 4, 5; "Kviz – takmičenje *Tito i mi*". *Oslobođenje*, 10. maj 1972, 3; "Slike mladosti". *Oslobođenje*, 10. maj 1972, 10; "Titov gaj u Beogradu". *Oslobođenje*, 11. maj 1972, 3; "Jubilarne značke sa Titovim likom". *Oslobođenje*, 13. maj 1972, 1; "Tito u anegdotama". *Oslobođenje*, 13. maj 1972, 9; "Muzička čestitka predsjedniku Titu". *Oslobođenje*, 16. maja 1972, 3; "Recital o Titu". *Oslobođenje*, 19. maj 1972, 14; "Otvorena izložba *Tito u Dalmaciji*". *Oslobođenje*, 23. maj

HT11 prijelom new.indd 19 19.09.13. 12:39

koliko razvojnih faza,[31] a početkom sedamdesetih s obzirom na ekonomske i društvene prilike u zemlji trebalo je dodatno naglasiti osnovnu integrativnu snagu u zemlji, a to je bio Tito. Proslava 1972. godine imala je nekoliko važnih obilježja. Prvo, te godine je prvi put proslava Titovog rođendana odvojena od manifestacije Dana mladosti.[32] Tako je i pri republičkom Koordinacionom odboru za obilježavanje značajnih događaja iz naše političke i kulturne historije posebno osnovan Koordinacioni odbor za proslavu 80. rođendana druga Tita, kako na republičkom tako i na nivou opština. U okviru rada ovog odbora usvojen je i Organizacioni plan. Povodom proslave Titovog rođendana planirano je da se po drugi put[33] Titu dodijeli Orden narodnog heroja.[34] Dodjelom

1972, 20; "Tito za mladost - mladost za Tita". *Oslobođenje*, 24. maj 1972, 11; "Danac napisao knjigu o Titu". *Oslobođenje*, 25. maj 1972, 24.

[31] Prema Todoru Kuljiću kult ličnosti Josipa Broza Tita imao je tri razvojne faze:

1. Prva faza (1941-1949), Tito ima autoritet vojskovođe te se oslanja na Staljinovu harizmu
2. Druga faza (1949-1980), osamostaljenje Titove harizme
3. Treća faza (1980-1991), posthumni kult Tita.

Opširnije vidi: Kuljić T. 1995, 63; Kuljić T. 2004. 394.

Prema mišljenju Dušana Mojića, kult Josipa Broza Tita imao je nešto drugačije razvojne faze:

1. Prva faza (1945-1949), kult ličnosti Tita je pod Staljinovim utjecajem
2. Druga faza (1949-1954), dolazi do osamostaljenja Titovog kulta
3. Treća faza (1955-1961), Tito se ističe kao borac protiv staljinizma
4. Četvrta faza (1962-1966), dominantna komponenta kulta je isticanje Titovog međunarodnog ugleda
5. Peta faza (1967-1971), stagnacija razvoja kulta vođe Tita
6. Šesta faza (1972-1980), vrhunac razvoja kulta vođe
7. Osma faza (1980-1990), posthumni kult vođe.

Opširnije vidi: Mojić D. 1995. 133-154.

[32] Mitrović M. 2008. 241- 242.

[33] Prvi put Orden narodnog heroja, kao najvišeg vojnog priznanja u Jugoslaviji, Titu je dodijeljen 1943. godine, a treći put 1977. godine, za vrijeme proslave osamdeset petog rođendana. Vjekoslav Perica u radu objavljenom u Zborniku *Tito-viđenja i tumačenja* analizira i poredi Titov kult ličnosti sa patriotskim kultom narodnih heroja koji se sastojao iz tri komponente: herojstva, harizme i mučeništva. Komponenta mučeništva je nedostajala Titu sve do 1980. godine i amputacije noge u Ljubljanskoj bolnici kada je "nacija (je tada) ujedinjena u mučeništvu trostrukog narodnog heroja (...)". Perica V. 2012. 582-597.

[34] *Svečana sednica povodom osamdesetog rođendana predsednika Republike Josipa Broza Tita*., 1972; "Proslava Titovog rođendana". *Borba,* 12. februar 1972, 1; "Titu Povelja naroda i narodnosti". *Borba*. 16. februar 1972, 1; "Stipendije male". *Borba,* 23. februar 1972, 5. "Drugu Titu Povelja naroda i narodnosti". *Borba*, 24. februar 1972, 6; "Orden mira i slobode za Tita". *Borba,*

HT11 prijelom new.indd 20 19.09.13. 12:39

ovog vojnog odličja željelo se podsjetiti na Titovu vojnu karijeru, te probuditi sjećanje na Drugi svjetski rat, na kojem je građena kolektivna svijest o legitimnosti socijalističke vlasti kao i povjerenje naroda u nju. Titu je dodijeljena i Povelja naroda i narodnosti Jugoslavije[35], čime se željelo istaći kako Tito uživa povjerenje i ugled kod ukupnog jugoslavenskog stanovništva. Istim povodom pokrenuta je i ideja o osnivanju Titovog fonda, a njegov značaj je određen time što je nosio ime predsjednika Republike Josipa Broza Tita. To mu je dalo legitimitet. Kao *lajtmotiv* istaknuto je da se osnivanjem Fonda željela odati podrška Savezu komunista, koji je započeo odlučnu borbu sa "liberalima, tehnokratima i nacionalistima".[36] Osim navedenog, u Orijentacionom programu proslave 80. Titovog rođendana ističe se: "Proslava 80-tog rođendana druga Tita treba da bude prvenstveno radnog, političko-mobilizatorskog i propagandnog karaktera i da se u toku proslave pokrene široka politička akcija na izvršavanju odluka 21. sjednice Predsjedništva i Druge konferencije SKJ, kao bitnih ciljeva i zadataka u ovoj etapi revolucionarnog hoda našeg društva".[37]

Radi kontekstualizacije osnivanja Titovog fonda navest ćemo još jedan element, a to su prilike vezane za prosvjetnu politiku, tačnije studentsko pi-

1. mart 1972, 8; "Komunisti Zagreba pripremaju proslavu Titovog jubileja". *Borba,* 1. mart 1972, 8; "Posebna priznanja predsjedniku Titu (Priština: podrška Titovom fondu)." *Borba,* 2. mart 1972, 6; "Titu ponovo Orden narodnog heroja". *Borba*, 17. april 1972, 1; "Titu Orden heroja". *Borba*, 4. maj 1972, 6; "Titu drugi Orden narodnog heroja". *Borba*, 10. maja 1972, 7; "Svečana sednica 24. maja". *Borba*, 11. maj 1972, 1; "Titu Orden narodnog heroja". *Borba*, 13. maja 1972, 1; "Jubilarne značke sa Titovim likom". *Borba*, 13. maja 1972, 12; "Tito ponovno narodni heroj". *Borba*, 16. maj 1972, 1; "Titu Orden heroja i povelja naroda i narodnosti". *Borba*, 24. maj 1972, 1; "Titu uz povelju i spomen knjiga". *Oslobođenje*, 2. 3. 1972, 3; "Titu jedinstveno priznanje". *Oslobođenje*, 4. 3. 1972, 2; "Zahvalnost za Titovu odlučnost". *Oslobođenje*, 9. 3. 1972, 2; "Ogromno je djelo druga Tita". *Oslobođenje*, 10. 3. 1972, 2; "Priznanje za Titove zasluge". *Oslobođenje*, 11. 3. 1972, 2; "Za Titove zasluge u ratu i miru". *Oslobođenje*, 14. 3. 1972, 2; "Titu Orden narodnog heroja". *Oslobođenje*, 15. maj 1972, 1; "Tito ponovo odlikovan Ordenom narodnog heroja". *Oslobođenje*, 16. maj 1972, 1, 5; "Čestitke Titu". *Oslobođenje*, 17. maj 1972, 1, 5; "Orden heroja – priznanje svim radnim ljudima". *Oslobođenje*, 25. maj 1972, 8.

[35] Isto.

[36] "U to vrijeme upravo završava obračun sa liberalima, tehnokratima i nacionalistima." Dragošan D. 1984, 51.

[37] ABiH*, Socijalistički savez radnog naroda Bosne i Hercegovine (dalje SSSRNBiH)*, nesređena građa, Koordinacioni odbor Predsjedništva za obilježavanje značajnih događaja i ličnosti iz političke i kulturne istorije Bosne i Hercegovine, "Orijentacioni program proslave 80-tog rođendana druga Tita u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini". 18. 4. 1972.

HT11 prijelom new.indd 21 19.09.13. 12:39

tanje. Godina 1968. i studentski nemiri na univerzitetima širom Jugoslavije, premda su brzo i efikasno smireni, pokrenuli su lavinu ideološko-političkih previranja, naročito na Univerzitetu u Beogradu, posebno na Filozofskom fakultetu.[38] U tim događajima jasno se očitovala snaga ličnosti Josipa Broza Tita, koji je svojim istupom na televiziji 9. juna 1968. godine uspio umiriti nezadovoljne studente.[39] Studenti su za vrijeme demonstracija tražili, između ostalog, poboljšanje studentskog standarda. Od početka 60-ih godina do 1967/68. školske godine stalno se smanjivao iznos stipendija, te uporedo s tim i njihova vrijednost.[40] Odmah po završetku demonstracija započela je aktivnost na rješavanju ovih studentskih zahtjeva, jer je na njih bilo najjednostavnije odgovoriti. Povećanje stipendija i kredita bilo je u sklopu paketa izmjena koje su vršene u spomenutom pravcu.[41] Broj stipendija postupno se uvećavao iz godine u godinu. Osnivanje Titovog fonda, posmatrano u svjetlu ovih događaja i prilika, možemo tumačiti nastavkom ove politike. Fond je podsticao i podizao standard u školovanju srednjoškolaca i studenata u skladu s postojećom prosvjetnom politikom, te je ujedno služio za promovisanje imena i djela Josipa Broza Tita.

Osnivanje Titovog fonda

Od pokretanja inicijative (početkom 1972) do zvaničnog osnivanja Titovog fonda (17. maja 1973) proteklo je skoro godinu i po dana. Za to vrijeme raspravljalo se o osnivanju Titovog fonda, o njegovim funkcijama, karakteru, organizaciji i nizu drugih pitanja u vezi s njegovim radom. Veće Saveza sindikata pokrenulo je konsultacije u republikama, pokrajinama, opštinama, strukovnim sindikatima i drugim organizacijama udruženog rada (OUR) kako bi se utvrdile opšte postavke za organizaciju Titovog fonda.[42] O istim pitanjima

[38] Vidi: Moljković I. 2008; Pavlović Ž. 2008; Popov N. 2008; Bondžić D. 2011. 380.

[39] Tito je tom prilikom istakao "(...) da studentske demonstracije nisu posljedica spoljnih uticaja, već nagomilanih slabosti u zemlji (...). Po njemu je revolt studenata došao spontano, ali su se postepeno u demonstracije uključili neprijateljski elementi nastojeći da ih iskoriste za svoje ciljeve". Vidi: Petranović B. 1989. 394. O ovome pogledati: Petranović B. i Zečević M. 1985. 963, napomena 1; Klasić H. 2012. 184.

[40] Klasić H. 2012, 94.

[41] Isto, 260.

[42] Kao rezultat tih konsultacija izrađen je dokument *Informacije o formiranju Fonda za sti-*

HT11 prijelom new.indd 22 19.09.13. 12:39

diskutovalo se i na sastanku Koordinacionog odbora za proslavu 80. rođendana druga Tita, koji je održan 5. 4. 1972. godine.[43] Za to vrijeme na račun Titovog fonda pristizale su uplate, kako pojedinačne tako i kolektivne.[44]

Ova ideja bila je i medijski popraćena. U *Borbi* je 27. maja 1972. godine izašao članak pod naslovom *Stipendije za 10.000 učenika i mladih radnika*. U njemu je navedeno kako je "(...) planirana aktivnost rada Titovog fonda

pendiranje i školovanje dece radnika i mladih radnika u Beogradu 31. 3. 1972. godine. Prema ovom dokumentu, postavke za osnivanje Fonda bile su:

- Fond/fondacija treba da ima opšti društveni i politički značaj,
- Fond ne treba da bude centralizovan u smislu koncentracije sredstava na nivou Jugoslavije,
- njega treba da organizuje Organizacija udruženog rada (OUR) i osnovni izvor sredstava treba da bude dohodak OUR-a,
- djelovanje Fonda i obezbjeđivanje sredstava za njegov rad ne treba vezati sa društveno-političkim zajednicama.

Vidi: AJ, *SSRNJ*. Koordinacioni odbor za proslave, kutija 383. Informacije o formiranju Fonda za stipendiranje i školovanje dece radnika i mladih radnika, Beograd, 31. 3. 1972.

[43] Radna grupa Koordinacionog odbora poslije sastanka 5. 4. 1972. godine sastavila je *Teze za osnivanje Titovog fonda,* prema kojima je:

- Fond trebao da bude institucija samoupravnih OUR-a i da sva pitanja rješava samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima,
- trebalo obezbijediti samoupravno regulisanje sredstava,
- Fond trebao biti opštejugoslovenska institucija (organizovan na svim nivoima samoupravnim regulisanjem u radu i jedinstvenim izvorom sredstava),
- trebao da izvorima sredstava i svojim djelovanjem bude budžetsko-administrativna institucija,
- trebao da ima izrazito radničko-klasni karakter.

Ove teze su poslate i u Majdanpek na razmatranje. Na osnovu ovih odredbi ustanovljene su *Teze za opštedruštveni dogovor o formiranju Titovog fonda,* o kojima je trebala da se provede šira diskusija u svim društveno-političkim zajednicama, organizacijama udruženog rada i njihovim asocijacijama. Mišljenja i prijedloge trebalo je dostaviti do 15. septembra 1972. godine. (AJ, *SSRNJ*. Koordinacioni odbor za proslave, kutija 383. Magnetofonske beleške sa sednice Odbora za proslavu 80-godišnjice druga Tita. Predsedništvo SKJ, 5. 4. 1972.) Na spomenute Teze Koordinacioni odbor za proslavu 80-og rođendana druga Tita Republičke konferencije SSRNBiH odgovorio je 11. 10. 1972. godine sa nekoliko zamjerki na pitanja stipendiranja izuzetno talentovane djece te organizacije finansija Fonda. ABiH, *SSSRNBiH*, nesređena građa, Koordinacioni odbor Predsjedništva za obilježavanje značajnih događaja i ličnosti iz političke i kulturne istorije Bosne i Hercegovine, Dopis Saveznoj konferenciji Koordinacionog odbora za proslavu 80-og rođendana druga Tita od Republičke konferencije Koordinacionog odbora za proslavu 80-og rođendana druga Tita.

[44] Dragošan D. 1984, 70.

HT11 prijelom new.indd 23 19.09.13. 12:39

trebala da bude toliko visoka kako bi se moglo dodijeliti 10.000 stipendija godišnje".[45] Isti dan izašao je i članak u dnevnom listu *Oslobođenje* u kojem se navodi kako je Titov fond imao dva osnovna kriterija, a to je socijalni položaj porodice i uspjeh u učenju. Osim toga, naglašeno je kako je Fond stipendirao jedan broj "(...) specijalno-ugroženih seoskih porodica čija djeca pokazuju zapažen usjeh u školi(...)".[46]

Rad na osnivanju Titovog fonda tekao je izuzetno sporo. To je navelo Opštinski komitet Saveza komunista Majdanpeka da uputi pismo Centralnom komitetu SKJ, tj. sekretaru Stanetu Dolancu. U pismu su bili navedeni svi problemi s kojima su se susretali inicijatori ideje o osnivanju Titovog fonda, te zastoji i neaktivnosti koje su nastale prilikom njegovog osnivanja od strane Savezne konferencije SSRNJ.[47] Tek krajem godine zabilježeni su određeni uspjesi u realizaciji ove ideje,[48] kada je formiran Inicijativni odbor za osnivanje Titovog fonda na saveznom nivou, na čijem je čelu bio Fadilj Hodža, a u čiji su sastav ušli predstavnici svih saveznih organa i organizacija te Dragoljub Dragošan kao predstavnik inicijatora (iz Majdanpeka). Početkom maja 1973. godine bio je završen Nacrt Društvenog dogovora, a do potpisivanja Društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda došlo je 17. maja 1973. godine. Potpisnici ovog dogovora bili su: član predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije Fadilj Hodža, predsjednik Savezne konferencije SSRNJ Veljko Milatović, predsjednik Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije Dušan Petrović Šane, predsjednik Predsjedništva Konferencije Saveza omladine Jugoslavije Vladimir Maksimović, predsjednik Savezne skupštine Mijalko Todorović i predsjednik Privredne komore Jugoslavije Rudi Kolak.[49] Ubrzo je započela akcija osnivanja Fonda u svim republikama i pokrajinama, a od 1978. godine i u Jugoslavenskoj narodnoj armiji.[50]

[45] "Pritiču sredstva u Titov fond mladim radnicima". *Borba*, 28. 1. 1973, 6.

[46] "Stipendije radničkoj djeci i mladim radnicima". *Oslobođenje*, 27. maj 1972, 3.

[47] Dragošan D. 1984, 74.

[48] U *Borbi* je 9. 11. 1972. (7) izašao članak pod naslovom "Fond Josip Broz Tito za školovanje radničke i seljačke dece" , u kojem se navodi kako je Prosvjetni savjet Hrvatske prihvatio inicijativu za osnivanje Titovog fonda.

[49] Društveni dogovor o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*. 24. 5. 1973. br. 28/73. 915-916.

[50] 13. aprila 1978. osnovan je Titov fond u JNA; 28. januara 1974. osnovan je Titov fond

HT11 prijelom new.indd 24 19.09.13. 12:39

Društveni dogovor o osnivanju Titovog fonda, osim što je bio osnivački i utemeljiteljski dokument, utvrdio je karakter, cilj, namjenu i način organizovanja rada, upravljanja i razvoja Fonda. Kao što je istaknuto Društvenim dogovorom, cilj Titovog fonda bio je stvaranje "povoljnijih uslova za obrazovanje, stručno osposobljavanje i usavršavanje mladih radnika i radničke dece".[51]

Poslije donošenja Društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda (17. maja 1973), započela je akcija na realizovanju planiranih obaveza. Prvenstveno se radilo na dodatnom finansijskom jačanju Titovog fonda, osiguravanjem novih članova i time još većih prihoda.[52] Uporedo s ovom akcijom vodio se angažman na formiranju upravnog tijela Titovog fonda, najprije u opštinama, potom u republikama i autonomnim pokrajinama te na koncu na saveznom nivou. Prije osnivanja skupština Titovog fonda formirani su inicijativni odbori. Jedan od zadataka ovih privremeno upravnih tijela bio je da osiguraju uvjete za konstituisanje upravnih organa.

Započela je aktivnost na formiranju Titovog fonda i na prostoru Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine prema istom principu kao i u drugim republikama. U kratkom roku je od strane osnivača Titovog fonda imenovan Inicijativni odbor, koji je imao dvostruki zadatak:

- da aktivno djeluje na osnivanju inicijativnih odbora i savjeta u opštinama i vodi akciju učlanjivanja u Titov fond SR Bosne i Hercegovine i
- drugi zadatak je bio da pripremi sve neophodno za održavanje prve,

u Makedoniji - nema informacija kada su osnovani fondovi u drugim republikama. Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH). Fond: *Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke djece SR Bosne i Hercegovine (Fond: TFSMRRD SR BiH)*, Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXVI, 20. 3. 1979). Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za period 1974-1978; "Titov fond". *Borba*, 10. 5. 1973. 4; "Stipendije za 10.000 učenika i mladih radnika". *Borba*, 14. 5. 1973. 5; "Podrška osnivanju Titovog fonda za stipendiranje". *Borba*, 15. 5. 1973, 7; "Osnovan Titov fond". *Borba*, 18. 5. 1973, 1.

[51] Društveni dogovor o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*. 24. 5. 1973. br. 28/73. 914-916.

[52] "Oko 400.000 dinara za Titov fond". *Borba*, 21. 10. 1983, 5; "Novi članovi Titovog fonda". *Borba*, 25. 11. 1973, 7; "Prve uplate u Titov fond". *Borba*, 27. 11. 1973, 7; "Titovom fondu pristupilo 47 organizacija". *Borba,* 3. 12. 1973; "U Titovom fondu 700.000 dinara". *Borba*, 18. 12. 1973, 7; "Opšta podrška Titovom fondu". *Borba,* 24. 12. 1973, 6; "Titovom fondu pristupila 21 radna organizacija". *Borba*, 26. 12. 1973, 14; "Sve više članova u Titovom fondu". *Borba*, 28. 12. 1973; "Prva sredstva za Titov fond". *Borba*, 30. 12. 1973, 12; "Titov fond mladim radnicima". *Oslobođenje*, 6. 3. 1972, 3.

HT11 prijelom new.indd 25 19.09.13. 12:39

konstituirajuće sjednice Skupštine Titovog fonda, što je podrazumijevalo i donošenje važnih zakonskih akata.[53]

Poslije osnivanja ovog odbora pokrenuta je akcija na osnivanju inicijativnih odbora i savjeta Titovog fonda na opštinskim nivoima. Oni su trebali izabrati i poslati delegate za Skupštinu Titovog fonda SR BiH. Među prvima bio je i grad Sarajevo, koji je dostavio svoju potvrdu o učlanjenju u Fond, kao i Opština Centar.[54] Skupština Titovog fonda SR BiH trebala je brojati 61 delegata, delegirana od strane Savjeta Titovog fonda iz opština i osnivača Titovog fonda. Konstituirajuća sjednica Skupštine Titovog fonda Bosne i Hercegovine održana je 4. januara 1974. godine.[55] U narednom periodu napravljene su određene izmjene u organizaciji i radu organa Titovog fonda, izboru delegata za Skupštinu, odredbama u vezi s njihovim radom i slično. [56, 57]

Na konstituirajućoj sjednici, Inicijativni odbor je 4. januara 1974. godine najprije osnovao Radno predsjedništvo,[58] koje je trebalo da rukovodi radom Skupštine do izbora izvršnih organa. Formirane su još Verifikaciona[59] i

[53] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda (I, 4. 1. 1974). Izvještaj o dosadašnjim aktivnostima na konstituisanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece u SR BiH, 4. januar 1974.

[54] Odluka o učlanjenju skupštine opštine Centar Sarajevo u Titov fond SR BiH; Odluka o učlanjenju grada Sarajevo u Titov fond SR BiH. *Službene novine grada Sarajeva* 73/14, 28. 12. 1973. 304, 325.

[55] Ubrzo nakon održavanja konstituirajuće sjednice Skupštine Titovog fonda 4. januara 1974. godine Titov fond SR BiH je registrovan kod Okružnog privrednog suda u Sarajevu, a dobio je i svoj žiroračun kod Službe društvenog knjigovodstva u Sarajevu, filijala Sarajevo.

[56] O tome će biti više riječi u poglavlju *Organizaciona struktura Titovog fonda*.

[57] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (I, 4. 1. 1974). Pismo Inicijativnog odbora upućeno inicijativnim odborima i savjetima Titovog fonda u opštinama, 19. 12. 1973; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Sjednice Skupštine Titovog fonda (I, 4. 1. 1974). Izvještaj o dosadašnjim aktivnostima na konstituisanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece u SR BiH, 4. januar 1974. godine; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH. (I, 4. 1. 1974). Stenografske bilješke sa I sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (III, 25. 4. 1975). Izvještaj o radu Titovog fonda SR Bosne i Hercegovine.

[58] Radno predsjedništvo su činili: Petar Marušić, Relja Mičić, Mujo Hadžić, Refik Hukić, Zora Solomun-Cvijetić.

[59] U ovu komisiju izabrana su sljedeća tri člana: Vojin Marković, Selima Ahmetašević i Ilija Rakić.

HT11 prijelom new.indd 26 19.09.13. 12:39

Kandidaciona komisija[60], izabrani su: predsjednik, potpredsjednik i sekretar Skupštine Titovog fonda[61]. Također formiran je i Izvršni odbor za obavljanje izvršnih poslova Skupštine Titovog fonda SR BiH, koji je u konačnici imao 13 članova.[62] Tom prilikom se vodilo računa da među članovima bude i predstavnika osnivača Titovog fonda, kao i po jedan član iz svakog regiona.[63] Ukupni podaci o nacionalnoj i vjerskoj strukturi članova tijela Titovog fonda nisu sačuvani, ali u ovom radu analizom imena i prezimena, koja su nam poznata,[64] može se donekle ukazati da su bili zastupljeni pripadnici različitih nacionalnosti. Osim toga, u Titovom fondu jasno je određeno kako se prilikom dodjele stipendija trebalo voditi računa i o nacionalnoj i o regionalnoj zastupljenosti kandidata i budućih stipendista.

Osnivanje Skupštine Titovog fonda bilo je predviđeno tek poslije osnivanja upravnih organa na nivoima republika i pokrajina. U Beogradu su se 11. januara 1974. godine okupili predstavnici iz svih republika i pokrajina radi sastanka radne grupe Inicijativnog odbora za izradu normativnih akata i sazivanja konstituirajuće sjednice Skupštine Titovog fonda SFRJ. Na ovom sastanku sumirana su dotadašnja iskustva o učlanjivanju u Titov fond i načini organizacije službe, te je zaključeno da je ova akcija najbolje prihvaćena na Kosovu, a nije zanemarljiva ni na prostoru Makedonije, Bosne i Hercegovine, Srbije i Vojvodine. Osnivačka sjednica Skupštine Titovog fonda SFRJ održana je 22. aprila 1974. godine.[65]

Formiranje Titovog fonda u SR Sloveniji odvijalo se nešto drugačije nego u ostalim republikama i pokrajinama. On je osnovan u okviru Fonda za sti-

[60] U ovu komisiju izabrano je pet članova: Ferhat Kotorić, Nihad Šehović, Nada Pejović, Ramo Lončarević i Boriša Jelić.

[61] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (III, 25. 4. 1975). Odluka o imenovanju sekretara Skupštine Titovog fonda SR BiH.

[62] To su bili: Asim Sarajlija (predsjednik), Zdenko Lešić, Nihad Šehović, Ferhat Kotorić, Miroslav Blagovčanin, Urfet Vejsilagić, Jovo Kerkez, Fatima Midžić, Mirko Puzigaća, Ivica Kovač, Vojin Marković, Boriša Jelić i Spaso Ćurić.

[63] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (I, 4. 1. 1974). Stenografske bilješke sa I sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece.

[64] Pojedinačna imena su navedena u napomenama: 58, 59, 60 i 62.

[65] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Opšta arhiva 1974. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR Bosne i Hercegovine (I, 4. 1. 1974). Zapisnik sa prve konstituirajuće sjednice Skupštine.

HT11 prijelom new.indd 27 19.09.13. 12:39

pendiranje i kreditiranje đaka i studenata, a sredstva Fonda formirala su se izdvajanjem 0,5% od bruto ličnog dohotka svih zaposlenih u republici, dok je dio sredstava Fonda za stipendiranje i kreditiranje izdvajan na poseban račun, odakle su se dodjeljivale stipendije Titovog fonda. Time je Fond u Sloveniji osigurao stalne prihode, jer su svi zaposleni ljudi SR Slovenije bili njegovi članovi i postao je republička institucija u najširem značenju. Osnivanjem Titovog fonda u SR Sloveniji nisu bili ukinuti postojeći fondovi, niti je uveden novi paralelni sistem stipendiranja. Titov fond je djelovao kao strogo namjenski fond, pored opštinskih fondova solidarnosti i široke politike stipendiranja u OUR-ima.[66]

Prvi konkurs za izbor stipendista objavljen je 25. maja 1974. godine, na Titov rođendan.[67] Prema tome, proteklo je više od godinu dana od donošenja Društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda (17. maja 1973) do prvog konkursa o dodjeli stipendija. Za to vrijeme teklo je konstituisanje organa Fonda na svim nivoima. Ono nije završeno u potpunosti ni tada, naročito na nivou opština. Razlog tome je pored izuzetne složenosti i veličine aparata organizacione strukture Titovog fonda često bila i nezainteresovanost i slaba angažovanost u pojedinim opštinama, u kojima mnogi savjeti do tada nisu bili

[66] U SR Sloveniji sve opštine i društveno-političke organizacije još 1970. godine potpisale su Društveni dogovor o kreditiranju i stipendiranju đaka i studenata. Na osnovu toga formirani su posebni fondovi za stipendiranje u nekim opštinama. Ovim Društvenim dogovorom bilo je predviđeno da Radne organizacije izdavajaju 0,5 do 2% ličnog dohotka za ovaj fond. Prednost pri stipendiranju imala su djeca radnika i seljaka (iz porodica socijalno slabijeg materijalnog stanja sa boljim uspjehom u učenju). Osim ovoga fonda u Sloveniji je djelovalo još nekoliko fondova za stipendiranje - *Kidričev fond* (za stipendiranje naučnih kadrova), *Prešernov fond* (za stipendiranje đaka i studenata za umjetničke pozive) i *Krajgerov fond* (za posebno talentovane studente iz radničkih i seljačkih porodica). U vrijeme osnivanja Titovog fonda vodila se diskusija o dopuni spomenutog Društvenog dogovora tako da se formira jedinstvena politika stipendiranja (trebala su da budu obuhvaćena spomenuta tri fonda, i Titov fond kao poseban namjenski fond). Titov fond u SR Sloveniji na kraju je osnovan kao i fondovi u drugim republikama i pokrajinama, usvojenim Društvenim dogovorom o osnivanju Titovog fonda, ali je postojao u okviru Društvenog dogovora o stipendiranju đaka i studenata. Vidi: AJ, Fond: *Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Jugoslavije (*dalje*: TFSMRRDJ)*, kutija 1, Izveštaj o konstituisanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece, Beograd, 1974. godine; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (I, 4. 1. 1974). *Izvještaj* Luke Šekare sa sjednice Inicijativnog odbora Titovog fonda Jugoslavije, 11. 1. 1974.

[67] O tome koji je bio tačan datum rođenja Josipa Broza Tita postoji više verzija. U Jugoslaviji je zvanično prihvaćeno da je njegov dan rođenja 25. maj. Vidi: Ridley J. 2000. 49.

HT11 prijelom new.indd 28 19.09.13. 12:39

konstituisani, zatim nisu imali prostorije za rad, kao ni stručno osoblje. Neki savjeti nisu imali čak ni evidencije o broju članova Fonda.[68]

Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke dece SFRJ, kao i njegov ogranak za SR BiH, ne možemo smatrati jedinstvenom pojavom vezanom samo za prostor nekadašnje Jugoslavije. On jeste imao neke specifičnosti, ali ideja o osnivanju fondova za stipendiranje koji su nosili imena pojedinih državnika ne može se vezati samo za zemlje sa komunističkim tipom državnog uređenja. Takve institucije su postojale, te postoje i djeluju i u zemljama sa tradicionalno demokratskim uređenjem. Takav je, naprimjer, *Fond kraljice Elizabete*, koji je osnovan 1990. godine povodom njenog devedesetog rođendana, ili nešto poznatija Marshallova stipendija, koju je osnovao Britanski parlament 1953. godine u čast donošenja Marshallovog plana, kojim je američka vlada pružila novčanu pomoć Evropi za obnovu poslije Drugog svjetskog rata. Tvorac plana bio je američki državni sekretar George Marshall, a stipendija je osnovana s ciljem da jača odnose između Britanaca i Amerikanaca, njihovih vlada i institucija. Nešto novijeg datuma je fond za stipendiranje koji je nazvan po američkom predsjedniku Baraku Obami, a koji je osnovao Državni univerzitet Arizone. Pored spomenutih fondova, tu je i stipendija nazvana po Hubertu H. Humphreyu, senatoru i zamjeniku američkog predsjednika Lyndona Johnsona (1964. do 1968). Ova stipendija je utemeljena poslije njegove smrti 1978. godine. Ovakvih i sličnih primjera ima mnogo, a ovo su neki od najpoznatijih.[69]

Može se napraviti određena paralela sa sličnim institucijama u SSSR-u vezanim za ličnosti Staljina i Lenjina. Na osnovu izvora i saznanja do kojih smo došli, Savez narodnih komesarijata SSSR je 20. 12. 1939. godine i 1. 2. 1940. godine donio odluku o formiranju Staljinove nagrade i stipendije. Ova stipendija je formirana povodom proslave šezdesetog rođendana Josipa Visarionoviča Staljina, a dodjeljivala se doktorantima i magistrantima. Prilikom konkurisanja za stipendiju, pored biografije, popisa akademskih radova, di-

[68] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Opšta arhiva 1974. Informacije o nekim neriješenim pitanjima u Titovom fondu SR BiH, Sarajevo, 17. maj 1974. godine; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (III, 25. 4. 1975). Pismo savjetima Skupština Titovog fonda u opštinama.

[69] The Queen Elizabeth Scholarship Trust (QEST). http://www.qest.org.uk/; Marshall Scholarships. http://www.marshallscholarship.org/; Arizona State Univerzity (ASU) Financial Aid. https://students.asu.edu/obama?301; The Hubert H. Humphrey Fellowship Program. http://www.humphreyfellowship.org/page/home/index.v3page;jsessionid=fd72ujt474g.

HT11 prijelom new.indd 29 19.09.13. 12:39

plome o stečenom zvanju, te ostalih dokumenata u vezi s radnjom koju pripremaju (magistarske ili doktorske), kandidati su morali dostaviti i podatke o političkim karakteristikama. Staljinova stipendija dodjeljivala se tokom njegovog života, te kratko poslije njegove smrti.[70]

O tome kada je osnovana stipendija koja nosi Lenjinovo ime nemamo vjerodostojnih podataka, ali najvjerovatnije je to bilo 1960. godine, kada je obilježavana devedeseta godišnjica od njegovog rođenja.[71]

Ono što je važno primijetiti i napomenuti jeste da su obje stipendije, Staljinova i Lenjinova, osnovane prilikom obilježavanja važnih jubileja iz njihovih života. Staljinova stipendija je formirana u periodu kada je kult njegove ličnosti bio u najvećoj snazi, jer je nekoliko godina ranije potpuno osamostaljen od Lenjinove ličnosti, na koju se do tada oslanjao.[72] S druge strane, nakon 1956. godine i započete destaljinizacije u SSSR-u došlo je do ponovnog oživljavanja kulta ličnosti Lenjina,[73] pa stoga i ne čudi da je baš tada osnovana stipendija nazvana po njegovu imenu. Ne može se sa sigurnošću ustanoviti kada je prestalo dodjeljivanje Staljinove stipendije. Prema nekim podacima, koji nisu sasvim

[70] Digitalna biblioteka i arhiv. Социальная история отечественной науки. http://russcience.euro.ru/document/an/254.htm; Академии Наук СССР, Žurnal Вестник, br. 1, 1940. godina. http://www.ras.ru/publishing/rasherald/rasherald_articleinfo.aspx?articleid=437dfa75-cfcf-4a62-80fd-171fea1853ed

[71] Ларин Сергей. "Стипендия в России". *Машины и механизмы.* Preuzeto sa http://www.mmxxi.ru/item/235/; Karelijanske državne pedagoške akademije. www.kspu.karelia.ru/.../Студенты%20получившие%20поощрительные%20стипендии.doc

[72] Autori se slažu da je razvoj Staljinovog kulta započeo 1929. godine tokom obilježavanja njegovog pedesetog rođendana. Sve do 1933. godine Staljinov kult razvijao se s osloncem na posthumni kult Lenjina. Od 1933. godine započelo je osamostaljenje njegovog kulta, da bi tek od 1937. godine počeo da donosi kolektivne odluke u zemlji. Kako bi se ojačao Staljinov kult, kult Lenjina, kult Partije i revolucije planski su slabljeni. Proces ikonizacije Staljinove ličnosti završen je 1939. godine. Vidi: Rees, E. A. 2004. 3-29; Davies S. 2004. 29-47; Ennker B. 2004. 83-102.

[73] Proces destaljinizacije započeo je sredinom 50-ih godina. U 1955. godini prekinuto je objavljivanje *Staljinovog zbornika radova,* koji je do tada izašao u trinaest volumena. Na sjednici Komunističke partije Sovjetskog saveza (KPSS) 1956. godine Nikita Hruščov je prvi put spomenuo termin *kult ličnosti* i time je započeo proces destaljinizacije. U oktobru 1961. godine na 22. partijskom kongresu donijeta je odluka da se Staljinovo tijelo ukloni iz mauzoleja. Destaljinizacija je podrazumijevala: obnovu kulta ličnosti Lenjina i kulta Revolucije, ponovnu procjenu marksizma i lenjinizma te novi naglasak na SSSR-u i narodima. Vidi: Rees E. A. 2004. 19-20.

HT11 prijelom new.indd 30 19.09.13. 12:39

pouzdani,[74] navodi se da je ova stipendija uporedo sa *Staljinovom nagradom*, u vrijeme destaljinizacije zemlje, preimenovana u *Državnu nagradu*, odnosno stipendiju. Prema tome, ona nije ukinuta, već je samo preimenovana.

Kada se izneseni podaci uporede s radom Titovog fonda, moguće je uočiti određene sličnosti. Stipendije nazvane po velikim sovjetskim vođama Staljinu i Lenjinu formirane su u godini kada su obilježavani jubileji iz njihovog života, uglavnom godišnjice rođenja. Javile su se kada je kult ličnosti i Staljina i Tita bio na vrhuncu, a Lenjinov je obnovljen kako bi dao legitimitet novoj vlasti koja je započela destaljinizaciju sovjetskog društva. Ovi elementi neosporno svjedoče da postoji određeni model koji se preuzimao iz sovjetskog, a koristio u jugoslavenskom društvu. On je modificiran i prilagođavan političkim, društvenim i ekonomskim prilikama u Jugoslaviji.

Institucionalna dodjela stipendija nije bila nepoznanica i u ranijim periodima na prostoru Bosne i Hercegovine. Ona se ostvarivala kroz rad nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava koja su djelovala od početka XX stoljeća do 1949. godine, a čija je aktivnost u najvećoj mjeri bila usmjerena ka stipendiranju. Mogu se povući izvjesne paralele u radu ovih društava sa radom Titovog fonda.

Nacionalna kulturno-prosvjetna društva bile su organizacije sa nacionalnim predznakom i zastupale su nacionalne interese stanovništva. Za Srbe je to bila *Prosvjeta*, za Hrvate *Napredak*, za Muslimane *Gajret* i *Narodna uzdanica*. Ova društva osnovana su od strane građanskih intelektualnih skupina, neovisno o zvaničnim organima vlasti. U početku njihov glavni zadatak bio je dodjela stipendija. Kasnije su se njihovi poslovi i organizaciona struktura značajno proširili. Nisu djelovali samo na prostoru Bosne i Hercegovine, već su imali svoje ogranke u Hrvatskoj, Srbiji, Sandžaku i Kosovu. Bez obzira što su njihovi poslovi bili kulturno-prosvjetne prirode, ova društva su svoj rad usmjeravala i vezivala za tekuća zbivanja na političkoj sceni, kao i za pojedine nacionalne političke stranke. To se može najbolje uvidjeti na primjeru muslimanskih kulturno-prosvjetnih društava *Gajret* i *Narodna uzdanica*. *Gajret* je svoj rad vezao uz grupu bošnjačkih političara orijentisanih prema srpskim građanskim strankama. S druge strane, Jugoslavenska muslimanska organizacija (JMO) nije bila zagovornik te politike, te je stoga podržala osnivanje novog muslimanskog kulturno-prosvjetnog društva – *Narodne uzdanice*. Zbog

[74] Riječ je o članku Ларин Сергей. "Стипендия в России". *Машины и механизмы*. Preuzeto sa: http://www.mmxxi.ru/item/235/.

HT11 prijelom new.indd 31 19.09.13. 12:39

saradnje JMO-a s hrvatskim političkim strankama politika ovog društva je deklarisana kao prohrvatska. Tome je naročito težio ogranak ovog društva u Zagrebu, zbog čega je često kritikovan od sarajevske uprave. Dok su se učenici i studenti *Narodne uzdanice* orijentisali prema Zagrebu, Hrvatskoj, dotle su se članovi *Gajreta* okrenuli prema Beogradu, Srbiji.[75]

Titov fond je osnovan kao nenacionalna, kulturno-prosvjetna organizacija od strane države. Za razliku od spomenutih kulturno-prosvjetnih društava, Fond je svojim osnivanjem bio vezan za državu. Upravo zbog toga je i njegova politika stipendiranja bila u skladu s tekućom prosvjetnom politikom. Jedan od najboljih pokazatelja je i to što je od svih kandidata i njihovih roditelja zahtijevana moralno-politička podobnost.[76]

U radu ovih na prvi pogled sasvim različitih organizacija postoje izvjesne sličnosti, koje ukazuju da stipendiranje nije imalo samo humanu i socijalnu, već i jasnu političku orijentaciju, a identičan model korišten je u oba slučaja.

ORGANIZACIONA STRUKTURA TITOVOG FONDA

Društvenim dogovorom o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece[77] i Statutom Titovog fonda SFRJ zvanično je formiran Titov fond i date su osnovne smjernice o načinu organizovanja i djelovanja Fonda na saveznom i njegovog osnivanja i djelovanja na republičkim i pokrajinskim nivoima, a od 1978. godine i u Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA).[78]

[75] Ibrahim Kemura je to ocijenio na sljedeći način: "Političko-nacionalna polarizacija bošnjačkog korpusa, osobito između dva svjetska rata, svoj odraz imala je i u podvojenosti na kulturnom polju kroz paralelno egzistiranje dva bošnjačka društva sa gotovo identičnim kulturno-prosvjetnim programom, ali sa različitim političko-nacionalnim orijentacijama." Vidi: Kemura I. 2002. 235.

[76] Zabilježen je jedan slučaj nedodjeljivanja stipendije zbog moralno-političke nepodobnosti kandidatkinje. To je posebno obrađeno u poglavlju *Uloga i značaj stipendije Titovog fonda*.

[77] Odluka o osnivanju Titovog fonda donesena je 17. maja 1973. godine od strane Savezne skupštine na sjednici Vijeća naroda i na sjednici Društveno-političkog vijeća, a isti dan zaključen je i Društveni dogovor o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece SFRJ od strane SKJ, SSRNJ, SSJ, SOJ, Savezne skupštine u ime SFRJ i Privredne komore Jugoslavije. Oba dokumenta objavljena su u *Službenom listu SFRJ.* 24. 5. 1973, br. 28/73. 914-915.

[78] ABH, Fond: *TFSMRRD SR BiH.* Sjednice Izvršnog odbora Titovog fonda SR BiH (XXVI, 20. 3. 1979). Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za period 1974-1978.

HT11 prijelom new.indd 32 19.09.13. 12:39

Iskustva koja su stjecana tokom rada Titovog fonda, promjene u organizacionoj strukturi te potrebe koje su se javljale sa širenjem aktivnosti rada Fonda diktirali su izmjene u spomenutim dokumentima. U periodu od 1974. do 1986. godine odvijale su se promjene u političkim, ekonomskim i kulturnim prilikama Jugoslavije, te značajne transformacije u radu Titovog fonda. Donesen je Ustav 1974. godine, Zakon o udruženom radu 1976. godine, započela je reforma obrazovanja, u Titovom fondu organizovan je Titov fond za JNA 1978. godine, proširena je osnova po kojoj se dodjeljuju stipendije i slično.

Shema organizacione strukture Titovog fonda kroz sve nivoe organizacije izgledala je na sljedeći način:

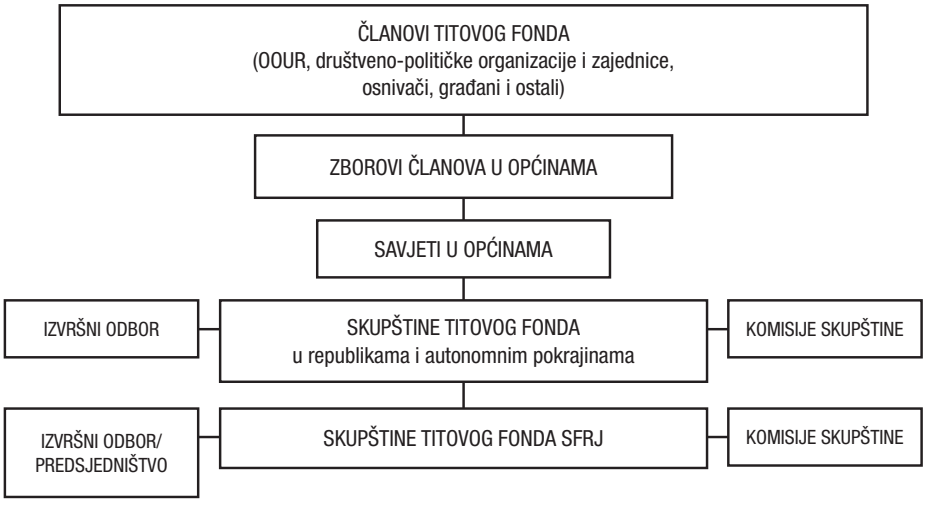

Titov fond SFRJ imao je upravne i izvršne organe. Upravni organ Titovog fonda SFRJ bila je Skupština Titovog fonda, a izvršni organ Izvršni odbor/ Predsjedništvo.[79] Osim ovih organa za obavljanje ostalih poslova Skupštine Titovog fonda osnivale su se komisije i druga radna tijela.

Skupštinu Titovog fonda činili su delegati birani iz redova osnivača i članova Titovog fonda, odnosno Titovih fondova u republikama, autonomnim pokrajinama i JNA. Nadležni organi svakog osnivača delegirali su po jednog

[79] Godine 1981. došlo je do preimenovanja ovog organa, a o tome će biti nešto više riječi u nastavku teksta.

HT11 prijelom new.indd 33 19.09.13. 12:39

delegata, a skupštine Titovog fonda iz republika delegirale su po tri delegata, dok su autonomne pokrajine i JNA delegirale po dva delegata. Mandat članova Skupštine Titovog fonda prvobitno je utvrđen na pet godina, a kasnije je, posebnim odlukama u 1981. godini, smanjen na četiri. Skupština je donosila potrebne normativne akte, vodila brigu o finansijskim poslovima, utvrđivala jedinstvene kriterije za dodjelu stipendija, te vršila niz drugih zadataka.[80] Rad se odvijao u sjednicama, koje su organizovane najmanje dva puta godišnje. Njima je rukovodio predsjednik Skupštine, i one su se mogle održati samo ako je bilo prisutno najmanje dvije trećine članova. Odluke su usvajane tek ako je za njih glasala većina prisutnih delegata, te se nije mogla usvojiti ako za nju nije glasao po jedan član skupštine iz svake republike, autonomne pokrajine ili JNA, i po jedan član skupštine iz redova delegata osnivača. Ovim se željela istaći samoupravna osnova Fonda.

Izvršni odbor, odnosno Predsjedništvo Skupštine Titovog fonda bio je izvršni organ Titovog fonda do preimenovanja 1981. godine. Predsjedništvo je brojalo petnaest članova koji su bili birani iz reda članova Skupštine Titovog fonda SFRJ, i to po jedan član iz svake republike i pokrajine, te po jedan član iz reda delegata osnivača. Predsjedništvo je obavljalo poslove koje mu je Skupština stavila u zadatak te je istovremeno pratilo ostvarivanje osnovne politike Titovog fonda i predlagalo Skupštini finansijske planove, završne račune, dugoročne programe rada i slično. Predsjedništvo je radilo u sjednicama i za njihovo održavanje bilo je neophodno prisustvo najmanje dvije trećine članova koji su odluke usvajali glasanjem većine prisutnih i za svoj rad su odgovarali Skupštini Titovog fonda.[81]

Titovi fondovi na nivou republika i autonomnih pokrajina organizovani su po uzoru na savezni nivo. Imali su skupštine Titovog fonda kao upravne organe, te izvršne odbore/predsjedništva kao izvršne organe. U opštinama su formirani *savjeti* (predsjedništva), a kasnije i skupštine Titovog fonda, a poslije 1982. godine započet je proces formiranja odbora i komisija pri udruženom radu i mjesnim zajednicama, te školama, kao i zbora članova i aktiva stipendista.

[80] Društveni dogovor o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*, 24. 5. 1973. br. 28/73. 914-915; Društveni dogovor o izmenama i dopunama Društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*, 11. 7. 1986. br. 38/86. 1148-1151; *Titov fond SR Hrvatske za stipendiranje mladih radnika i radničke djece,* 10-20.

[81] *Titov fond SR Hrvatske za stipendiranje mladih radnika i radničke djece,* 10-20.

HT11 prijelom new.indd 34 19.09.13. 12:39

Struktura Titovog fonda u JNA prilagođena je njegovoj organizacionoj djelatnosti. Njegovu strukturu činili su Skupština, kao upravni organ, koja ima Izvršni odbor/Predsjedništvo, kao izvršni organ, i druga radna tijela. Savjeti, odnosno skupštine Titovog fonda organizovani su na nivou armijskih oblasti ili područja.[82]

Organizaciona struktura Titovog fonda SR BiH

Organizaciona struktura za republičke fondove bila je jednaka onoj na nivou federacije, s tom razlikom da su pod upravom republičkih fondova bili organi uprave na nivou opština i skupštine Titovog fonda u opštinama, kao osnovne organizacione jedinice. Upravni organ Titovog fonda SR BiH bila je Skupština Titovog fonda SR BiH, a izvršni organ bilo je Predsjedništvo Titovog fonda SR BiH (do 1981. Izvršni odbor). Na nivou opština osnivani su osnovni organi upravljanja, skupštine Titovog fonda u opštini, dok su izvršni organi bila predsjedništva Titovog fonda u opštini (jedno vrijeme nosili su naziv savjeti). Pored ovih organa u Titovom fondu radila je i stručna služba na čelu sa sekretarom, te su osnivana druga radna tijela i komisije za određene poslove te Nadzorni odbor.

Upravni organ Titovog fonda SR BiH bila je Skupština. Prije njenog osnivanja kao upravnog organa djelovao je Inicijativni odbor, koji su formirali osnivači Titovog fonda s namjerom da vodi akciju učlanjivanja u Titov fond i da pripremi sve potrebno za konstituisanje skupštine. Konstituirajuća sjednica održana je 4. 1. 1974. godine. Skupština Titovog fonda SR BiH donosila je republičke normativne akte u vezi s radom Fonda, usvajala godišnje planove rada, finansijske izvještaje, utvrđivala dodatne kriterije za dodjelu stipendija, te obavljala niz drugih poslova koji su bili od interesa za rad Fonda.[83]

[82] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Osnovi i pravci daljeg razvoja Titovog fonda, Beograd, 1983.

[83] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (V, 27. 12. 1982). Pravila Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, januar 1983; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 3. 9. 1984. br. 84/27. 859-866; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 26. 11. 1987. br. 36/87. 1123-1128.

HT11 prijelom new.indd 35 19.09.13. 12:39

Broj članova Skupštine i način njihovog izbora tokom rada Titovog fonda SR BiH mijenjao se. Skupština Titovog fonda SR BiH prvobitno je imala 61 člana, koji su birani iz reda delegata savjeta,[84] Titovog fonda u opštinama po regionalnom principu[85] i osnivača Titovog fonda.[86] Ovakav način izbora delegata organizovan je zato što se željelo izbjeći da svaka opština šalje svog delegata, jer bi na taj način upravni organ postao preglomazan. Takvo mišljenje je napušteno 1978. godine. Novi sistem je predviđao da svaki savjet Titovog fonda u opštini bira po jednog predstavnika[87] i da svaki osnivač šalje po jednog predstavnika (njih šest). Skupština je nakon ovih izmjena brojala ukupno 115 članova. Prvobitan način biranja delegata u sastav Skupštine, po regionalnom principu, onemogućavao je veliki broj opština da imaju direktno svog predstavnika u Skupštini. Taj princip je umanjivao brojnost članstva Skupštine, ali je ujedno i narušavao pokušaj dosljednijeg provođenja samoupravljanja.

O nacionalnom i socijalnom sastavu delegata Skupštine nema sistematizovanih podataka, premda se iz normativnih dokumenata koji regulišu rad Titovog fonda vidi da se prilikom izbora delegata ona trebala poštovati. Jedini sačuvani dokument u vezi s ovim pitanjem je dopis Titovog fonda SR BiH iz 1986. godine kojim se obavještavaju skupštine Titovog fonda u opštinama da je "(...) Titov fond SR BiH na osnovu podataka o nacionalnoj strukturi i broju zaposlenih po opštinama na području Bosne i Hercegovine a u skladu sa Statutom Titovog fonda SR BiH utvrdio strukturu delegata Skupštine Titovog fonda SR BiH".[88] U prilogu ovom dopisu dostavljen je i spisak opština sa pred-

[84] Savjeti su bili prvobitne organizacione jedinice na nivou opština.

[85] Na regionalnim konferencijama, a iz pojedinih regija delegiran je sljedeći broj predstavnika u Skupštinu Titovog fonda: Sarajevo (12), Mostar (9), Banja Luka (9), Tuzla (9), Zenica (7), Doboj (5) i Bihać (4). Njih je ukupno bilo 55. u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (VI, 18. 4. 1975). Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1974. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (I, 4. 1. 1974). Izvještaj o dosadašnjoj aktivnosti na konstituisanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece u SR BiH.

[86] Osnivači Titovog fonda bili su: SK BiH, SS BiH, SSO BiH, SSRN BiH, Skupština SR BiH i Privredna komora BiH.

[87] SR BiH je do 1976. godine bila podijeljena na 103 opštinske jedinice, kada je proširena za tri nove opštine. Ubrzo poslije 1978. godine formirane su još tri nove opštine. Broj od 109 opština zadržao se u narednom periodu.

[88] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Struktura delegata Skupštine Titovog fonda SR BiH.

HT11 prijelom new.indd 36 19.09.13. 12:39

viđenim nacionalnim i socijalnim sastavom delegata za svaku opštinu. Od 109 opština iz 46 (42,2%) trebali su biti izabrani delegati muslimanske nacionalnosti, iz 35 (32,11%) srpske, iz 25 (22,93%) hrvatske i 3 (2,76%) iz reda ostalih. Ova planirana podjela bila je približna nacionalnoj strukturi stanovništva Bosne i Hercegovine prema popisu stanovništva iz 1981. godine, prema kojem je Muslimana bilo 39,52%, Srba 32%, Hrvata 18,38% i ostalih 11,1%.[89] Po socijalnom sastavu iz 86 opština delegati su trebali da budu radnici, iz 18 iz reda ostalih socijalnih struktura, iz 4 stipendisti i iz jedne poljoprivrednik. Ako ove podatke uporedimo s odredbama Statuta Titovog fonda iz 1984. godine, prema kojem je utvrđeno da najmanje 50% delegata treba da budu radnici iz neposredne proizvodnje, a 10% stipendisti Titovog fonda, vidjet ćemo da je planirano da 76% delegata budu radnici, a tek 0,03% stipendisti. Uključivanje stipendista u rad Titovog fonda nije provedeno posebno uspješno, premda se isticalo da se time želi ostvariti bolji kontakt s njima te njihova veća društveno-politička angažovanost.[90] Za razliku od 1974. godine, kada je u normativnim dokumentima traženo da svi delegati budu radnici, 1984. godine tek pola delegata morali su biti pripadnici radničke populacije.[91] Na ovo je najvjerovatnije utjecala i izmjena politike stipendiranja, prema kojoj je osnova proširena i na druge kategorije stanovništva, a ne samo na radničku. Tako se među planiranim delegatima za 1986. godinu našlo 18 ostalih zanimanja i jedan poljoprivrednik. Nacionalni i socijalni sastav delegata Skupštine Titovog fonda iz ranijih godina nisu nam poznati, te je stoga to poređenje izostalo.

[89] *Stanovništvo Bosne i Hercegovine. Narodnosni sastav po naseljima*. 1995. 9.

[90] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXIII, 26. 4. 1978). Odluka o izmjenama i dopunama Pravila Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 3. 9. 1984. br. 84/27. 859-866; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 26. 11. 1987. br. 36/87. 1123-1128.

[91] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1981. godina. Nacrt prijedloga odluke o izmjenama i dopunama Pravilnika Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, januar 1981. Ova pravila su usvojena na sjednici Skupštine Titovog fonda 7. 7. 1981. godine; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*. 26. 11. 1987. br. 36/87. 1123-1128.

HT11 prijelom new.indd 37 19.09.13. 12:39

Mandat članova Skupštine u početku je bio određen na pet godina, da bi kasnije, u 1981. godini, bio skraćen na jednu godinu.[92] Skupština je imala predsjednika, potpredsjednika i sekretara. Ove funkcije su birane na mandatni period od pet godina. Kasnije je funkcija potpredsjednika ukinuta.[93] Skraćenje mandatnog perioda predsjednika sa pet na jednu godinu nastupilo je 1981. godine, da bi početkom 1987. godine mandat bio produžen na dvije godine. Predsjednik Skupštine je od 1981. godine bio ujedno i predsjednik Predsjedništva, jer je došlo do spajanja ove dvije funkcije.[94] Titov fond SR BiH je u periodu d 1974. do 1986. godine imao šest predsjednika.[95]

[92] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (I, 4. 1. 1974). Pismo Inicijativnog odbora upućeno inicijativnim odborima i savjetima Titovog fonda u općinama, 19. 12. 1973; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (VI, 18. 4. 1975). Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1974. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XI, 1. 8. 1980). Nacrt prijedloga odluke o izmjenama i dopunama Pravila Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, februar 1980; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 3. 9. 1984. br. 84/27. 859-866; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 26. 11. 1987. br. 36/87. 1123-1128.

[93] Dužina trajanja mandata od pet godina utvrđena je u Pravilima Titovog fonda SR BiH, koja su usvojena 9. 7. 1974. godine, ali koja nisu sačuvana. Isti član se nalazi i u Odluci o izmjenama i dopunama tog dokumenta iz 1978. godine. u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH. (XXIII, 26. 4. 1978). Odluka o izmjenama i dopunama Pravila Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece.

[94] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1981. godina. Nacrt prijedloga odluke o izmjenama i dopunama Pravilnika Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, januar 1981; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 26. 11. 1987. br. 36/87. 1123-1128.

[95] Nakon osnivanja Skupštine Titovog fonda prvi predsjednik bio je Slobodan Marjanović. Do tada na čelu Inicijativnog odbora bila je Zora Solomun-Cvijetić. Prema tadašnjim pravilima, mandat predsjednika trajao je pet godina, stoga je on na ovoj funkciji ostao od 1974. godine do 1979. godine. Poslije Slobodana Marjanovića funkciju predsjednika Skupštine preuzeo je Pero Jelčić, od 1979. godine do 1983. godine. U međuvremenu, izmjenom Statuta Titovog fonda utvrđeno je da se mandat predsjednika smanji sa pet na jednu godinu, te da predsjednik Skupštine Titovog fonda SR BiH ujedno obavlja i dužnost predsjednika Predsjedništva Titovog fonda SR BiH. Godine 1983. predsjednik je bio Desimir Medžović, a naredne 1984. godine funkciju predsjednika Skupštine obnašao je Božo Budimir. Tokom 1985. i 1986. godine predsjednik je bio Milan Trninić, a 1986. za novog predsjednika izabran je Aleksandar Marić. u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1984. Odluka da se Milanu Trniniću produži

HT11 prijelom new.indd 38 19.09.13. 12:39

Skupština Titovog fonda SR BiH radila je u sjednicama. Na sjednicama se moglo punovažno odlučivati tek onda ako je bilo prisutno više od pola delegata. Odluke su se usvajale samo većinom glasova prisutnih delegata. Ipak, prije usvajanja odluka vezanih za neke pravne akte po kojima je Titov fond radio (statuti, odluke o bližim kriterijima i slično) bilo je neophodno prikupiti mišljenja skupština Titovog fonda u opštinama i osnivača Titovog fonda.[96]

Izvršni organ Titovog fonda SR BiH bilo je Predsjedništvo. Njegov prvobitni naziv bio je Izvršni odbor, a tokom 1980. ili 1981. godine došlo je do preimenovanja u Predsjedništvo.[97] Ono je imalo 15 članova, koji su birani iz reda članova Skupštine Titovog fonda.[98] Njihov broj je 1981. godine povećan na 17,[99] a 1987. godine na 19 članova.[100] Mandat članova prvobitno je trajao pet godina, a kasnije je smanjen na četiri godine. Na čelu Predsjedništva nalazio se predsjednik. Ova funkcija je bila neovisna o funkciji predsjednika Skupštine sve do 1981. godine, kada su one, kao što je već navedeno, ujedinjene.[101] Predsjedništvo Skupštine Titovog fonda radilo je u sjednicama. One su

mandat na još jednu godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Odluka o izboru Aleksandra Marića za predsjednika Skupštine Titovog fonda SR BiH. 18. 6. 1986.

[96] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXIII, 26. 4. 1978). Odluka o izmjenama i dopunama Pravila Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XI, 1. 8. 1980). Nacrt prijedloga odluke o izmjenama i dopunama Pravila Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, februar 1980; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH,* 3. 9. 1984. br. 84/27. 859-866; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 26. 11. 1987. br. 36/87. 1123-1128.

[97] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1981. Nacrt prijedloga odluke o izmjenama i dopunama Pravilnika Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, januar 1981.

[98] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1974. Pravila o načinu izbora i rada organa Skupštine Titovog fonda SR BiH.

[99] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1981. Nacrt prijedloga odluke o izmjenama i dopunama Pravilnika Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, januar 1981.

[100] Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*. 26. 11. 1987. br. 36/87. 1123-1128.

[101] Funkciju predsjednika Predsjedništva u periodu od 1974. godine do 1979. godine izvršavao je Asim Sarajlija. Od 1980. do 1982. godine tu funkciju obavljala je Jadranka Lasetović.

HT11 prijelom new.indd 39 19.09.13. 12:39

se mogle održati samo ako je bilo prisutno više od polovine članova, a odluke su se donosile glasanjem natpolovičnom većinom članova. Za svoj rad Predsjedništvo je odgovaralo Skupštini Titovog fonda.

Radi ostvarivanja osnovnih zadataka djelovanja Titovog fonda, dodjele stipendija i poslova u vezi s tim, prikupljanja članarina, upisa i evidencije o novim članovima i slično, trebalo je formirati njegove organe na nivou opština. Prvobitno su u svim opštinama, uz pomoć osnivača Titovog fonda, osnovani inicijativni odbori. Cilj ovih odbora bio je da djeluju do osnivanja savjeta Titovog fonda, što se u početku odvijalo s poteškoćama.[102] Oni su trebali kontinuirano raditi na stalnom uključivanju novih članova u Titov fond, jer su činili finansijsku bazu za rad. Također, trebalo je osigurati uvjete za rad savjeta u opštinama, zatim za uposlenike za administrativno-tehničke poslove, prostorije za smještaj i finansije za nesmetan rad. Svi inicijativni odbori i savjeti su prije konstituisanja Skupštine Titovog fonda SR BiH trebali izabrati delegate na regionalnom nivou kako bi se ona uspješno formirala.[103]

Skupštine Titovog fonda u opštinama formirale su se iz reda članova Titovog fonda.[104] Na osnovu zadataka skupštine koji su predviđeni, skupština je predstavljala upravni organ u opštini. Osim skupštine na nivou opštine djelovali su i savjeti Titovog fonda u opštinama. Savjeti su imali od 7 do 15 članova, a mandat im je bio utvrđen na pet godina.[105]

Desimir Međović je bio na čelu Predsjedništva tokom 1983. godine, a u 1984. godini Božo Budimir. Tokom 1985. i 1986. godine ovu funkciju obavljao je Milan Trninić. u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1981. Nacrt prijedloga odluke o izmjenama i dopunama Pravilnika Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, januar 1981.

[102] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1974. Pravila o načinu izbora i rada organa Skupštine Titovog fonda SR BiH.

[103] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (I, 4. 1. 1974). Izvještaj o dosadašnjoj aktivnosti na konstituisanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece SR BiH, 4. 1. 1974.

[104] "Svaki član Titovog fonda društvenopravno lice delegira po pravilu jednog delegata u Skupštinu Titovog fonda. U opštinama sa većim brojem članova Titovog fonda društveno pravnih lica dvije ili više osnovnih organizacija udruženog rada ili drugih društveno pravnih lica mogu delegirati u Skupštinu zajedničkog delegata. Građani - članovi Titovog fonda sa područja jedne opštine u Skupštinu Titovog fonda delegiraju najmanje jednog delegata". u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1974. Izmjene i dopune Pravila Titovog fonda SR BiH, 27. maj 1974. godine.

[105] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1974. Pravila o načinu izbora i rada organa

HT11 prijelom new.indd 40 19.09.13. 12:39

Od prvih mjeseci nakon formiranja Skupštine Titovog fonda SR BiH pa u naredne četiri godine tekao je proces formiranja organa na nivou opština. Javljali su se brojni problemi i zastoji. Prerastanje inicijativnih odbora u opštinama u savjete teklo je sporo. U jednom broju opština nije bilo prostorija za rad savjeta, kao ni neophodnih službenika i materijalnih sredstava. Jedan broj predsjednika savjeta nije dobijao poštu jer se ona znala izgubiti u opštinskoj administraciji, a većina nije vodila nikakvu evidenciju o broju članova i članskim prihodima, te stoga nisu mogli unapređivati svoje djelovanje. U 1974. godini iz 38 opština nije izvršeno ni 50% zadatih obaveza, a u osam njih nije uplaćen niti jedan dinar u Titov fond. Osim neaktivnosti u pitanjima članstva i prikupljanja članarina, pojedini savjeti su se izuzetno neodgovorno odnosili u vezi sa prijedlozima kandidata za stipendije, jer su predlagali kandidate koji ne ispunjavaju uvjete. Također, bilo je zabilježenih slučajeva izdavanja lažne potvrde o visini prihoda u domaćinstvu, pa su nekim stipendistima morale biti oduzete stipendije.[106] Takav primjer je iz opštine Lukavac. U Titov fond SR BiH stiglo je pismo kojim je skrenuta pažnja kako je Dobrila M. dobila stipendiju na osnovu netačnih podataka o prihodima. Titov fond SR BiH obratio se Titovom fondu u opštini Lukavac da se ispitaju ove tvrdnje. Kako je okončan ovaj slučaj, nije nam poznato, ali on svjedoči da je bilo izvjesnih nepravilnosti u radu organa u opštinama. [107] Prostorije za rad savjeta u opštinama obezbijedili su osnivači Titovog fonda na nivou opština. Najbolja saradnja po pitanju pomoći pri konstituisanju organa Titovog fonda u opštinama ostvarena je sa osnivačima Savezom sindikata BiH i Skupštinom SR BiH.[108]

U pravcu bolje organizacije Titovog fonda u opštinama i usmjeravanju njihovih aktivnosti, organizovana su regionalna savjetovanja s predsjednicima i sekretarima savjeta na kojima se raspravljalo o brojnim pitanjima iz njihovog rada, kao npr.: o konstituisanju skupština i savjeta Titovog fonda u opštinama, o

Skupštine Titovog fonda SR BiH; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1974. Izmjene i dopune Pravila Titovog fonda SR BiH, 27. maj 1974. godine.

[106] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (III, 25. 4. 1975). Pismo savjetima Titovog fonda u opštinama.

[107] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1975. Pismo Titovom fondu opštine Lukavac.

[108] Od 106 opština, koliko ih je 1975. godine bilo u Bosni i Hercegovini, za 37 prostorije je obezbijedila skupština opštine, za drugih 37 opštinsko vijeće sindikata, a za ostale 32 prostorije su obezbijedili: opštinska konferencija SSRN, opštinska konferencija SK, opštinska konferencija SK omladine, te pojedina preduzeća i udruženja. ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1975. Pismo za Pečatoreznicu DES-a, 19. 6. 1975.

HT11 prijelom new.indd 41 19.09.13. 12:39

njihovim zadacima, uvjetima rada, o organizaciono-tehničkim pitanjima rada, o obezbjeđivanju osnovnih organizacionih i materijalnih uvjeta za rad, učlanjenosti, redovnom uplaćivanju članarina, biranju kandidata za stipendiste, radu savjeta u opštinama i slično.[109] Ova savjetovanja u prvim godinama doprinijela su konstituisanju osnovnih organa Titovog fonda u svim opštinama.[110]

Krajem 1978. godine napravljene su izmjene strukture u opštinskim organizacijama Titovog fonda, koji je na tom nivou imao skupštine (zborove) i savjete. Izmjenama je utvrđeno da dotadašnja odredba, kojom je bilo dozvoljeno da u opštinama koje imaju do 30 članova funkciju savjeta vrši Skupština, odnosno svi članovi Fonda. Tada je odlučeno da se u svim opštinama osnuju savjeti kao izvršni organi skupština Titovog fonda na opštinskom nivou.[111] Uporedo s ovim započelo je osnivanje odbora u školama putem Saveza socijalističke omladine (SSO) BiH, te u Osnovnim organizacijama udruženog rada (OOUR) i sa drugim pravnim licima posredstvom Saveza sindikata (SS) BiH, te u manjem broju mjesnih zajednica posredstvom Saveza komunista (SK).[112]

Nove izmjene u radu i organizaciji organa Titovog fonda na nivou opština izvršene su ponovo već 1981. godine. Skupštine Titovog fonda u opštinama i dalje su bile upravni organi, s tim da je predviđeno da svaka skupština donese svoj pravilnik o radu. Opštinske skupštine Titovog fonda formirane su iz reda delegata članova Titovog fonda, i to po principu da organ upravljanja samo-

[109] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednica Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (X, 29. 10. 1975). Informacija o održanim savjetovanjima sa predsjednicima i sekretarima savjeta Titovog fonda u opštinama; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH. (XXIV, 11. 8. 1978). Informacije o održanim sastancima sa predsjednicima i sekretarima Titovog fonda u opštinama.

[110] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XI, 12. 1975). Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH 1975.

[111] Na osnovu izmjena i dopuna Pravila o radu Titovog fonda, koja su usvojena na sjednici Skupštine 9. 7. 1974. godine, a primjerak nije sačuvan, Titov fond na nivou opština imao je skupštine (zborove) i savjete. Na sjednici 26. 4. 1978. godine usvojene su Izmjene i dopune Pravila Titovog fonda SR BiH. S obzirom da nismo u mogućnosti uporediti do kakvih je konkretno izmjena došlo, jer nemamo usvojena Pravila iz 1974. godine, moramo se osloniti na Obrazloženje izvršenih izmjena iz 1978. godine. u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXIII, 26. 4. 1978). Odluka o izmjenama i dopunama Pravila Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece SR BiH sa obrazloženjem.

[112] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Neka iskustva iz rada Titovog fonda opština u SR BiH, 1981.

HT11 prijelom new.indd 42 19.09.13. 12:39

upravne organizacije i zajednice u opštini koja je član Titovog fonda SR BiH delegira u Skupštinu opštine jednog delegata. U okviru konferencija delegata dvije ili više samoupravnih organizacija i zajednica delegiraju jednog, zajedničkog delegata u Skupštinu opštine. Delegati za Skupštinu Titovog fonda SR BiH u opštinama birali su se na konferenciji građana i članova Titovog fonda. Savjeti su preimenovani u predsjedništva, te je predviđeno da umjesto ranijih 5-15 članova ovaj izvršni organ ima 17 članova. Mandat delegata oba organa smanjen je na četiri godine. Najveća izmjena u radu organa u opštinama vezana je za izbor kandidata za stipendiju Titovog fonda. Novim pravilima bilo je utvrđeno da prijedlog prioritetne liste sastavlja predsjedništvo Titovog fonda u opštini, a konačan izbor vrši skupština Titovog fonda u opštini. Ovo je značilo da je najvažnija aktivnost Titovog fonda – dodjela stipendija, prenesena na nivo opština, čime se provodila politika samoupravljanja u Titovom fondu.[113]

Navedene promjene, a posebno odluka da opštinska organizacija dodjeljuje stipendije, utjecale su na podsticanje u formiranju sigurnijih i odgovornijih organa upravljanja. Jedan dio opštinskih organizacija potpisao je samoupravne sporazume s osnivačima Titovog fonda u opštinama prema kojima su im bile osigurane lokacije za smještaj i neophodna finansijska sredstva. Dalje, insistiralo se na intenzivnijoj saradnji sa članovima, naročito kolektivnim, te je pokrenuta akcija daljeg osnivanja odbora Titovog fonda u udruženom radu (UR), preko Saveza sindikata, u školama i na fakultetima preko Saveza socijalističke omladine i u mjesnim zajednicama preko SSRN-a. Bilo je riječi i o pitanju organizovanja finansijskih sredstava na nivou opština i odnosa prema stipendistima Fonda, te o nizu drugih pitanja.[114]

Kako se ne bi zanemarila solidarnost Titovog fonda, izrađen je Samoupravni sporazum između Skupštine Titovog fonda SR BiH i Skupštine Titovog fonda u opštinama o načinu raspodjele i korištenja sredstava Titovog fonda opština. Akcenat je stavljen i na solidarnost nerazvijenih opština prema onim

[113] Na sjednici Skupštine Titovog fonda SR BiH 7. 7. 1981. godine usvojene su izmjene Pravila Titovog fonda SR BiH. Ova Pravila nisu sačuvana iz tog perioda, ali jesu iz 1983. godine, a na dokumentu je navedeno da su usvojena 7. 7. 1981. godine, te ih stoga uzimamo relevantnim. u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (V, 27. 12. 1982). Pravila Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, 1983.

[114] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXI, 4. 12. 1981). Izvještaj sa regionalnih savjetovanja i Evidencija prisustva na regionalnim savjetovanjima.

HT11 prijelom new.indd 43 19.09.13. 12:39

razvijenim.[115] Ovaj sporazum prvi put je potpisan 29. juna 1982. godine.[116] Ideja o ovakvoj organizaciji Titovog fonda, odnosno o prenošenju težišta rada na Titov fond u opštinama spominjala se početkom 1980. godine. Prema planovima, trebalo je da se bar 15% sredstava prenese na nivo opština za slobodno raspolaganje prilikom dodjele stipendija, uz objašnjenje da sredstvima trebaju raspolagati oni koji ih stvaraju, te da savjeti najbolje poznaju potrebe za kadrovima udruženog rada, ali i pojedince. Ovome su se protivili predstavnici iz nerazvijenih opština, jer su njihovi prihodi bili niski te ne bi mogli podijeliti veliki broj stipendija. Ovo pitanje se planiralo riješiti izdvajanjem sredstava solidarnosti za nerazvijene i najnerazvijenije opštine u BiH.[117]

Novim Statutom Titovog fonda SR BiH (1984. godine) potvrđena je decentralizacija Fonda. Novim dokumentom nastojala se dodatno naglasiti samoupravna uloga Titovog fonda. To se vidi iz namjere da se članovi Titovog fonda što više angažuju u njegovom radu, te da se i stipendisti organizuju i djeluju kroz aktive. Za Titov fond u opštinama predviđeno je da se poslovi regulišu posebnim pravilima koja bi se usvajala za svaku opštinu posebno i trebala su biti prilagođena specifičnosti prilika u svakoj od njih.[118]

Ove aktivnosti sprovođene su sporo. Jedan broj opština kontinuirano je imao slabu angažovanost koja se ogledala u malom broju članova, niskim prihodima, slabom radu stručne službe i sličnom. Obavljanje stručnih poslova i deset godina nakon osnivanja Titovog fonda bio je veliki problem. Na nivou svake opštine trebala je da djeluje organizovana stručna služba s jednim stručnim saradnikom, koji bi vodio njene poslove, i sa podrškom jednog od osnivača Titovog fonda.[119] Provođenje odluke o donošenju pravila Titovog fonda u

[115] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XX, 20. 10. 1981). Nacrt Samoupravnog sporazuma Skupštine Titovog fonda SR BiH i Skupštine Titovog fonda opštine o načinu raspodjele i korišćenja sredstava Titovog fonda.

[116] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1982. Pismo predsjednika Skupštine Titovog fonda SR BiH upućeno svim opštinama i osnivačima.

[117] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1980. godinu.

[118] Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 3. 9. 1984. br. 84/27. 859-866.

[119] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXIII, 4. 3. 1985). Rezime ocjena i stavova Republičkog savjetovanja sa predsjednicima skupština Titovog fonda u opštinama i njihovim stručnim saradnicima održanog 6. 12. 1984. godine u Sarajevu.

HT11 prijelom new.indd 44 19.09.13. 12:39

opštinama teklo je sporo. Tokom 1986. godine bilo je opština koje zbog stalne neaktivnosti nisu usvojile ni pravila.[120] Takav je slučaj bio, naprimjer, u Zenici. Pravila o radu opštine usvojena su 11. 2. 1986. godine.[121]

Neke od ostalih prepreka koje su se javljale u radu Titovog fonda u opštinama jesu neaktivnost osnivača, te slaba finansijska podrška, gdje su, za razliku od republičkog nivoa Titovog fonda, neredovno vršena uplaćivanja i valorizacija predviđenih uplata, što je bilo neophodno za rad stručne službe i administrativnih poslova, jer su svi ostali prihodi bili namijenjeni za stipendiranje.[122]

Kako bi se princip samoupravljanja dodatno učvrstio u Titovom fondu, osim decentralizacije organizacione strukture i prenošenja većih ovlasti na opštinski nivo, nastojalo se članove i stipendiste jače vezati za Titov fond. Tokom 1984. godine predviđeno je osnivanje Zbora članova – oblika djelovanja Titovog fonda u organizacijama udruženog rada, radnim zajednicama i drugim oblicima udruživanja radnih ljudi i građana, mjesnim zajednicama i školama, koji bi okupljali članove Titovog fonda.[123] Planirano je i osnivanje aktiva stipendista kako bi se okupili i angažovali u radu Titovog fonda stipendisti koji se školuju u mjestu stanovanja.[124]

Osnivanju aktiva stipendista Titovog fonda za one stipendiste koji se školuju u mjestu boravka pristupilo se tokom 1985. godine. Prvobitno su organizovani sastanci sa stipendistima u Sarajevu,[125] Mostaru,[126] Banjoj Luci[127] i

[120] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH 1982-1986.

[121] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Skupštine Titovog fonda opštine Zenica za period 1982-1986. Zenica, juni 1986.

[122] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Neka aktuelna pitanja aktivnosti Titovog fonda Bosne i Hercegovine.

[123] Za kolektivne članove bilo je predviđeno djelovanje kroz aktivnost njihovih samoupravnih organa i društveno-političkih organizacija.

[124] Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*. 3. 9. 1984. br. 84/27. 859-866.

[125] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1985. Poziv stipendistima Titovog fonda da prisustvuju sastanku stipendista u Sarajevu, 18. 4. 1985.

[126] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1985. Poziv stipendistima Titovog fonda da prisustvuju sastanku stipendista u Mostaru, 18. 4. 1985.

[127] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1985. Poziv stipendistima Titovog fonda da prisustvuju sastanku stipendista u Banjoj Luci, 18. 4. 1985.

HT11 prijelom new.indd 45 19.09.13. 12:39

Tuzli[128] 10. 5. 1985. godine, te u Beogradu pri Titovom fondu Srbije 7. 5. 1985. godine[129] i u Zagrebu 10. 6. iste godine. Na ovim sastancima bilo je riječi o različitim pitanjima iz života stipendista. Raspravljalo se o njihovoj društveno-političkoj aktivnosti, odnosima sa Titovim fondovima u opštinama i republikama, mogućnostima pronalaska posla nakon završenog školovanja i slično. Posjećenost ovih sastanaka od strane stipendista bila je od 10% do 70%. Većina sastanaka rezultirala je formiranjem aktiva stipendista Titovog fonda. U tome su znatno napredovali sastanci u Zagrebu i Sarajevu. Naprimjer, na sastanku stipendista u Zagrebu formiran je Aktiv stipendista i izabrana je predsjednica.[130] Njoj su dostavljeni spiskovi stipendista Titovog fonda koji se tamo školuju i članske knjižice, kako bi se provela akcija učlanjivanja stipendista u Titov fond. Prvi sastanak Aktiva stipendista u Zagrebu zakazan je za 28. juni 1985. godine.[131] U Aktivu stipendista u Sarajevu zabilježena je izuzetna ažurnost. Ipak, od većine aktiva prava angažovanost očekivala se tek početkom školske 1985/86. godine.[132] O radu aktiva stipendista i njihovom razvoju u pojedinim opštinama nema puno informacija. One su uglavnom sporadične i mogu se naći u sklopu dokumenata u kojima je riječ o nekim drugim pitanjima. Tako, naprimjer, u Prijedlogu programa rada opštine Zenica za period od 1986. do 1990. godine stoji, između ostalog, kako se planira formiranje aktiva stipendista u Zenici. Ovakvih informacija iz ostalih opština nažalost nema, te je stoga ovo rijedak primjer i na osnovu njega ne možemo donositi opće zaključke. Ali, on ipak svjedoči da u jednom broju opština ni tokom 1986. godine nije bio formiran aktiv stipendista.[133]

S obzirom da arhivska građa Titovog fonda prestaje sa 1986. godinom, nije moguće pratiti šta se dalje dešavalo u razvoju ove institucije, premda po-

[128] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1985. Poziv stipendistima Titovog fonda da prisustvuju sastanku stipendista u Tuzli, 18. 4. 1985.

[129] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1985. Poziv stipendistima Titovog fonda da prisustvuju sastanku stipendista u Titovom fondu SR Srbije, 22. 4. 1985.

[130] Za predsjednicu je izabrana Mirsada Akmadžić, stipendistica Titovog fonda na školovanju u Zagrebu na Višoj tekstilnoj školi.

[131] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1985. Poziv za sastanak aktiva zakazan za 28. 6. 1985. godine u Zagrebu, 17. 6. 1985.

[132] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1985. Informacija o mišljenjima, sugestijama i primjedbama na održanim sastancima i u anketnim listovima stipendista Titovog fonda.

[133] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Prijedlog programa rada za period 1986-1990. godine.

HT11 prijelom new.indd 46 19.09.13. 12:39

stoje naznake o njenom kasnijem radu u Akcionom programu Titovog fonda SR BiH za period 1986. do 1990. godine. U njemu su predstavljeni planovi iz kojih se može vidjeti šta još nije bilo završeno u 1986. godini i šta se planiralo raditi u narednom periodu. U ovom dokumentu navodi se kako Titov fond u opštinama treba podsticati na pokretanje zborova članova, odbora i komisija u organizacijama udruženog rada, radnim zajednicama, školama i fakultetima. Također, istaknuto je kako treba jačati rad do tada osnovanih aktiva stipendista. Sve opštine još uvijek nisu usvojile pravila o radu, što je predviđao ovaj plan, gdje stoji kako one opštine koje nisu usvojile pravila treba da ih donesu.[134]

Kompletna organizaciona struktura Titovog fonda, uključujući i onu na opštinskom nivou, uređena je po uzoru na jugoslavensku državu. Osim što su fondovi organizovani od saveznog ka republičkim nivoima i nivoima autonomnih pokrajina, a od 1978. godine i u JNA, osnovni organizacioni nivo činile su opštine. Komunalni sistem organizacije u Jugoslaviji zaživio je tokom 50-ih,[135] prema kojem je opština postala osnovni organ lokalne samouprave. U narednom periodu nizom reformi jačao je položaj opštine u sklopu društveno-političkog sistema Jugoslavije. Od osnivanja do 1986. godine nizom izmjena nastojala se ojačati i osamostaliti organizacija Titovog fonda na nivou opštine.

U Titovom fondu SR BiH kao radna tijela djelovale su komisije[136] i nadzorni odbori. Njihov zadatak je bio da prate i proučavaju određena pitanja, razmatraju akte i obavljaju druge poslove. Komisije su imale najmanje pet članova, dok je gornji broj varirao u ovisnosti o tome koja je komisija u pitanju. Dokumenti iz rada komisija nisu sačuvani, stoga se njihov rad ne može pratiti. To bi bilo zanimljivo posebno za Komisiju za praćenje uspjeha u učenju i organizovanju društveno-političkih aktivnosti stipendista ili Komisiju za organizaciju, kadrovska pitanja i društvena priznanja. Podaci o radu komisija bili bi važni u osvjetljavanju društveno-političke uloge Titovog fonda u odnosu prema stipendistima, dok bi na osnovu rada druge komisije dobili uvid u nacionalni i socijalni sastav članova organa Titovog fonda.

[134] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Akcioni program Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece od 1986. do 1990. godine.

[135] Sadiković E. 2009. 26-42.

[136] Komisija za pripremanje i praćenje primjene samoupravnih općih akata, Komisija za materijalno-finansijska pitanja, Komisija za praćenje i provođenje konkursa za dodjelu stipendija Titovog fonda, Komisija za praćenje uspjeha u učenju i organizovanju društveno-političkih aktivnosti stipendista, Komisija za organizaciona, kadrovska pitanja i društvena priznanja i Komisija za informisanje.

HT11 prijelom new.indd 47 19.09.13. 12:39

Nadzorni odbor je osnovan 1979. godine.[137] Formiran je s ciljem praćenja i proučavanja pojedinih poslova iz djelokruga rada Skupštine. Do 1984. godine Nadzorni odbor je funkcionisao kao ostale komisije Titovog fonda, međutim od 1984. godine njegova uloga je izdvojena od uloge komisija u radu Titovog fonda, te je i broj članova povećan sa dotadašnjih pet na devet.[138] Kontrolisao je finansijski rad Titovog fonda, kao i rad Skupštine i ostalih organa. Nema dovoljno sačuvanih podataka o radu Nadzornog odbora, naročito prije 1982. godine.[139]

Za obavljanje stručnih, finansijskih i administrativnih i drugih poslova Titovog fonda organizovana je stručna služba. Sredstva za rad ovog organa Titovog fonda obezbjeđivala su se u dogovoru sa osnivačima. Jedan dio zadataka povjeren je radnoj zajednici jednog od osnivača, a poslove evidencije prihoda i rashoda, isplate stipendija jednoj od poslovnica banke.[140] Stručnu službu je vodio sekretar Titovog fonda, koji je trebao da ima završen fakultet društvenog smjera i višegodišnje političko iskustvo.[141] Mandat sekretara u početku je

[137] Nadzorni odbor, kao radno tijelo Titovog fonda, prvi put se spominje u normativnim aktima Titovog fonda u Poslovniku o radu Skupštine Titovog fonda SR BiH iz 1979. godine. u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXVI, 20. 3. 1979). Poslovnik o radu Skupštine Titovog fonda SR BiH.

[138] Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 3. 9. 1984. br. 84/27. 859-866.

[139] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXXII, 2. 6. 1986). Izvještaj o radu Nadzornog odbora 1982-1986.

[140] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XIV, 13. 4. 1976). Privremena odluka o zadacima, organizaciji i sistematizaciji Stručne službe Titovog fonda SR BiH; Društveni dogovor o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*, 24. 5. 1973. br. 28/73, 915-916; Društveni dogovor o izmenama i dopunama društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*, 11. 7. 1986. br. 38/86, 1148-1151; Statut Titovog fonda Bosne i Hercegovine za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 26. 11. 1987. br. 36/87, 1123-1129.

[141] Za prvog sekretara Skupštine Titovog fonda izabran je Jusuf Mujkić, međutim, nakon dvije godine morao je odstupiti sa te funkcije, a za novog sekretara 25. 4. 1975. godine izabran je Radivoje Rubež. Na ovoj funkciji je ostao do 1979. godine, kada na nju dolazi Milutin Kosovac i ostaje do 1982. godine. Godine 1983. na mjesto sekretara dolazi Stipo Jurišić te ostaje u naredna dva mandata do 1986. godine. Poslije njega u zvanje sekretara izabrana je Emira Islamović. u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (III, 25. 4. 1975). Odluka o imenovanju Radivoja Rubeža za novog sekretara Titovog fonda SR BiH; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXXII 2. 6. 1986.) Odluka o imenovanju Emire Islamović za sekretara Titovog fonda SR BiH.

HT11 prijelom new.indd 48 19.09.13. 12:39

bio pet godina, a izmjenama iz 1981. godine smanjen je na dvije godine, s tim što je postojala mogućnost obnove još jednog mandata. Ova služba obavljala je sve stručne, finansijske i administrativno-tehničke poslove Titovog fonda.[142] Osim sekretara, stručna služba imala je i administrativnog referenta, blagajnika, koji je ujedno bio i likvidator,[143] i knjigovođu.

Ideja o Fondaciji *Josip Broz Tito*

Sredinom 1979. godine pokrenuta je ideja da se Titov fond za stipendiranje mladih radnika i djece radnika razvije u instituciju trajnog karaktera – fondaciju. U dokumentima Titovog fonda navodi se kako je inicijativa za ove izmjene potekla lično od Tita nakon posjete predstavnika Titovog fonda Josipu Brozu Titu 24. 4. 1979. godine. Tom prilikom Tito je istakao: "(...) da stipendiranje treba da doprinosi osposobljavanju ovih profila kadrova koji su najviše potrebni privredi i društvu. U vezi sa ovim, drug Tito je predložio proširivanje kruga korisnika stipendista Titovog fonda i na decu ostalih radnih ljudi. Pri ovome, međutim, moraju ostati kao osnovni kriterijumi za dobijanje stipendije, uspeh na radnom mestu ili uspeh učenika ili studenata u učenju; materijalni položaj radnika odnosno porodice učenika ili studenata; društvena angažovanost odnosno moralno-politički kvaliteti i drugi kriterijumi (...) treba preuzimati organizovane napore za njegovo dalje razvijanje u jednu trajnu ustanovu – fondaciju (...) Drug Tito dao je sugestiju da fond stipendira jedan mali broj ljudi iz nesvrstanih zemalja".[144]

O izmjenama vezanim za rad i organizaciju Titovog fonda bilo je govora i prije posjete Titu 24. 4. 1979. godine. Tačnije, u nekim dokumentima iz marta 1979. raspravljalo se o promjeni organizacione strukture, proširenju osnove stipendiranja te povezivanju stipendija sa kadrovskim potrebama opština i slično, a posjeta Titu iskoristila se kao povod da se objave planirane izmjene u radu Titovog fonda. Titova ličnost je bila dovoljno snažna da promoviše ovaj veliki zaokret. Trebalo se prijeći sa isključivo klasnog stipendiranja, djece radnika i mladih radnika, na stipendiranje prema širokoj osnovi, djece svih

[142] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XI, 1. 8. 1980). Nacrt prijedloga odluke o izmjenama i dopunama Pravila Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, februar 1980.

[143] Osoba zadužena za kontrolu dokumenata.

[144] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1979. Informacija o poseti delegacije Titovog fonda drugu Titu.

HT11 prijelom new.indd 49 19.09.13. 12:39

radnih ljudi i mladih zemljoradnika i ostalih radnika, kao i djece radnika u inostranstvu. U vezi s tim, trebalo je promijeniti naziv Titovog fonda u *Fondacija "Josip Broz Tito"*.[145]

Sastavljena je radna grupa Titovog fonda koja je donijela Nacrt društvenog dogovora o osnivanju Fondacije "Josip Broz Tito". Prema Nacrtu ovog društvenog dogovora, nije došlo do nekih značajnijih izmjena u odnosu na postojeći Društveni dogovor o osnivanju Titovog fonda. U preambuli Nacrta ovog dokumenta navedeno je: "(...) to nije Dogovor o osnivanju Fondacije, već Društveni dogovor o Fondaciji (...) Učesnici ovog Društvenog dogovora saglasni su da Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Jugoslavije ostvaruje ciljeve koji su utvrđeni Društvenim dogovorom o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Jugoslavije kao Fondacije "Josip Broz Tito" u skladu sa ovim Društvenim dogovorom."

Prema tome, ovaj društveni dogovor je samo nastavak u razvoju Titovog fonda. Trajni karakter Fondacije bio je naglašen samo izmjenom da članstvo kolektivnih članova treba biti trajno, a da članstvo pojedinačnih članova može biti trajno, ali i na određeno vrijeme.[146]

Nacrt dokumenta poslan je na razmatranje u Titove fondove republika i pokrajina. Titov fond SR BiH, SR Makedonije, SAP Kosova i SAP Vojvodine dali su pristanak za ove promjene. Titov fond SR Hrvatske istakao je kako neće podržati inicijativu i naglasio "da ne treba mijenjati naziv", dok su Titovi fondovi iz SR Srbije i SR Crne Gore istakli kako Titov fond ne treba mijenjati svoj klasni karakter, odnosno proširenje osnova stipendiranja i na druge kategorije, osim djece radnika i mladih radnika. Iz Titovog fonda JNA stigao je odgovor da nisu za transformaciju Titovog fonda. Iz navedenog se vidi da su mišljenja o izmjenama bila podijeljena.[147] Ova informacija usvojena je na sjednici Skupštine, te je naglašeno kako će se i dalje raditi na jačanju kadrovske funkcije Fonda, proširenju osnove za dodjelu stipendija i promjeni organizacione strukture Titovog fonda, te da će se sve izmjene unijeti u Društveni do-

[145] AJ, *Fond: TFSMRRD*. Sednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda Jugoslavije (19. 4. 1979), F5. Smernice društvene aktivnosti Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Jugoslavije u narednoj godini.

[146] AJ, *Fond: TFSMRRD*. Sednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda Jugoslavije (18.4.1980), F6. Nacrt Društvenog dogovora o Fondaciji "Josip Broz Tito".

[147] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1981. Informacije o pristiglim stavovima u vezi sa razvojem Fonda u trajnu instituciju fondaciju.

HT11 prijelom new.indd 50 19.09.13. 12:39

govor o osnivanju Titovog fonda.[148] Poslije rasprave o Društvenom dogovoru o osnivanju Fondacije "Josip Broz Tito" odustalo se od preimenovanja Titovog fonda. Ne navode se konkretni razlozi za ovu odluku, i mada je promjena trebala biti samo nominalna, znatno bi utjecala na isticanje klasnog karaktera Titovog fonda u njegovom nazivu. Poslije izmjena u Titovom fondu, naročito onih vezanih za osnovu po kojoj se dodjeljuju stipendije, Titov fond više nije bio organizacija koja je dodjeljivala stipendije po klasnoj osnovi, ali je po nazivu i dalje to bila.

FINANSIRANJE DJELATNOSTI TITOVOG FONDA SR BiH

Titov fond je sredstva za svoj rad, odnosno za ostvarivanje ciljeva zbog kojih je osnovan osiguravao na više načina. Njegova sredstva činili su prihodi od prikupljenih članarina, pojedinačnih i kolektivnih članova kao i od osnivača, zatim od poklona, zavještanja, jednokratnih priloga i uplata od Titovog fonda Jugoslavije na ime sredstava solidarnosti. U okviru Titovog fonda mogle su se osnovati i zadužbine. Sredstva prikupljena u Titovom fondu bila su namijenjena isključivo za stipendiranje mladih radnika, radničke djece i djece drugih radnih ljudi s niskim materijalnim primanjima za:

- dokvalifikaciju, specijalizaciju i prekvalifikaciju mladih radnika;
- za stipendiranje učenika i studenata;
- za podsticanje stvaralaštva mladih radnika, djece radnika i djece drugih radnih ljudi, prije svega u materijalnoj proizvodnji;
- za stipendiranje djece radnika na privremenom radu u inostranstvu i djece iseljenika;
- za stipendiranje određenog broja građana nesvrstanih i drugih zemalja i pripadnika oslobodilačkih pokreta demokratski opredijeljenih.[149]

[148] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1981. Informacije o dosadašnjem razvoju na daljoj razradi Društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Jugoslavije i Statuta; AJ, *Fond: TFSMRRD*. Sednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda Jugoslavije (15. 6. 1981), F6. Odluke o dopunama i izmenama Društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Jugoslavije i Statuta.

[149] Društveni dogovor o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*, 24. 5. 1973. br. 28/73. 915-916; Društveni dogovor o izmenama i dopunama društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*. 11. 7. 1986. br. 38/86. 1148-1151; Statut Titovog fonda za

HT11 prijelom new.indd 51 19.09.13. 12:39

Organizacija i upravljanje sredstvima Titovog fonda SR BiH mijenjali su se u skladu sa njegovim radom i razvojem. U početku su ona organizovana strogo centralizovano na republičkom nivou i njima je upravljala Skupština Titovog fonda.[150] Tokom 1981. godine, u skladu s nizom drugih izmjena u radu Titovog fonda, započela je izmjena organizacije finansijskih sredstava. Dotadašnji način republičkog organiziranja zamijenio je novi, decentralizovani sistem, koji se sastojao od prenošenja dijela sredstava na upravljanje Titovom fondu u opštinama. Ovaj sistem je uspostavljen i organizovan posebnim Samoupravnim sporazumom o raspodjeli sredstava Titovog fonda koji su potpisali Titov fond SR BiH i Titov fond u opštinama.[151] Ipak, trebalo je proći izvjesno vrijeme dok je ovaj novi sistem zaživio u cijelosti. Počeo se primjenjivati od 1982. godine i značajno se odrazio na postojeći princip dodjele stipendija. Do tada su sredstva prikupljana i organizovana na nivou republike i tako su dodjeljivane i stipendije, dok je od 1982. godine organizacija promijenjena u korist opština, koje su donosile odluke o dodjeli stipendija na osnovu svojih sredstava. Prema tome, sredstva Titovog fonda SR BiH predstavljana su odvojeno od sredstava Titovog fonda u opštinama u finansijskim planovima i završnim računima. Sredstva za Titov fond formirana su od prihoda prikupljenih na nivou SR BiH i od njih je 10% izdvajano i uplaćivano na ime solidarnosti u Titov fond Jugoslavije. Prema Samoupravnom sporazumu, sredstva su se trebala dijeliti tako da je 50% išlo u korist Titovog fonda SR BiH i 50% fondovima opština. Predviđeno je da se ovaj omjer zadrži do 1985. godine, kada bi bio promijenjen u korist opština. Sredstva Titovog fonda SR BiH (50%) raspoređivana su tako što je 40% namijenjeno za isplatu stipendija koje su dodijeljene prije 1980/81. školske godine, a 60% je usmjereno za sredstva solidarnosti Titovog fonda SR BiH koja su namijenjena za pomaganje i dodjeljivanje stipendija u nerazvijenim i izrazito nerazvijenim opštinama u Republici. Iz Fonda solidarnosti Titovog fonda SR BiH svake godine je trebalo izdvajati po jednu stipendiju

stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 26. 11. 1987. br. 36/87. 1123-1129.

[150] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednica Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (VI, 16. 1. 1980). Pravila Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece.

[151] Društveni dogovor o izmenama i dopunama društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*, 11. 7. 1986. br. 38/86. 1148-1151; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH,* 26. 11. 1987. br. 36/87. 1123-1129.

HT11 prijelom new.indd 52 19.09.13. 12:39

za mladog radnika iz nerazvijenih opština i po jednu stipendiju za mladog radnika i dijete radnika iz izrazito nerazvijenih opština. Princip solidarnosti, koji se dotad sprovodio od saveznog nivoa ka republikama, proširen je na nivo republika i opština. Što se tiče sredstava solidarnosti koja su uplaćivana od strane Titovog fonda Jugoslavije u Titov fond SR BiH, ona su se raspoređivala tako da je Titovom fondu SR BiH pripadalo onoliko sredstava koliko je ranije uplatio za Fond solidarnosti, a ostatak se raspoređivao opštinama i to prema visini prosječno uplaćenog članskog doprinosa po zaposlenom u društvenom sektoru na području opštine u prethodnoj godini. Za Titov fond SR BiH namijenjena su i sva sredstava koja nemaju karakter članarina, a uplaćena su od strane republičkih organa i društveno-političkih organizacija.[152]

U praksi, ovakav samoupravni sporazum o raspodjeli sredstava, po principu 50% za Titov fond SR BiH i 50% za Titov fond u opštinama, nije mogao dugo opstati, jer su se u opštinama javili brojni problemi zbog nedostatka novca. Premda je planirano da se prve izmjene omjera raspodjele sredstava izvrše 1985. godine, inicijativa za izmjenu je pokrenuta već 1983. godine, ubrzo je i usvojena, s namjerom da se omjer promijeni u korist opština sa 50% na 65%. Istim dokumentom predviđeno je povećanje omjera pri raspodjeli sredstava u korist Titovog fonda u opštinama za 1984. na 70% i za 1985. godinu na 75%. Za Titove fondove u opštinama predviđeno je da se stipendije dodjeljuju iz sredstava prikupljenih do 30. juna tekuće godine. Ovo je imalo dvojak značaj. S jedne strane, trebalo je da bude podsticaj za fondove u opštinama za veću angažovanost u pridobijanju novih članova i prikupljanju članarina te tako i povećanju prihoda, a s druge strane, trebalo je da doprinese osiguravanju sredstava u narednoj godini za dodjelu stipendija. Ova odluka nije imala "zamišljeni" rezultat jer su se mnoge opštine već u 1984. godini našle u izuzetno teškoj situaciji. Tačnije, 45 opština nije moglo dodijeliti niti jednu stipendiju, a 29 opština nije moglo isplatiti stipendije ranijim generacijama, iz 1982/83. i 1983/84. školske godine. Neke od opština slale su zahtjeve da im se omogući korištenje sredstava prikupljenih i poslije 30. juna tekuće godine. Kako bi se ovaj problem riješio, povećalo se učešće opština u ukupnim sredstvima Titovog fonda SR BiH sa 70% na 75% za izrazito nerazvijene i nerazvijene opštine, a za one razvijene sa 65% na 75%. Ovaj odnos se ponovo promijenio počet-

[152] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXV, 19. 5. 1982). Samoupravni sporazum Skupštine Titovog fonda SR BiH i skupština Titovog fonda u opštinama o načinu raspodjele i korišćenja sredstava Titovog fonda; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1983. Dopis za Privrednu banku Sarajevo, 11. 2. 1983.

HT11 prijelom new.indd 53 19.09.13. 12:39

kom 1986. godine, kada je usvojen prijedlog, prema kojem je Titovom fondu u opštinama trebalo da pripada, od ukupnih sredstava prikupljenih od članarina, za razvijene opštine 80%, nerazvijene 85% i izrazito nerazvijene 90%. S obzirom na to da građa Titovog fonda prestaje sa 1986. godinom, možemo samo nagađati kako se odvijao ovaj sistem organizacije sredstava u Titovom fondu poslije toga.[153]

Od svih izvora prihoda najveći i najvažniji bili su prihodi od prikupljenih članskih uloga, kolektivnih i individualnih članova. Ovi prihodi bili su namijenjeni isključivo za dodjelu stipendija, dok su prihodi uplaćeni od strane osnivača služili za troškove u vezi s radom i organizacijom Titovog fonda i njegove stručne službe. Zbog značaja ovog izvora prihoda, prikupljanju članarina tokom rada Titovog fonda pridavala se posebna pažnja. Nastojalo se osigurati redovno uplaćivanje članarina i njihova valorizacija, što nije uvijek teklo bez problema (tabela br. 1). Prihodi od članarina stalno su rasli do 1980. godine. Ipak, u 1980. godini u Titovom fondu više je nego očit nagli skok ovih prihoda, koji su sa 16.334.210 porasli na 41.612.774,50 dinara, što je proporcionalno rastu broja članova Titovog fonda.[154] Ovo se očito može vezati za činjenicu da je te godine umro Josip Broz Tito, te je znatan dio prihoda u Titov fond stigao zahvaljujući povećanju broja članova. To je bio dio kolektivne akcije u to vrijeme, da se veliča i poštuje sve što je u vezi s imenom i ličnošću Josipa Broza Tita. Kao primjer može poslužiti slučaj Vlaste J. iz Čikaga. Nakon što je saznao za smrt predsjednika Josipa Broza Tita, Vlaste J. poslao je novčani doprinos umjesto vijenca za Tita. Naveo je: "Dragi drugovi mi iz inostransvo nismo mogli poslati cveće ili venci za posledni oproštaj sa našeg nikad nezaboravenog presednika ali usled toga našeg oproštaja ja vam šaljem jedan mali poklon 200 dolara za u fond našeg presednika".[155]

[153] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (VII, 30. 3. 1983). Odluka o izmjeni procenta u raspodjeli sredstava iz članskih i drugih doprinosa ostvarenih u Titovom fondu SR BiH u opštinama u 1983. godini; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1983. Raspoređivanje sredstava Titovog fonda; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XVI, 27. 4. 1984). Prijedlog za povećanje učešća Titovog fonda u opštinama u prihodima ostvarenim na području opštine iz sredstava Titovog fonda SR BiH; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXVIII, 20. 2. 1986). Odluka o ustupanju dijela sredstava Titovog fonda SR BiH iz članskih doprinosa članova Titovog fonda u 1985, 1986, 1987, 1988. i 1989. godini Titovom fondu SR BiH u opštinama.

[154] Uporediti sa podacima iznesenim u poglavlju *Članstvo Titovog fonda SR BiH*.

[155] AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. Evidencija primljenih pisama od naših građana (pojedinaca) na

HT11 prijelom new.indd 54 19.09.13. 12:39

Tabela br. 1. *Prihodi od članarina u Titovom fondu SR BiH i Titovom fondu Jugoslavije za period 1974-1985. godine u dinarima.**

Godina	Prihodi Titovog fonda SR BiH	Prihodi Titovog fonda SFRJ
1874.	7.294.447	40.634.596,55
1975.	8.150.600	47.984.983,91
1976.	9.957.049	60.634.433,60
1977.	10.447.887	80.841.188,05
1978.**	10.625.703	108.395.757,90
1979.	16.334.210	145.070623,60
1980.	41.612.774,50	237.828.475,10
1981.	30.915.372,85	238.703.119,20
1982.	38.837.160,51	288.982.497
1983.	57.854.923,95	354.583.572
1984.	66.335.620,10	431.070.527,20
1985.	89.231.565	-

* Tabela je izrađena na osnovu podataka preuzetih iz: AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ.* Sednice Skupštine Titovog fonda Jugoslavije (11. 6. 1979), F2. Izveštaj o petogodišnjem radu Titovog fonda. Beograd, 1979; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Opšta arhiva 1986. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH od 1982. do 1986. godine, Sarajevo, 1986.

** Od 1978. godine u ukupnim prihodima Titovog fonda računaju se i prihodi radnika na privremenom radu u inostranstvu.

Ovakvih i sličnih slučajeva zabilježeno je nekoliko, kao i primjera učlanjenja u Titov fond istim povodom.[156] Već 1981. godine prihodi su bili niži za 10.000.000 dinara, što je pokazatelj kako je nagli skok iz prethodne godine bio prolazno povećanje povezano sa Titovom smrću.[157] U periodu 1982-1986. godine uplate i rast prihoda u Fondu kretale su se u skladu s finansijskim planovima, a 1982, 1983. i 1985. čak su i premašile realna očekivanja. Međutim, ona nisu bila u skladu s rastom ličnih dohodaka. Lični dohodak u SR Bosni i Hercegovini je u periodu od 1965. do 1980. godine bilježio stalni rast u poređenju s rastom troškova života. Realni čisti lični dohodak porastao je za 3,2%. Situacija se poslije 1980. godine značajno promijenila, pa je realni čisti

privremenom radu u inostranstvu. Pismo Vlaste J. iz Čikaga 28. 5. 1980. godine.

[156] AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. Evidencija primljenih pisama od naših građana (pojedinaca) na privremenom radu u inostranstvu.

[157] Isto se desilo i sa brojem članova Titovog fonda.

HT11 prijelom new.indd 55 19.09.13. 12:39

lični dohodak, naspram troškova života koji su naglo porasli za 295% do 1984. godine, zabilježio pad od 5,7%. Prema tome, prihodi Titovog fonda bili su nominalno veći, ali je njihova realna vrijednost, zbog inflacije i krize u zemlji, bila znatno manja, što se odražavalo i na rad Titovog fonda. Stipendije, kao i članarine, trebale su se uvećavati u skladu s rastom ličnog dohotka. S obzirom da se nije vršila redovna valorizacija članskih prihoda u skladu s rastom ličnog dohotka, Titov fond se našao u situaciji da bez obzira na rast prihoda ne može dodjeljivati više stipendija nego ranije.[158]

U Bosni i Hercegovini u periodu od 1974-1985. godine bilo je do 109 opština,[159] koje nisu bile jednake po razvijenosti i broju zaposlenih. U svakoj od ovih opština osnovan je Titov fond, a od donošenja Samoupravnog sporazuma o raspodjeli sredstava između Titovog fonda SR BiH i Titovog fonda u opštinama one su dobile veći značaj, ali i odgovornost. Ipak, veliki broj opština bilježio je slabu aktivnost, koja nije uvijek bila vezana uz njihovu (ne) razvijenost. Neke opštine prihode su redovno uvećavale zahvaljujući tome što su članske doprinose prikupljale i vršile njihovu valorizaciju u skladu s rastom ličnog dohotka, a od 1982. godine vezale su ih uz rast ličnog dohotka i na taj način su se svake godine uvećavali i članski doprinosi. Te opštine su bile: Vogošća, Bratunac, Goražde, Konjic, Banja Luka, Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Banovići, Brčko, Novo Sarajevo, Prijedor, Zenica, Tuzla, Žepče, Živinice, Gacko, Bugojno, Srbac i Centar Sarajevo. Ovaj princip valorizacije članskih prihoda u skladu s rastom ličnog dohotka u SR BiH nastojao se uvesti u sve opštine, ali ipak, jedan broj njih bilježio je stalnu neaktivnost, koja se ogledala ne samo u slabim prihodima već i u malom broju dodijeljenih stipendija. Jedan broj kolektivnih članova nije mogao redovno uvećavati prihode zbog gubitaka u poslovanju, pa je to regulisano izmjenom Zakona o utvrđivanju i raspoređivanju ukupnog prihoda i dohotka, prema kojoj se uplata u Titov fond mogla podmirivati iz dohotka osnovne organizacije.[160]

[158] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (VIII, 21. 4. 1983). Izvještaj o radu Titovog fonda SR Bosne i Hercegovine 1982-1986; *Materijalni i društveni razvoj Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine*, 75, 167, 171.

[159] Broj opština mijenjao se u skladu s teritorijalno-administrativnim promjenama u SR Bosni i Hercegovini.

[160] "Iz dohodka osnovne organizacije, saglasno alineji 11. stava 1. ovog člana, podmiruju se i doprinosi Titovom fondu za stipendiranje mladih radnika i radničke dece, kao izdaci osnovne organizacije za stipendiranje studenata i učenika, preuzeti samoupravnim sporazumom ili dogovorom". Zakon o izmenama i dopunama Zakona o utvrđivanju i raspoređivanju ukupnog

HT11 prijelom new.indd 56 19.09.13. 12:39

Najveći i najredovniji finansijeri Titovog fonda bili su opštine Vogošća, Centar, Lukavac, Tuzla i još neke. Ove opštine naveli smo da njihovim primjerom ukažemo kako je privredna razvijenost nekih od njih utjecala na redovnost uplata članskih doprinosa. Naprimjer, opština Vogošća bila je jedna od najrazvijenijih u Jugoslaviji zahvaljujući razvoju vojne i automobilske industrije na njenoj teritoriji, stoga su i uplate članskih doprinosa bile najveće.[161]

Kako bi se stabilizovala finansijska situacija u Titovom fondu Jugoslavije, zbog toga što je ekonomska kriza znatno utjecala na njegov rad, koncem 1986. godine započela je akcija uređivanja i osiguravanja stalnih prihoda od članarina. Najprije je u Titovom fondu Jugoslavije, Titovom fondu SR Srbije i nešto manje u Titovom fondu SAP Kosova započela akcija kojom se nastojalo osigurati potpisivanje samoupravnih sporazuma o udruživanju sredstava u Titov fond radi stipendiranja kadrova za potrebe udruženog rada. Ovim sporazumima članarine kolektivnih članova trebalo je učiniti stalnim prilivom sredstava. Ipak, na samom početku u takvim poslovima javljali su se određeni problemi, a to se vidi iz opomena koje su upućene Titovom fondu SR Srbije u nekim opštinama Beograda. Pojedine opštine spomenute su sporazume dostavljale na potpisivanje organima i organizacijama federacije, koje su prema Društvenom dogovoru o osnivanju Titovog fonda sredstva udruživale u Titovom fondu Jugoslavije. Ovo je stvaralo izvjesnu konfuziju u radu Fonda i novom pristupu prilikom organizacije članarine.[162]

Nije zanemarljiv i dio prihoda Titovog fonda SR BiH koja čine sredstva solidarnosti uplaćenih iz Titovog fonda Jugoslavije, organiziranih tako što su fondovi u svim republikama i pokrajinama izdvajali 10% ukupnih članskih prihoda i upućivali ih u savezni fond. U ova sredstva ulazili su i prihodi prikupljeni od organa i organizacija federacije i članova Titovog fonda Jugoslavije, kao i članarine ljudi na privremenom radu u inostranstvu. Prikupljena sredstva, organizovana u Titovom fondu Jugoslavije, potom su se raspoređivala po principu da je 10% ostajalo u saveznom fondu, a ostatak, 90%, usmjeravalo se

prihoda i dohotka. *Službeni list SFRJ*, 29. 12. 1978. br. 70/78. 2730.

[161] Opština Vogošća je 1981. godine uplatila 2.082.505,50; 1982. godine 3.109.160,10; 1983. godine 5.376.179,90 i tako dalje. Ovaj broj je iz godine u godinu rastao.

[162] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Dopis članovima Izvršnog odbora Skuštine Titovog fonda Jugoslavije o tačkama koje će se razmatrati na narednoj sjednici, 21. 12. 1986. godine; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SFRJ koja je održana 11. 12. 1986. godine.

HT11 prijelom new.indd 57 19.09.13. 12:39

za potrebe nerazvijenih područja Jugoslavije na osnovu kriterija po kojima se raspoređuju, i to organima Titovog fonda SR BiH 34%, u SR Makedoniji 25%, SR Crnoj Gori 12% i SAP Kosovo 30%.[163]

Osnivanje Fonda solidarnosti na saveznom nivou Titovog fonda s ciljem da se pomažu nerazvijene republike i SAP Kosovo preuzeto je iz državnog sistema organizacije. Još 1965. godine osnovan je Fond federacije za kreditiranje bržeg razvoja nedovoljno razvijenih republika i autonomnih pokrajina (FFKBR) na osnovu člana 123. Ustava SFRJ iz 1963.godine i Zakona o Fondu Federacije za kreditiranje privrednog razvoja privredno nedovoljno razvijenih pokrajina i krajeva.[164] Kao nerazvijene republike izdvojene su Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora i Kosovo. Fond je sredstva obezbjeđivao u zavisnosti od privredne aktivnosti iz sredstava od poreza na društveni proizvod u iznosu 1,85%. Sredstva su na početku dijeljena na način da je za SR BiH usmjereno 30,7%, SR Crnu Goru 13,1%, SR Makedoniju 26,6% i SAP Kosovo 30%. Stopa izdvajanja od poreza na društveni proizvod početkom sedamdesetih godina uvećana je na 1,97%, od čega je 0,09% namjenski odvojeno isključivo za SAP Kosovo. Taj iznos se trebao podijeliti tako da bi od ostatka prireza koji je iznosio 1,85% Bosna i Hercegovina dobila 34%, Makedonija 24%, Crna Gora 12% i Kosovo 30%. Isti omjer je uzet prilikom raspodjele sredstava solidarnosti Titovog fonda Jugoslavije. Od 1976. godine predviđeno je da od prireza od društvenog proizvoda u iznosu 1,97% bude obavezno izdvojeno 0,17% za SAP Kosovo, te dodatno 0,3% kao namjenska sredstva za gradnju hidrosistema Ibar – Lepanac na Kosovu, dok bi ostatak sredstava u iznosu od 1,77% bio raspoeđen po već navedenom principu.[165]

Prva uplata Titovog fonda SR BiH na ime sredstava solidarnosti u Titov fond Jugoslavije izvršena je tek krajem 1975. godine u iznosu od 729.400 dinara na ime prihoda iz 1974. godine.[166] Naredna uplata obavljena je krajem 1976.

[163] Društveni dogovor o izmenama i dopunama društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*, 11. 7. 1986. br. 38/86. 1148-1151; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 26. 11. 1987. br. 36/87. 1123-1129; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Osnove i pravci daljeg razvoja Titovog fonda. Beograd, 1983.

[164] Pozderac H. 1978. 104.

[165] Pozderac H. 1978. 105, 106; Ramet P. S. 2009, 344-347.

[166] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1975. Dopis od Privredne banke, Filijala Sarajevo, o uplaćenim sredstvima u Titov fond Jugoslavije, 9. 12. 1975. godine.

HT11 prijelom new.indd 58 19.09.13. 12:39

godine za godinu 1975. u iznosu od 995.000 dinara i tako dalje. Za tekuću godinu je uplaćivano krajem naredne godine. Ukupno je Titov fond SR BiH uplatio u Titov fond Jugoslavije na ime sredstava solidarnosti 29.835.872,40 dinara (tabela br. 2).

Iz Titovog fonda solidarnosti u Titov fond SR BiH prva uplata je stigla krajem 1975. godine, za dvije godine, 1974. i 1975, a sve naredne su kontinuirano uplaćivane, a iz godine u godinu uplate su rasle. Ukupno je iz Titovog fonda Jugoslavije u Titov fond SR BiH uplaćeno 73.033.837 dinara (tabela br. 3).

Tabela br. 2. *Uplaćeno u Titov fond Jugoslavije iz Titovog fonda SR BiH na ime sredstava solidarnosti**

Godina	Uplaćena sredstava u Titov fond Jugoslavije (u dinarima)
1975.	729.400
1976.	815.000
1977.	995.000
1978.	1.044.767
1979.	1.062.700
1980.	1.633.421
1981.	4.161.277,40
1982.	3.091.537
1983.	3.883.716
1984.	5.785.492
1985.	6.633.562
Ukupno	**29.835.872,40**

* Tabela je urađena na osnovu podataka iz građe ABH, Fond: TFSMRRD SR BiH. Opšta arhiva 1986. Informacija o nekim pitanjima raspodjele sredstava solidarnosti Titovog fonda Jugoslavije.

Tabela br. 3. *Prihodi od sredstava 1974-1985. godine***

Godina	Prihodi Titovog fonda SR BiH od sredstava solidarnosti (u dinarima)
1974.	1.508.021,10
1975.	
1976.	3.399.886,60
1977.	2.111.085,75
1978.	3.945.462,20
1979.	2.794.567,90
1980.	6.253.446,90
1981.	7.198.013,10
1982.	9.467.426
1983.	11.019.602
1984.	12.712.814
1985.	12.623.514
Ukupno	**73.033.837**

** Tabela je urađena na osnovu podataka iz građe ABH, Fond: TFSMRRD SR BiH. Opšta arhiva 1986. Informacija o nekim pitanjima raspodjele sredstava solidarnosti Titovog fonda Jugoslavije.

HT11 prijelom new.indd 59 19.09.13. 12:39

Ako se uporede podaci o ukupnim uplatama iz Titovog fonda SR BiH za Fond solidarnosti, te ukupnim uplatama iz Fonda solidarnosti, vidi se da je u Titov fond SR BiH stiglo dva i po puta više sredstava nego što je upućeno na ime sredstava solidarnosti. Slično je bilo i sa drugim republikama (SR Crna Gora, SR Makedonija i SAP Kosovo). Ovakav način organizacije i raspodjele sredstava u Titovom fondu Jugoslavije preispitivan je u nekoliko navrata za vrijeme rada Titovog fonda, i to najčešće od onih republika koje nisu primale sredstva solidarnosti, a uplaćivale su ih. Ovo pitanje je pokrenuto na sjednicama Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda Jugoslavije još tokom 1977. godine od strane predstavnika Titovog fonda SR Hrvatske. Na koncu je to rezultiralo formiranjem prijedloga izmjena Samoupravnog sporazuma o raspodjeli sredstava koja se uplaćuju u Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Jugoslavije. Ovim izmjenama u raspodjeli sredstava trebali su se jednim dijelom uključiti svi fondovi Titovog fonda Jugoslavije na osnovu postignutih rezultata. Sredstva su trebala da se raspodjeljuju prema principu 10% za rezerve Titovog fonda Jugoslavije, 70% za nedovoljno razvijene fondove u republikama i SAP Kosovo i 20% za republike i pokrajine koje iskažu posebnu aktivnost. Rezultati aktivnosti republika i pokrajina utvrđivali bi se na osnovu broja članova, kolektivnih i individualnih, i visine prikupljenih članskih prihoda.[167]

Izvršni odbor Titovog fonda SR BiH razmotrio je prijedlog izmjene raspodjele sredstava koji je predložio Izvršni odbor Skupštine Titovog fonda Jugoslavije i zaključio da se ne slaže s ovom izmjenom. Ovo pitanje nije usvojeno ni na narednim sjednicama Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda Jugoslavije, premda se o njemu dosta raspravljalo u posebno formiranoj radnoj grupi za njegovo rješavanje.[168] Zanimljivo je napomenuti da su ove rasprave u Titovom fondu o sredstvima solidarnosti započele baš u vrijeme kada se rasprave vode i o Fondu Federacije za kreditiranje bržeg razvoja nedovoljno razvijenih republika i autonomnih pokrajina. Od 1978. godine krenulo se sa

[167] AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. Sednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda Jugoslavije (25. 4. 1977), F5. Samoupravni sporazum o raspodeli sredstava koja se uplaćuju u Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke dece.

[168] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1977. Dopis Titovom fondu za stipendiranje mladih radnika i radničke dece SFRJ, 14. 3. 1977. godine; AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. Sednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda Jugoslavije (12. 9. 1979), F6. Dopis članovima Izvršnog odbora, 5. 7. 1979. godine.

HT11 prijelom new.indd 60 19.09.13. 12:39

stanovišta da Makedonija i Bosna i Hercegovina trebaju izgubiti status nedovoljno razvijenih, a iz SR Hrvatske stizali su prijedlozi o potpunom ukidanju Fonda. Takvih prijedloga je bilo i u narednom periodu. Situaciju je dodatno otežavala sve veća ekonomska kriza u zemlji. Prestanak rada Fonda nastupio je tek 1990. godine.[169]

Princip raspodjele i formiranja sredstava solidarnosti Titovog fonda Jugoslavije počeo se transformisati tek od 1985. godine. Planirano je da se postepeno smanjuje procenat udruživanja sredstava na ime sredstava solidarnosti svih fondova, a da kao kompenzaciju razvijeni fondovi dodjeljuju stipendije preko Titovog fonda Jugoslavije nerazvijenim fondovima u republikama i na Kosovu. Procenat udruživanja sredstava smanjio se sa 10% na 8%, a u prvom periodu razvijeni fondovi republika trebali su dodijeliti deset stipendija nerazvijenim, a Titov fond SAP Vojvodine nešto manje od deset. Uz ove izmjene pokrenuto je još jedno pitanje o kojem se raspravljalo preko dvije godine u Titovom fondu Jugoslavije, a odnosilo se na određivanje osnovice prilikom udruživanja sredstava solidarnosti. Prema Društvenom dogovoru o osnivanju Titovog fonda, osnovicu su činili prihodi od članskih doprinosa. Prema prijedlogu koji je potekao od predstavnika Titovog fonda SR Srbije, osnovica bi se trebala utvrđivati prema učešću republika i pokrajina u društvenom proizvodu SFRJ po čistim djelatnostima, a visina sredstava solidarnosti utvrđivala bi se planom koji bi donosio glavni organ Titovog fonda Jugoslavije. To je faktički značilo da bi udruživanje sredstava solidarnosti zavisilo od snage udruženog rada u njima, a ne od snage fondova u republikama i pokrajinama. Ovaj prijedlog koji je potekao iz Titovog fonda SR Srbije nije naišao na dobar prijem u fondovima drugih republika i autonomnih pokrajina, čak je predstavljao sve veću smetnju u radu Fonda. Drugo pitanje koje je aktuelizirano odnosilo se na prikupljena sredstava od članarina organa i organizacija federacije i od ljudi na radu u tim organizacijama. Titov fond SR Srbije iznio je prijedlog kako bi se prihodi od članarina organa i organizacija federacije te od ljudi koji rade u njima trebali prikupljati u Titovom fondu Srbije. Prema tom prijedlogu, Titovom fondu Jugoslavije pripadala bi samo sredstva koja bi se uplaćivala od organa federacije koji su bili osnivači Titovog fonda. Ovakav stav nije prihvaćen od fondova u ostalim republikama i pokrajinama te je bio kamen spoticanja u radu Fonda. Kako je tekla primjena ovih izmjena i šta

[169] Ramet P. S. 2009, 344-347.

HT11 prijelom new.indd 61 19.09.13. 12:39

se desilo u narednom periodu, nije nam poznato zbog nedostupne arhivske građe. Teško je bez dokumentacije i pristupa arhivskoj građi donositi konačne zaključke o ovome pitanju, ali nema sumnje da su ova dešavanja dovodila u pitanje solidarnost na kojoj se bazirao Fond.[170]

Prihodi Titovog fonda formirani su, pored članskih uplata i sredstava koja su stizala iz Titovog fonda Jugoslavije, još "(...) i od poklona, zavještanja i priloga članova Titovog fonda, i drugih pravnih lica i građana".[171] Nabrojani izvori prihoda u prvim godinama rada Titovog fonda nisu bili uopće razvijeni, odnosno nije bilo nikakvih uplata u obliku poklona, posebnih zavještanja i slično. Ovo pitanje u Titovom fondu aktuelizirano je tek početkom 1977. godine. Prve novčane uplate na ime poklona u Titov fond Jugoslavije pristigle su tokom 1977. godine. Naprimjer, rektor Beogradskog univerziteta svoj rektorski dodatak poklonio je Titovom fondu. Nekoliko pisaca poklonilo je svoje autorske honorare, a Izdavačka kuća *Privredni pregled* iz Beograda zavještala je Titovom fondu 2% od ukupnog autorskog honorara koji se isplaćuje tokom godine. Zanimljiv nam je podatak na koji smo naišli, a u bliskoj je vezi s pitanjem novčanih poklona za Titov fond. U pitanju je svjedočanstvo Miloja Popovića, novinara, pravnika, političkog radnika koje je zabilježeno u jednom intervjuu u *Ilustrovanoj politici*. Za vrijeme boravka u Americi Miloje Popović napisao je pjesmu o Nikoli Tesli 1976. godine za koju je od američke vlade dobio novčanu nagradu u iznosu od 5.000 dinara. S obzirom da dobijeni novac, zbog diplomatskog statusa koji je u to vrijeme imao, nije mogao primiti, uplatio ga je u Titov fond.[172] Ova suma nije bila toliko značajna ako se uzme u obzir da je 1976. godine čisti lični dohodak po radniku u SR BiH iznosio 3.298 dinara. Za 5.000 dinara moglo se dodijeliti pet mjesečnih stipendija djeci radnika – srednjoškolcima, odnosno četiri za djecu radnika – studentima ili dvije mjesečne stipendije za mlade radnike. Pitanje uplata u obliku poklona, zavještanja i slično bilo je redovno pokretano i o njemu se raspravljalo, te se takve uplate i spominju u narednim godinama u Titovom fondu. Tako je

[170] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Informacija o nekim pitanjima raspodele sredstava solidarnosti Titovog fonda Jugoslavije.

[171] Društveni dogovor o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*, 24. 5. 1973. br. 28/73. 915-916.

[172] AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ.* Skupština Titovog fonda Jugoslavije, F1. Izveštaj o radu za 1977. godinu; Preuzeto sa: *Ilustrovana politika.* http://www.ilustrovana.com/2004/2378/3.htm.

HT11 prijelom new.indd 62 19.09.13. 12:39

tokom 1980. godine zabilježen pokušaj zavještanja nepokretne imovine Titovom fondu, te je stoga pokrenuta inicijativa da se ovo pitanje riješi donošenjem Odluke o zavještanjima i poklonima i zadužbinama u Titovom fondu, koja bi detaljnije razradila ovo pitanje.[173]

Nacrt Odluke izrađen je krajem 1981. godine, prema kojem su poklone, zavještanja i zadužbine u Titov fond mogli davati građani SFRJ kao i strani građani, s tim da se oni ne bi prihvatali od onih lica koja su "(...) moralno nepodobna, s obzirom na ciljeve radi kojih je osnovan Titov fond". Pokloni, zavještanja ili zadužbine bile bi namijenjene za cijelu teritoriju SFRJ osim ako nije bilo drugačije određeno voljom onoga čija su sredstava ili materijalna dobra poklonjena. Zadužbina je trebala nositi naziv Titovog fonda, zatim ime i prezime osnivača zadužbine i imati posebno svoj statut te svojstvo pravnog lica. Zadužbina bi postojala onoliko dugo koliko su trajala njena sredstva.[174] Nacrt spomenute odluke tokom 1982. godine razmatrali su Titovi fondovi u republikama i pokrajinama, te su iznijeli svoje primjedbe i sugestije na ovaj dokument. Neke od primjedbi bile su da pitanje zadužbina, zavještanja i poklona ne treba regulisati odlukom, već pravilnikom, jer pravilnik ima snagu više pravne norme. Drugo važno pitanje koje je pokrenuto jeste pitanje statusa zadužbina u Titovom fondu kao pravnih lica. Titov fond SR Hrvatske istakao je da bi to bilo kao osnivanje "(...) fonda u fondu".[175]

[173] AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. Skupština Titovog fonda Jugoslavije, F2. Izveštaj o radu za 1979. godinu; AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. Skupština Titovog fonda Jugoslavije, F2. Izveštaj o radu Titovog fonda Jugoslavije za 1980. godinu; AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. Skupština Titovog fonda Jugoslavije, F2. Izveštaj o radu Titovog fonda Jugoslavije za 1981. godinu.

[174] AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. Sednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda Jugoslavije, F6. Nacrt Odluke o zaveštanjima i poklonima i o zadužbinama u Titovom fondu za stipendiranje mladih radnika i radničke dece.

[175] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXV, 19. 5. 1982). Pregled primedaba, predloga i sugestija na teze za izradu Odluke o zaveštanjima i poklonima i o zadužbinama u Titovom fondu za stipendiranje mladih radnika i radničke dece.

HT11 prijelom new.indd 63 19.09.13. 12:39

Tabela br. 4. *Vanredni prihodi Titovog fonda (pokloni, zavještanja i uplate umjesto vijenaca)*

Godina	Vanredni prihodi Titovog fonda SR BiH (u dinarima)
1977.	1.051.904,60
1978.	158.049,95
1979.	82.110
1980.	1.475.347,50
1981.	22.300
1982.*	1.000
1983.	-
1984.	59.409
1985.	96.833,50
Ukupno	**2.946.954,55**

*U završnim računima vanredni prihodi za 1981. iznosili su 1.000 dinara, a za 1983. nisu prikazani. S obzirom na dostupne podatke koje ne možemo potvrditi na osnovu drugih izvora, pretpostavljamo da su vanredni prihodi bili znatno veći i u prethodnim i kasnijim godinama, odnosno smatramo da ih je bilo, ali da nisu potpuno ili nisu uopće prikazivani u izvještajima.

Pored svih nastojanja da se pravno reguliše pitanje zadužbina u okviru Titovog fonda, ova forma organizacije sredstava nije nikada zaživjela. S druge strane, zavještanja i pokloni bili su česta pojava u Titovom fondu Jugoslavije, kao i u fondovima drugih republika i pokrajina, pa tako i u Fondu SR BiH. Prvi prilozi koji su stigli u Titov fond SR BiH tokom 1977. godine, a koji nisu imali karakter članarina, bili su prilozi uplaćeni povodom smrti Džemala Bijedića. Društvo istoričara Bosne i Hercegovine uplatilo je 1.000 dinara u Titov fond povodom smrti dr. Nikole Babića.[176] Ova uplata je bila tek simbolična ako se zna da je činila tek četvrti dio od prosječnog ličnog dohotka radnika u SR BiH. Istovremeno od 1.000 dinara nije se mogla dodijeliti ni puna stipendija za srednjoškolca ili studenta, a činila je tek trećinu od maksimalnog iznosa stipendije za mladog radnika. Veliki broj uplata u Titov fond zabilježen je povodom smrti Josipa Broza Tita. Ta sredstva uplaćivana su umjesto vijenaca za Tita. Zanimljiv je i slučaj prof. dr. Čede Radovića, koji je odlučio da svoj honorar, koji je trebao da dobije od Prosvjetno-pedagoškog zavoda, uplati u

[176] Prof. dr. Nikola Babić preminuo je 18. 11. 1978. godine.

HT11 prijelom new.indd 64 19.09.13. 12:39

Titov fond. Ovi prilozi prikazivani su u završnom računu Titovog fonda kao vanredna sredstva.[177]

Jedan dio prihoda Titovog fonda SR BiH činile su kamate na deponovana sredstva kod Privredne banke Sarajevo. Odmah po osnivanju Titovog fonda otvoren je račun kod ove banke, te je 1974. godine sačinjen ugovor prema kojem je banka Titovom fondu isplaćivala 3,5% kamate po viđenju na određena sredstva Titovog fonda. Od početka 1981. godine sklopljen je novi dogovor prema kojem je banka isplaćivala 7,5% na deponovana sredstva po viđenju i 9% na oročena sredstva u banci. U tabelama br. 5. i br. 6. predočen je pregled uplata na deponovana i oročena sredstva Titovog fonda kod Privredne banke Sarajevo.

Tabela br. 5. *Prihodi Titovog fonda SR BiH od kamata na deponovana sredstva kod Privredne banke, Filijala Sarajevo**

Godina	Prihodi od kamata na deponovana sredstva (u dinarima)
1975.	233.753
1976.	211.943
1977.	708.189,65
1978.	41.110
1979.	72.034
1980.	-
1981.	257.724
1982.	62.152
Ukupno	**1.586.906**

* Tabela je izrađena na osnovu završnih računa Titovog fonda SR BiH.

Tabela br. 6. *Prihodi Titovog fonda SR BiH od kamata na oročena sredstva kod Privredne banke, Filijala Sarajevo***

Godina	Prihodi od kamata na oročena sredstva (u dinarima)
1980.	1.078.572
1982.	5.178.000
1983.	16.609.706
1984.	16.527.938
1985.	36.995.561
Ukupno	**76.389.777**

** Tabela je izrađena na osnovu završnih računa Titovog fonda SR BiH.

[177] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1977. Informacije o prilozima Titovom fondu povodom smrti predsjednika SIV-a Džemala Bijedića; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1978. Pismo Društva istoričara BiH povodom uplate u Titov fond; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1980. Pregled evidentiranih uplata u Titov fond umjesto kupovine vijenca za sahranu Predsjednika Republike; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1980. Pismo prof. dr. Čede Radovića.

HT11 prijelom new.indd 65 19.09.13. 12:39

Tabela br. 7. *Pregled ukupnih prihoda i rashoda Titovog fonda SR BiH za period 1974-1985. godine**

Godina	Prihodi (u dinarima)	Rashodi	Razlika
1874.	7.294.447	414.909	6.879.538
1975.	15.739.532	9.028.134	6.711.398
1976.	18.466.215,35	12. 021.213,55	6.445.001,80
1977.	22.052.650,60	15.826.244,70	6.226.405,90
1978.	19.162.757,65	16.169.858,30	2.992.899,35
1979.	23.487.423,50	15.775.204,55	7.712.218,95
1980.	75.386.792,35	63.632.456,70	11.754.335,65
1981.	49.203.179,40	38.252.520,70	10.950.658,70
1982.	55.766.707,06	36.501.800,96	19.264.906,10
1983.	44.737.757	29.723.423	15.014.334
1984.	56.522.894	56.522.894	-
1985.	72.015.463,50	72.015.463,50	-
Ukupno:	**459.835.819,41**	**365.884.122,96**	**93.951.696,45**

* Tabela je izrađena na osnovu završnih računa Titovog fonda SR BiH.

Osnovni rashodi Titovog fonda bila su sredstva namijenjena za isplatu stipendija djeci radnika i mladim radnicima. Pored ovih rashoda, ostala sredstva korištena su za isplatu zaostalih stipendija, usluga Službe društvenog knjigovodstva (SDK), u početku rada za vođenje knjigovodstvenih poslova, zatim usluga Privredne banke Sarajevo i isplate 10% na ime sredstava solidarnosti Titovom fondu Jugoslavije. Ukupni prihodi Titovog fonda SR BiH iznosili su 459.835.819,41 dinara, dok su rashodi bili 365.884.122,96 dinara. Razlika je iznosila 93.951.696,45 dinara. Opći prihodi Titovog fonda nisu imali konstantu stalnog rasta kao što su ih imali prihodi od članarina. Najveći priliv sredstava zabilježen je 1980. godine, vezano uz smrt Josipa Broza Tita i nagli rast prihoda od članarina, što je automatski utjecalo i na ukupne prihode (tabela br. 7).

HT11 prijelom new.indd 66 19.09.13. 12:39

Tabela br. 8. *Prihodi i rashodi Skupštine Titovog fonda SR BiH, njenih organa stručne službe u periodu 1974-1985. godine**

Godina	Prihodi (u dinarima)	Rashodi	Razlika
1974.	-	-	-
1975	374.539	397.433,75	-22.894,75
1976.	895.880,50	891.795,45	4.085,05
1977.	924.260,05	909.056,55	15.204,50
1978.	926.309,50	803.455,65	122.853,85
1979.	1.046.711,30	1.006.146,75	40.564,55
1980.	1.423.814	1.330.045,55	93.768,45
1981.	2.192.268	1.810.504,45	381.763,55
1982.	2.804.207,75	2.617.482,20	186.725,55
1983.	3.432.077,50	3.209.811,05	222.266,45
1984.	3.822.000	3.448.341,75	373.658,25
1985.	6.604.432	6.368.727,95	235.704,05
Ukupno:	**24.446.500**	**22.792.801**	**1.653.699**

* Tabela je izrađena na osnovu završnih računa Skupštine Titovog fonda SR BiH, njenih organa i stručne službe.

Prihodi i rashodi Skupštine Titovog fonda, njenih organa (komisija i Nadzornog odbora) te stručne službe vodili su se odvojeno. Razlog tome je činjenica, koja je već ranije spomenuta, da su sredstva za rad Skupštine obezbjeđivali osnivači Titovog fonda, te da ona nisu imala nikakve direktne veze sa sredstvima koja su stizala od članarina, sredstava solidarnosti i drugih izvora prihoda koji su se koristili isključivo za dodjelu stipendija. Prihodi su, izuzevši prve dvije godine, 1974. i 1975, dok je trajalo konstituisanje organa Titovog fonda i uređenje stručne službe, bili dosta ujednačeni, jer su osnivači redovno uplaćivali članarine, što je vidljivo iz pregleda prihoda i rashoda Skupštine Titovog fonda, njenih organa i stručne službe po godinama u Tabeli br. 8.

Finansijski poslovi Titovog fonda SR BiH redovno su vođeni i posebna pažnja se pridavala stalnim izvorima prihoda. Prihodi nisu nikad nadmašili rashode, ali se Titov fond poslije 1980. godine našao u nezavidnoj situaciji izazvanoj ekonomskom krizom u zemlji. Prikupljeni prihodi su nominalno rasli, ali njihova realna vrijednost, zbog stalnog i nekontrolisanog rasta troškova života u zemlji i pada vrijednosti dinara, bivala je sve niža. Ovo se u konačnici odrazilo na to da se svim sredstvima nastojalo vršiti redovno valorizovanje

HT11 prijelom new.indd 67 19.09.13. 12:39

članarina i organizovanje stalnih izvora prihoda. Druga posljedica ove krize ogledala se u sve manjem broju dodijeljenih stipendija.

ČLANSTVO TITOVOG FONDA SR BiH

Osnovu organizacije Titovog fonda SR BiH činilo je članstvo. Članstvo je definisano normativnim dokumentima Titovog fonda, kojima je utvrđeno ko sve može biti član Titovog fonda, kako se vrši učlanjivanje u Titov fond, vrijeme trajanja članstva, prava i obaveze članova. Članovi Titovog fonda mogli su biti "(...) radni ljudi i građani, osnovne i druge organizacije udruženog rada, radne zajednice, samoupravne interesne zajednice i druge samoupravne organizacije i zajednice, društveno-političke zajednice, društveno-političke i druge društvene organizacije, jedinice i ustanove jugoslovenske narodne armije, kao i udruženja građana".[178] Iz navedenog se može zaključiti da su članovi Titovog fonda mogli biti pojedinačni, tj. radni ljudi i građani te kolektivni članovi u OUR-ima, Samoupravnim interesnim zajednicama (SIZ-ovi) i slično.

Vremenom je ova odrednica izmijenjena i pojedinačno članstvo je dodatno razloženo, pa se osim kategorija radnih ljudi i građana, spominju i zemljoradnici, učenici i studenti, penzioneri, privatnici i slično.[179] Jasnijim definisanjem, naročito individualnog članstva, stavljen je naglasak na kategorije koje su se rijetko učlanjivale u Titov fond, a čija su djeca mogla primati stipendiju, naprimjer zemljoradnici. Podsticano je učlanjivanje i aktualnih, ali i bivših stipendista.[180] Dodatno je članom 2. Statuta Titovog fonda SR BiH definisano da članovi Titovog fonda mogu biti i građani koji privremeno žive i rade u inostranstvu, a to su bili ljudi koji imaju državljanstvo SFRJ,[181] jer su samo u tom slučaju mogli postati članovi Fonda. Ostali iseljenici koji nisu imali jugoslavensko državljanstvo, kao i drugi strani državljani u rad Fonda uključivali su

[178] Društveni dogovor o izmenama i dopunama Društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*, 11. 7. 1986. br. 38/86. 1148-1151.

[179] Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 3. 9. 1984, br. 27/84. 860-866.

[180] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH 1978-1982. godine.

[181] Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 3. 9. 1984. br. 27/84. 860-866.

HT11 prijelom new.indd 68 19.09.13. 12:39

se ne kroz članstvo, već kroz uspostavljanje prijateljstva sa Fondom. Iz nekih dokumenata Titovog fonda može se pratiti pokretanje ovog pitanja 1979. godine. U tom periodu započela je akcija na predstavljanju Titovog fonda među radnicima i iseljenicima u inostranstvu kroz njihove klubove i društva, mjesta na kojima su se oni okupljali. Za te prilike štampane su posebne brošure u kojima je objašnjavana funkcija i uloga Titovog fonda.[182] Primjerci ovih brošura u arhivskoj građi nisu sačuvani. Takva promocija kod njih je potakla interes za učlanjenjem. Kasnije je ova aktivnost proširena, pa se od 1980. godine djeci radnika na privremenom boravku i radu u inostranstvu dodjeljuju stipendije,[183] kao što su primjeri zajednica iseljenika iz Perta u Australiji, Yugal Club of Western Australia,[184] čiji angažman u radu Titovog fonda seže i u razdoblje prije 1983. godine. Oni su slali svoje priloge u Fond povodom Titove smrti. Organizovali su odbore Titovog fonda pri nekim iseljeničkim organizacijama u Pertu još 1980. godine, a 1983. godine obavijestili su Titov fond Jugoslavije da su formirali *Zajednicu Titovog fonda Zapadne Australije* i da za to imaju odobrenje australijskih vlasti.[185] Na zvaničnoj stranici *Yugal Club of W. A*. – Društvo Jugoslavena koji žive na prostoru zapadne Australije navodi se informacija kako je u okviru ovog društva djelovao i Titov fond.[186]

[182] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Osnovi i pravci daljeg razvoja Titovog fonda, april 1983, Beograd.

[183] Vidi: AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. Sednice Skupštine Titovog fonda Jugoslavije (27. 1. 1981), F2. Izveštaj o radu Titovog fonda Jugoslavije za 1980. godinu, Beograd, 1980; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sednice Predsedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XI, 20.9. 1983). Smernice društvenih aktivnosti Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Jugoslavije u narednom periodu,1983.

[184] Yugal Club of W. A. osnovan je 1975. godine kao jugoslavensko kulturno i sportsko društvo. Cilj mu je da okuplja sve Jugoslavene i njihove potomke na prostoru zapadne Australije. Ovaj klub aktivno djeluje i danas. Društvo Jugoslovena koji žive na prostoru zapadne Australije – Yugal Club of W. A. http://www.yugal.com.au/HTML/yugal_info.html

[185] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XIV, 3. 2. 1984). Pismo Izvršnim odborima u republikama i autonomnim pokrajinama o inicijativi iseljenika iz Perta, Australija, 26. 12. 1983, Beograd; AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. Evidencija primljenih pisama od (pojedinaca) naših građana na privremenom radu u inostranstvu i izdatih članskih karata Titovog fonda Jugoslavije, F23. Pismo Jugoslovenskog društva Yugal iz zapadne Australije.

[186] Društvo Jugoslovena koji žive na prostoru zapadne Australije – Yugal Club of W. A. http://www.yugal.com.au/HTML/yugal_info.html.

HT11 prijelom new.indd 69 19.09.13. 12:39

Članovi Titovog fonda sa učlanjenjem su preuzimali izvjesna prava i obaveze regulisane Statutom Titovog fonda SR BiH iz 1984. godine:

- morali su učestvovati u aktivnostima Titovog fonda i biti redovno obavještavani o radu organa Titovog fonda o ostvarivanju ciljeva i zadataka radi kojih je Titov fond osnovan;
- učestvovali su u izboru delegata i bili su birani u samoupravne organe Titovog fonda u opštinama, Titovog fonda SR BiH i Titovog fonda Jugoslavije,
- imali su pravo da kao individualni članovi budu stipendisti Titovog fonda Jugoslavije,
- imali su obavezu da redovno uplaćuju članarinu u cilju stvaranja materijalnih uvjeta za ostvarivanje funkcija i zadataka Titovog fonda.

Od osnivanja Titovog fonda članovi su angažovani u njegovom radu jer su se organi Titovog fonda u opštinama formirali iz reda članova. U početku se Skupštine formiraju iz reda članova, a savjeti/predsjedništva iz reda delegata Skupštine i delegata osnivača. U izmjenama dokumenata koji su regulisali rad Fonda 1981. godine navedeno je kako se delegati za skupštine biraju putem konferencije građana – članova. Ovim je normativno regulisano organizovanje članova Titovog fonda.[187]

Daljim izmjenama u radu Titovog fonda, odnosno prenošenjem sve većih prava i obaveza na organe u opštinama, pitanje organizacije i djelovanja članova sve više se aktuelizovalo. Tokom 1980. i 1981. godine intenzivno se radilo na jačanju saradnje, naročito sa kolektivnim članovima Titovog fonda SR BiH. Ona se ostvarivala kroz organizovanje odbora u savezima sindikata, u školama, na fakultetima, posredstvom Saveza socijalističke omladine i u mjesnim zajednicama, putem Socijalističkog saveza radnog naroda. Na ovim odborima raspravljalo se o nizu pitanja, od redovne uplate članarina do odnosa prema stipendistima. Oni su uglavnom organizovani preko društveno-političkih organizacija i bili su namijenjeni za kolektivne članove.[188] U diskusiji koja je vo-

[187] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (V, 27. 12. 1982). Pravila Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, 1983.

[188] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXI, 4. 12. 1981). Izvještaj sa regionalnih savjetovanja.

HT11 prijelom new.indd 70 19.09.13. 12:39

đena na Regionalnom savjetovanju predsjednika i sekretara skupština Titovog fonda u opštinama 14. 12. 1981. godine raspravljalo se o pitanju ostvarivanja bolje saradnje između OOUR-a i organa Titovog fonda u opštinama kako bi na taj način OOUR-i i ostali kolektivni članovi postali osnovne ćelije Fonda. Tokom 1984. godine započela je akcija osnivanja zborova članova koji su trebali djelovati u OUR-ima i drugim oblicima udruživanja radnih ljudi i građana u mjesnim zajednicama, u školama i na fakultetima.[189] Ova akcija je tokom 1984. i 1985. godine bila usporena i skoro da je u potpunosti stagnirala, da bi se tek od sredine 1986. godine aktivirala. U planovima i programima o radu Titovog fonda za period poslije 1986. godine intenzivirano je angažiranje na formiranju zborova članova, ali je realizacija ove akcije ostvarivana izuzetno sporo.[190]

Statutarnim utvrđivanjem prava i obaveza članova nastojalo se pokazati kako funkcija članstva nije samo prikupljanje finansijskih sredstava, odnosno da sa uplatom članarine prestaje svaki kontakt i obaveza prema Titovom fondu, bez obzira na pojavu da su brojni članovi kasnili sa svojim uplatama. Posebna namjera je bila da se ostvari veza između članstva i Titovog fonda, koja se ogledala, između ostalog, putem njihovog uključivanja u rad organa Fonda, a koliko je ovo uspješno ostvareno, teško je procijeniti iz postojeće građe.

Pored članova i osnivača postojali su i prijatelji Titovog fonda. Ovaj status je bio predviđen za sve iseljenike sa prostora nekadašnje države SFRJ koji su imali strano državljanstvo, kao i za ostale strane državljane. Tokom rada u Titov fond stizali su zahtjevi stranih državljana da postanu njegovi članovi. Ovo pitanje nije bilo regulisano u dokumentima o radu Titovog fonda SR BiH do donošenja Statuta Titovog fonda 1984. godine. Kao i sve druge veće izmjene, i ova je najprije usvojena na saveznom nivou, ali ti dokumenti nisu sačuvani u arhivskoj građi dostupnoj za istraživanje, pa to pratimo na osnovu drugih dokumenata, naprimjer, izvještaja koji govore o radu Fonda i slično. Akcija pridobijanja prijatelja u Titov fond stalno je podsticana sa saveznog nivoa. Isticano je da se putem organizacija, klubova i sličnih mjesta u kojima

[189] Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 3. 9. 1984. br. 27/84. 860-866.

[190] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Akcioni program Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece od 1986. do 1990. godine. Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*. 3. 9. 1984. br. 27. 860-866.

HT11 prijelom new.indd 71 19.09.13. 12:39

se okupljaju prvenstveno domaći ljudi sa stranim državljanstvom treba promovisati Titov fond, odnosno njegova "društvena, humana i plemenita uloga". Nema sačuvanih podataka o prijateljima, ko su oni, da li su to domaći ljudi sa stranim državljanstvom ili stranci, koliko ih je bilo, da li je zaživjela ta ideja, gdje su najbrojniji i slično. Status prijatelja Titovog fonda objašnjavan je činjenicom da strani državljani koji postanu punopravni članovi Titovog fonda mogu biti iskompromitovani kod svojih vlasti, te je stoga ovaj oblik učešća u radu Fonda bio dosta rijedak.[191]

Učlanjivanje u Titov fond organizovano je na dobrovoljnoj bazi, a članstvo se utvrđivalo u trajanju od najmanje pet godina. Ono je moglo biti i duže ili kraće ovisno o želji člana. Nije bilo sankcija za prekid članstva, a produženje je obavljano automatski ako Titov fond godinu dana prije njegovog isteka nije obaviješten da ono neće biti produženo.[192] Odluke o učlanjenju samoupravnih organizacija i zajednica i drugih društveno-pravnih subjekata donosili su njihovi samoupravni organi, dok se o individualnom članstvu odlučivao svaki pojedinac svojom voljom i učlanjivao se putem pismene pristupnice. Članstvu se pristupalo u ovisnosti o tome gdje je član osnovan (što se odnosilo na kolektivne članove), odnosno gdje djeluje. Ako su bili u pitanju savezni organi i organizacije, oni su dostavljali pristupnice Skupštini Titovog fonda Jugoslavije, a ostali su pristupnice dostavljali skupštinama Titovog fonda u svojoj republici ili autonomnoj pokrajini preko opštinskih organa Fonda. Pismenim pristupnicama utvrđivalo se vrijeme trajanja članstva i visina članarine, kao i članstvo u trajanju od pet godina ili više, a visinu članarine je određivao član.[193] Dužina trajanja članstva nije se mijenjala tokom rada Titovog fonda,

[191] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XIV, 3. 2. 1984). Pismo izvršnim odborima u republikama i autonomnim pokrajinama o inicijativi iseljenika iz Perta, Australija, 26. 12. 1983, Beograd.

[192] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XIX,18. 19. 1981). Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Titovog fonda SFRJ, usvojen 1974. godine.

[193] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XIX,18. 19. 1981). Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Titovog fonda SFRJ, usvojen 1974. godine; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (V, 27. 12. 1982). Pravila Titovog fonda SR BiH za stipendiranje mladih radnika i radničke djece, 1983; Statut Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH*, 3. 9. 1984. br. 27/84. 860-866.

HT11 prijelom new.indd 72 19.09.13. 12:39

iako je 1977. godine u nekim izvještajima istaknuta važnost neograničavanja članstva na pet godina i davanja mogućnosti učlanjenja i na neograničeno vrijeme.[194] U *Oslobođenju* je 1978. godine objavljen članak o Titovom fondu pod nazivom "Trajna institucija", u kojem je obrazloženo kako se sigurnost Fonda može ostvariti pretvaranjem članstva iz petogodišnjeg u trajno.[195] Međutim, ove želje nisu se podudarale sa stanjem u praksi jer većina članova nije redovno ispunjavala i do tada preuzete obaveze. U to vrijeme pokrenuto je još jedno važno pitanje. U pristupnicama kojima je između ostalog određivana i visina članarine nije istaknuto nikakvo uvećanje članarine za predviđene godine članstva. Ubrzo je ta nepažnja pokazala svoje slabosti. Prvi znakovi ekonomske krize u zemlji doveli su do inflacije i pada vrijednosti dinara, što se odrazilo i na vrijednost članskih uplata u Titov fond. Nakon četverogodišnjeg rada Titovog fonda pokazala se osnovana potreba za povećanjem članarina, odnosno za njihovom valorizacijom. U skladu s porastom troškova života u zemlji, a s tim u vezi vršilo se i uvećanje stipendija čime se nastojao održati standard, što je bio cilj davanja stipendija od osnivanja Fonda. U izvještajima o aktivnostima Titovog fonda spominje se kako i dalje jedan broj članica nije izvršio valorizaciju članarina čiju je realnu vrijednost "pojela" inflacija.[196] U pristupnicama za članove Titovog fonda – kolektivne i individualne iz 1983. godine, naglašena je potreba utvrđivanja valorizacije članarina u skladu s porastom ličnih troškova.[197]

Zbog velikog broja kašnjenja i neuplaćivanja članarina u organima Titovog fonda vodila se stalna rasprava o nekim pitanjima u vezi s navedenim problemima. To su prvenstveno bili način naplate članarina i vođenje evidencije članova. Uplate članarina kolektivnih i individualnih članova bile su različite. Kod kolektivnih članova bilo je lakše doći do uplate jer se komunikacija vodila preko organa Titovog fonda, a njih je bilo dosta manje. Kod individualnih

[194] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXII, 6. 12. 1977). Neki problemi iz dosadašnje aktivnosti na realizaciji ciljeva i zadataka Titovog fonda SR BiH.

[195] Boško Šajatović. "Trajna institucija". *Oslobođenje*, 9. 5. 1978. godine.

[196] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXV, 8.11. 1978). Informacije o aktuelnim problemima Titovog fonda SR BiH, septembar 1978.

[197] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1983. Kolektivna i individualna pristupnica Titovog fonda SR BiH, 14. 2. 1983.

HT11 prijelom new.indd 73 19.09.13. 12:39

članova situacija je bila složenija jer se uplata vršila na više načina. U nekim opštinama izdvajan je procenat od plaće u toku jednog mjeseca u godini, a to je najčešće bio mjesec maj. Kod jednog broja članova naređivala se jedna subota mjesečno i ti prihodi su bili namijenjeni za Titov fond, dok se kod drugih izdvajao jednomjesečni članski doprinos organizaciji Saveza sindikata ili je uplata vršena preko uplatnice, što je bio spor proces naplaćivanja.[198]

S obzirom da se ekonomska kriza i dalje pojačavala i nije bilo izgledno da će se standard ubrzo popraviti, uz članarine koje se nisu dovoljno brzo i redovno valorizovale u skladu s rastom troškova života, 1986. godine predviđeno je da se članski doprinosi plaćaju u procentualnom odnosu. Za pojedinačne članove to je značilo da članske doprinose mogu uplaćivati u obliku jednomjesečne članarine Savezu sindikata (0,6% ličnog dohotka) na ime godišnjeg članskog doprinosa Titovom fondu ili 1% od jednomjesečnog ličnog dohotka kao godišnji doprinos Titovom fondu. Kolektivnim članovima trebalo je da se utvrdi određeni procenat na godišnji iznos dohotka, a u nekim slučajevima i na bruto lični dohodak.[199]

U svim opštinama Titovog fonda vodila se evidencija članova, što je bilo značajno u prikupljanju članarine. Evidencija nije bila ujednačena. Uglavnom su sve opštine imale dvije knjige evidencije, jednu za kolektivne i drugu za individualne članove. Članovi su se unosili po abecednom redu. Svaki je imao svoj matični broj i iznos uplate. Ovi poslovi vodili su se amaterski, pa je često bilo izvjesnih nejasnoća. Stoga je 1981. godine započela akcija koja je vodila k tome da se unificira evidencija članstva u svim opštinama. Stručna služba Titovog fonda izradila je Uputstvo za vođenje evidencije članova Titovog fonda i proslijedila ga svim opštinama. Ovim uputstvom detaljno su opisani poslovi oko vođenja registra za evidenciju članova.[200] Poslije funkcije stipen-

[198] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Neka iskustva iz rada Titovog fonda u opštinama u SR BiH, 1981; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Informacija sa savjetovanja sa predsjednicima i sekretarima i stručno-administrativnim radnicima u Skupštini Titovog fonda SR BiH.

[199] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Dosadašnja praksa i iskustva u načinu uplata članskih doprinosa Titovom fondu SR BiH.

[200] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti 1979-1981. Neka iskustva iz rada Titovog fonda u opštinama u SR BiH, 1981; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXI, 4. 12. 1981). Uputstvo za vođenje evidencije članstva u Titovom fondu opština.

HT11 prijelom new.indd 74 19.09.13. 12:39

diranja, priliv novih članova u Titov fond bila je glavna aktivnost u radu jer su članovi činili finansijsku bazu na osnovu koje su dodjeljivane stipendije, a svojim angažmanom osiguravali su rad Fonda. U tabeli koja je priložena može se vidjeti broj kolektivnih i pojedinačnih članova Titovog fonda. Članstvo se povećavalo iz godine u godinu do 1982. godine, a poslije te godine broj članova je stagnirao. Smatramo da je u pitanju neažurnost u evidentiranju, a ne stagnacija, jer je slična pojava zabilježena i u podacima koji su predstavljeni za druge republike i pokrajine. Najrelevantniji podaci su oni do 1982. godine, koji su preuzeti iz izvještaja o radu Titovog fonda SR BiH. Poslije toga nema podataka o tačnom broju članova. Analiza broja individualnih članova ukazuje da je zabilježen ujednačen rast članstva do 1980. godine kada je zabilježen nagli porast u brojnosti, i to sa 44.600 na 198.114 članova. Slična pojava je zabilježena i u Titovom fondu Jugoslavije, gdje je broj individualnih članova porastao sa 841.591 u 1979. na 1.999.101 u 1980. godini. Razlog ovako naglom porastu broja individualnih članova nalazimo u činjenici da je te godine umro Josip Broz Tito, mada ova pojava nije bila karakteristična samo za Titov fond. Slično je zabilježeno i sa članstvom u društveno-političkim organizacijama, kao i u Savezu komunista. Naprimjer, u Savez komunista Bosne i Hercegovine primljeno je 48.480, a u Savez komunista Jugoslavije 200.000 novih članova. O tome kako je porast broja članova Titovog fonda bio isključivo vezan za bolest i smrt Tita svjedoči i podatak iz Titovog fonda SR BiH od 1981, kada je zabilježen rast individualnog članstva samo za 14.506 novih članova. Podaci o članstvu poslije 1981. godine u dokumentima Titovog fonda SR BiH nisu priloženi, a oni fragmenatarni koje posjedujemo ukazuju na stagnaciju broja članova. Rast uplata članskog doprinosa ne govori nam o broju članova, jer su uplate svakako morale rasti iz godine u godinu zbog valorizacije.[201] Vidi tabelu br. 9.

[201] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (VI, 18. 4. 1975). Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH 1974; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda 1974-1978. (I, 4. 1. 1974). Izvještaj o dosadašnjim aktivnostima na konstituisanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece u SR BiH, 4. januar 1974; *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*. 1985, 464; *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*. 1990, 214.

HT11 prijelom new.indd 75 19.09.13. 12:39

Tabela br. 9. *Broj individualnih i kolektivnih članova Titovog fonda SR BiH i Titovog fonda SFRJ*

Godina	Titov fond SR BiH			Titov fond SFRJ		
	Kolektivni članovi	Pojedinačni članovi	**Ukupno**	Kolektivni članovi	Pojedinačni članovi	**Ukupno**
1974.	1.553	1.706	**3.259**	12.527	42.874	**55.401**
1975.	2.078	8.300	**10.378**	15.900	151.164	**167.064**
1976.	2.781	11.000	**13.781**	18.202	199.987	**218.189**
1977.	4.465	13.500	**17.965**	21.842	507.241	**529.083**
1978.	4.820	22.200	**27.020**	26.688	730.177	**756.865**[3]
1979.	5.147	44.600	**49.747**	29.259	841.591	**870.850**
1980.	5.912	198.914	**204.826**	35.958	1.999.101	**2.035.059**
1981.	6.303*	213.420	**219.723**	40.277	2.337.567	**2.377.844**
1982.	6.303	247.533	**253.836**	40.529	2.543.460	**2.583. 989**
1983.	6.067	290.000	**296.067**	46.317	2.715.553	**2.761.870**
1984.	6.067	290.000	**296.067**	46.413	2.741.990	**2.788.403**

* U izvještajima o radu Titovog fonda Jugoslavije poslije 1980. godine do 1985. godine navodi se stalno jedan te isti broj članova, pojedinačnih i kolektivnih, i to ne samo za SR BiH već i za druge republike i pokrajine. U priloženoj tabeli navedeni su podaci iz građe Titovog fonda SR BiH o broju članova do 1981. godine.

STIPENDIRANJE TITOVOG FONDA SR BOSNE I HERCEGOVINE

Osnovna djelatnost Titovog fonda tokom njegovog rada bila je usmjerena na stipendiranje. Prvobitno su stipendije primala isključivo djeca radnika i mladi radnici, a kasnije, nakon promjena na društveno-političkom, ekonomskom i kulturnom planu u zemlji, te na osnovu iskustava koja su stjecana u radu, osnova za dodjelu stipendija značajno je proširena. Od 1980. godine stipendije su se dodjeljivale i djeci radnika i drugih radnih ljudi i zemljoradnika, kao i mladim radnicima i zemljoradnicima i talentovanoj djeci, te djeci radnika na privremenom radu u inostranstvu. Sva sredstva Titovog fonda, prikupljena od članarina, poklona, zavještanja i drugih oblika prihoda bila su usmjerena za dodjelu stipendija. Stipendiranje, kao osnovna i najvažnija djelatnost Fonda, imala je za cilj ostvarivanje njegovih osnovnih funkcija: od-

HT11 prijelom new.indd 76 19.09.13. 12:39

gojno-obrazovne, socijalne, kadrovske i idejno-političke.

Za dodjelu stipendija kandidati su morali ispuniti niz opštih kriterija, da bi uopće mogli konkurisati, ali imati i pojedinačne uslove prema kojima su birani "najbolji od najboljih". Stipendija Titovog fonda isticala se i zbog činjenice da je, za razliku od većine ostalih novčanih pomoći koje su se u to vrijeme dodjeljivale, bila namijenjena za cjelokupno školovanje. To je značilo, ako je srednjoškolac konkurisao i dobio stipendiju u prvom razredu srednje škole, primao ju je do završetka srednjoškolskog obrazovanja. Iste odredbe bile su za studente i mlade radnike, s tim da se stipendija nije prenosila sa srednje škole na fakultet, već je bilo neophodno da se kandidat po upisu u višu ili visoku školu ponovo javi na konkurs.

Kome se sve dodjeljuju stipendije Titovog fonda?

Sredstva Titovog fonda na početku rada bila su namijenjena za dodjelu stipendija, prvenstveno mladim radnicima i djeci radnika. Ove dvije kategorije stipendista definisane su na sljedeći način: "Kao mladi radnici smatraju se zaposleni koji rade u neposrednoj proizvodnji i u drugim organizacijama udruženog rada ako u njima imaju isti društveno-ekonomski položaj kao radnici u neposrednoj proizvodnji, ako nisu stariji od 30 godina i imaju najmanje dvije godine radnog staža u prvenstveno svojoj radnoj organizaciji. Djeca radnika smatraju se djeca onih radnika koji rade u neposrednoj proizvodnji ili drugoj organizaciji udruženog rada ako u njima radnici imaju isti društveno-ekonomski položaj kao radnici u neposrednoj proizvodnji, te ako pripadaju uzrastu koji odgovara redovnom školovanju tj. od završene škole do najviše 27. godine života. Kao djeca radnika smatraju se i djeca roditelja koji iz objektivnih razloga ne rade u neposrednoj proizvodnji uslijed smrti, penzionisanja ili trajne invalidnosti, koji ispunjavaju uslove za upis ili se već nalaze na redovnom školovanju".[202]

Ove definicije uvrštene su u normativne akte i morale su se strogo poštovati. Stipendije se nisu mogle dodjeljivati onima koji nisu pripadali navedenim kategorijama. Brojni kandidati odbijeni su jer nisu bili radnici iz neposredne proizvodnje, odnosno nisu bili djeca radnika iz neposredne proizvodnje. Takav je slučaj Mirka N. iz Bosanskog Novog, čiji je zahtjev za stipendiju odbi-

[202] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1974. Pravilnik o jedinstvenim kriterijumima za izbor stipendista Titovog fonda, Beograd, 1974.

HT11 prijelom new.indd 77 19.09.13. 12:39

jen jer nije bio radnik iz neposredne proizvodnje, već zemljoradnik, ili slučaj Mare D. iz Kalesije, koja također nije mogla dobiti stipendiju jer je po zanimanju bila prosvjetna radnica, a to nije ulazilo u propisanu kategoriju. Slično se desilo i djetetu Žarka N. iz Kupresa, koje je odbijeno za stipendiju jer se smatralo da on nije zaposlen kao radnik u neposrednoj proizvodnji. Ovo su samo neki primjeri, a slični slučajevi bilježeni su sve dok ova odredba nije ukinuta 1980. godine.[203]

Postojale su određene nejasnoće prilikom definisanja pojma radnik iz neposredne proizvodnje. Naprimjer, Jure Ć. poslao je pismo Titovom fondu SR BiH 1974. godine s molbom da mu se objasni da li njegovo zanimanje samostalni tehničar na objektu kod montaže termičkih instalacija spada u kategoriju radnika iz neposredne proizvodnje, jer je Titov fond opštine Banja Luka odbio njegov zahtjev. Odgovor iz Titovog fonda SR BiH bio je sljedeći: "U sadašnjoj situaciji nismo Vam u mogućnosti dati definitivan odgovor na vaš upit o pravu na učešće u konkursu za stipendiju "mladog radnika". Međutim, Vi se ponovno obratite savjetu Titovog fonda u Banjaluci i neka Vam dadnu potrebne obrasce i konkurišite za stipendiju, a kasnije kada Izvršni odbor Skupštine Titovog fonda bude razmatrao i donosio odluku o dodjeli stipendije definitivno će odlučiti o vašem statusnom položaju".[204] U ovom slučaju Titov fond SR BiH nije mogao dati odgovor na pitanje kandidata. S obzirom na činjenicu da je ovaj prblem zabilježen u prvoj godini rada Titovog fonda, to bi se moglo pripisati slaboj organizaciji i neiskustvu u vođenju poslova, ali su se slični slučajevi javljali i kasnije. Npr. Drago T. iz Skender-Vakufa je 1979. godine dobio odbijenicu pod navodom da nije radnik iz neposredne proizvodnje, a prema zanimanju je bio šumarski tehničar. U Titovom fondu SR BiH smatrali su da je to zanimanje podrazumijevalo mjesto rukovodioca, a ne radnika. Drago T. je dobio podršku i Savjeta Titovog fonda opštine Skender-Vakuf, uz obrazloženje da radi na poslovima "(isključivo) koji su vezani za poslove prijema, pripreme, sječe, lagerovanja i otpreme drugih sortimenata što ima karakter neposredne proizvodnje".[205] Osim toga, zabilježeni su slučajevi da kandidati

[203] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Opšta arhiva 1976. Slučaj Mirka N.; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Opšta arhiva 1976. Slučaj Mare D; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1979. Slučaj Žarka N.

[204] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1974. Slučaj Jure Ć. iz Banje Luke.

[205] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1979. Slučaj Drage T.

HT11 prijelom new.indd 78 19.09.13. 12:39

u rubrici zanimanje roditelja napišu samo radnik u neposrednoj proizvodnji, bez obrazloženja. Kasnije bi se ustanovilo, nakon provjere, da zanimanje roditelja nije uopće ulazilo u traženu kategoriju. Zbog čestih nedoumica u vezi s ovim pitanjem, naročito u prvim godinama rada Titovog fonda, pored već navedene definicije bili su priloženi i primjeri zanimanja radnika iz neposredne proizvodnje. To su bili: nekvalifikovani, polukvalifikovani, kvalifikovani i visokokvalifikovani radnik utovarač, ložač, bravar, električar, vozač motornog vozila, čistač, sjekač drva, magacinski radnik. Još je navedeno i to da se radnici zaposleni na ovim radnim mjestima u društvenoj proizvodnji također smatraju radnicima iz neposredne proizvodnje.[206]

Definisanje pojma radnika iz neposredne proizvodnje nije bilo do kraja jasno objašnjeno ni u narednom periodu i problemi su se stalno javljali. Tek od 1981. godine kada je osnova po kojoj se dodjeljuju stipendije proširena i na ostale kategorije, a ne samo na radnike iz neposredne proizvodnje, prestale su stalne dileme oko utvrđivanja kategorije zanimanja. Od početka 80-ih za stipendije su mogli konkurisati i mladi zemljoradnici i zanatlije, kao i djeca zemljoradnika i zanatlija, te mladi radnici nosioci samostalnog rada, kao i djeca radnika nosilaca samostalnog rada.[207] Stipendije po proširenoj osnovi dodijeljene su još u toku 1980/81. školske godine. S obzirom da je ovim proširenjem značajno izmijenjena prvobitna osnova Titovog fonda za stipendiranje isključivo djece radnika i mladih radnika, javio se prijedlog o izmjeni naziva i organizacije Titovog fonda. Predloženo je da se Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Jugoslavije preimenuje u Fondaciju "Josip Broz Tito", ali do toga i nakon brojnih rasprava nije došlo.[208]

[206] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1976. Podsjetnik za sprovođenje konkursa za izbor stipendista Titovog fonda; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH* BiH. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (IX, 21. 8. 1975). Izvještaj o sprovođenju konkursa za izbor stipendista SR BiH za školsku 1975/76. godinu.

[207] Pojam "nosioci samostalnog ličnog rada" podrazumijeva dodjelu stipendija: "(...) mladim radnim ljudima koji ličnim radom samostalnu u vidu zanimanja vrše profesionalnu djelatnost – umjetnici i dr., i koji ličnim radom samostalno vrše određenu delatnost sredstvima u svojini građana – zanatlije i dr (...)". u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH 1980-1982, (XII 27. 10. 1980). Nacrt Pravilnika o jedinstvenim kriterijumima za izbor stipendista.

[208] O ovome više u poglavlju *Organizaciona struktura Titovog fonda*.

HT11 prijelom new.indd 79 19.09.13. 12:39

U narednom periodu Titov fond postepeno se razvijao i rastao na osnovu iskustava iz rada, te u skladu s dešavanjima na društveno-političkom, ekonomskom i kulturnom planu u zemlji. U 1978. godini u JNA formiran je Titov fond koji je bio u rangu s ostalim fondovima u republikama i pokrajinama. Koncem 70-ih i početkom 80-ih bila je sve izraženija ekonomska kriza koja je pogađala zemlju. Vanjski dug se uvećavao, a zemlji je sve više nedostajalo novca.[209] Jedan od načina "uvoza" ili zadržavanja deviza u zemlji bila je promjena politike prema "gastarbajterima", odnosno radnicima iz zemlje na privremenom radu u inostranstvu.[210] U Titovom fondu ovo pitanje manifestovalo se na način da je od 1978. godine održavana saradnja sa jugoslavenskim klubovima u inostranstvu u cilju promovisanja rada Titovog fonda među jugoslavenskim radnicima. Ova politika urodila je rezultatom, pa je Titov fond svake godine imao sve veći broj novih članova. Korak više je napravljen 1981. godine, kada je usvojena odluka prema kojoj se određeni broj stipendija obezbjeđivao i djeci radnika na privremenom radu u inostranstvu.[211]

Tabela br. 10. *Stipendije dodijeljenje za djecu radnika u inostranstvu od 1980/81. do 1984/85. školske godine iz Titovog fonda SR BiH i Titovog fonda Jugoslavije*

Godina	Stipendije za djecu radnika na radu u inostranstvu iz Titovog fonda SR BiH	Stipendije za djecu radnika na radu u inostranstvu iz Titovog fonda Jugoslavije
1980/81.	5	10
1981/82.	6	42
1982/83.	11	37
1983/84.	4	22
1984/85.	6	-

U priloženoj tabeli prikazan je broj dodijeljenih stipendija djeci radnika iz inostranstva iz Titovog fonda Jugoslavije u periodu 1981-1984. godine (ukupno 111 stipendija) i iz Titovog fonda SR BiH u periodu 1981-1985. godine

[209] Županov J. 1983, 20; Duda I. 2010. 28.

[210] Mulaosmanović A. 2010. 62-65.

[211] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH 1980-1982, XII, 27. 10. 1980. Nacrt Pravilnika o jedinstvenim kriterijumima za izbor stipendista.

HT11 prijelom new.indd 80 19.09.13. 12:39

(32 stipendije). Učešće Titovog fonda SR BiH u ovoj dodjeli stipendija bilo je procentualno najveće u prvoj godini realizacije ove ideje. Tada je iz Titovog fonda SR BiH dodijeljeno 50% od ukupnog broja navedenih stipendija na nivou Jugoslavije. Narednih godina na nivou Titovog fonda Jugoslavije za djecu radnika u inostranstvu obezbijeđeno je dva, tri i četiri puta više stipendija, dok je na nivou Titovog fonda SR BiH taj broj 1982/83. godine bio dva puta veći, a kasnije je uglavnom stagnirao. Sveukupno, broj stipendija djeci radnika na radu u inostranstvu nije bio visok, ali je čin dodjele bio značajan jer je ukazivao na to da su stipendije Titovog fonda dodjeljivane u skladu s političkim, društvenim i ekonomskim kretanjima u zemlji.

U narednim godinama primjenom izmjena iz 1981. godine sve jasnije su se pokazivali nedostaci u radu Titovog fonda. Nerijetko se dešavalo da izuzetno talentovana i nadarena djeca nisu dobila stipendiju zbog manjka bodova, naprimjer, na osnovu materijalnog stanja u porodici. Osnova za dodjelu stipendija Titovog fonda Jugoslavije, a time i Titovog fonda SR BiH 1983. godine dodatno je proširena. Posebna kategorija prilikom dodjele stipendija bili su izrazito talentovani učenici i studenti iz oblasti prirodnih, tehničkih, društvenih, medicinskih nauka i umjetnosti i mladi radnici inovatori, racionalizatori i kreatori u proizvodnom procesu za redovno školovanje i za stručno osposobljavanje, dokvalifikaciju i specijalizaciju u odgovarajućoj struci.[212] Prve stipendije za navedene kategorije dodijeljene su još u školskoj 1983/84. godini.[213]

Stipendije su bile namijenjene djeci radnika i mladim radnicima za školovanje, doškolovanje, dokvalifikaciju ili specijalizaciju. Mladim radnicima bilo je dozvoljeno školovanje uz rad, a od 1983. godine otvorena je mogućnost i prekvalifikacije mladih radnika koji se školuju iz rada,[214] ali samo za one koji

[212] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442.

[213] Konkurs za dodjelu stipendija izrazito talentovanim učenicima i studentima iz oblasti prirodnih, tehničkih, društvenih, medicinskih nauka i umjetnosti te Konkurs za dodjelu stipendija mladim radnicima, inovatorima, racionalizatorima i kreatorima u proizvodnom procesu za redovno školovanje u odgovarajućoj struci i za stručno osposobljavanje, dokvalifikaciju i specijalizaciju u odgovarajućoj struci. *Oslobođenje*, 16. maj 1983. 13.

[214] "Obrazovanje iz rada i uz rad obuhvata sve oblike obrazovanja odraslih i zaposlenih te predstavlja način ostvarivanja koncepcije permanentnog obrazovanja. Glavne vrste obrazovanja zaposlenih jesu školovanje, osposobljavanje i usavršavanje. Razlika između obrazovanja uz rad i iz rada je u tome što se *obrazovanje uz rad* odvija na radu samome u sklopu radnog

HT11 prijelom new.indd 81 19.09.13. 12:39

su se povrijedili na radu ili im je iz zdravstvenih razloga trebalo omogućiti rad na drugim poslovima.[215]

Način izbora stipendista u Titovom fondu mijenjao se tokom njegovog rada. Izbor stipendista vršio se konkursom koji je objavljivan svake godine u sredstvima javnog informisanja. Prvobitno je bilo zamišljeno da se konkurs objavljuje svake godine 25. maja, odnosno na Dan mladosti, Titov rođendan, budući da je ovaj datum imao posebno značenje zbog imena Fonda. Premda je datum objave konkursa imao simbolično značenje, on je ujedno bio i nepraktičan za kandidate koji su se prijavljivali, jer je objava rezultata kasnila i kandidati nisu mogli znati na vrijeme da bi se pripremili za prijemne ispite. Ovo se posebno odrazilo na kandidate mlade radnike, koji su trebali nešto više vremena za pripremu polaganja prijemnih ispita. Konkurs je izlazio svakog 25. maja sve do 1979. godine, od kada se datum počinje pomjerati. Od 1983. konkurs je morao izaći najkasnije do 15. maja, a izmjenama 1987. godine datum objave je pomjeren najkasnije za 1. maj.[216] Konkurs je morao sadržavati podatke o roku za podnošenje zahtjeva, zatim materijalnom cenzusu kandidata, postignutom uspjehu tokom školovanja, visini stipendije te drugim uvjetima koji su bili propisani dokumentima Titovog fonda.[217]

vremena, tj. paralelno sa radom u slobodno vrijeme bez dužeg napuštanja posla. *Obrazovanje iz rada* ostvaruje se tako da se privremeno napusti rad, ali zadrže sva prava iz radnog odnosa, uz obavezu vraćanja radu nakon završenog obrazovanja. Ono je namijenjeno savladavanju dužih programa obrazovanja koji se ostvaruju školovanjem, ali i neformalnim oblicima obrazovanja. Glavni ciljevi obrazovanja uz rad jesu: povećanje šansi mladih za ekonomsko i socijalno napredovanje, povezivanje rada i obrazovanja, obezbjeđuje se veća usklađenost obrazovne produkcije sa svojim ekonomskim potrebama (privrede i društva) i potrebama razvoja socijalističkih samoupravnih odnosa." Preuzeto iz: *Pedagoška enciklopedija*. Beograd, 1989. 128.

[215] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442.

[216] Konkurs za izbor stipendista Titovog fonda za 1987. godine izašao je 25. maja. *Oslobođenje*, 25. 5. 1987.14.

[217] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87. 963; ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1974. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1974. godinu.

HT11 prijelom new.indd 82 19.09.13. 12:39

Stipendija Titovog fonda dodjeljivala se za sve vrijeme školovanja stipendiste, bilo da se radi o srednjoškolcu ili studentu. Za stipendiste koji su se školovali na višim i visokoškolskim institucijama obrazovanja stipendija se dodjeljivala od 1. oktobra prve godine do kraja septembra zadnje godine školovanja, s tim da je produžavana za apsolvente. Trajanje produženja za apsolvente regulisano je tako da mladi radnici koji se školuju na višem stupnju školovanja primaju stipendiju još dva dodatna mjeseca, a na visokom stupnju školovanja tri mjeseca, dok djeca radnika – studenti na višem stupnju školovanja nemaju produženje primanja stipendije, a na visokom stupnju školovanja imaju pravo na dodatna dva mjeseca primanja stipendije. Ova odluka izmijenjena je 1983. godine i prema tim izmjenama se "(...) na završnim godinama stipendija isplaćuje do dana diplomiranja", tj. najdalje do decembra, odnosno za dva mjeseca. Od 1987. godine ustanovljeno je da će se stipendija, na ime apsolventskog staža, isplaćivati tri mjeseca, uz dodatak da će svi oni stipendisti koji diplomiraju prije roka dobiti preostalu stipendiju u jednokratnom iznosu. Dužina primanja stipendije za djecu radnika – srednjoškolce u osnovi je bila neizmijenjena. Stipendija se dodjeljivala od 1. septembra prve godine školovanja do 1. jula (kasnije do 30. juna) završne godine školovanja.[218]

Izbor stipendista vršio se na osnovu postupaka i kriterija koji su bili utvrđeni normativnim dokumentima Titovog fonda Jugoslavije i Titovog fonda SR BiH. Kriteriji koji su doneseni na nivou Jugoslavije bili su jedinstveni za fondove u svim republikama i pokrajinama.[219] S druge strane, na nivou svake

[218] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87. 963.

[219] Pravilnikom o jedinstvenim kriterijumima za izbor stipendista Titovog fonda Jugoslavije i Pravilnikom o postupku za raspisivanje konkursa za izbor stipendista Jugoslavije. u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH,* Opšta arhiva 1974. Pravilnik o jedinstvenim kriterijumima za izbor stipendista Titovog fonda, Beograd, 1974. i Pravilnik o postupku za izbor stipendista Titovog fonda, Beograd, 1974; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Konkurs za izbor stipendista Titovog fonda, Konkurs 1979/80. Pravilnik o jedinstvenim kriterijumima, Beograd 1978; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH, (VI, 16. 1. 1980). Pravilnik o jedinstvenim kriterijima i postupak o izboru stipendista Titovog fonda; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Sjedince Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH, (VII, 30. 3. 1983). Pravilnik o jedinstvenim kriterijima i postupak o izboru stipendista Titovog fonda.

HT11 prijelom new.indd 83 19.09.13. 12:39

republike i autonomne pokrajine usvajani su bliži kriteriji u skladu sa specifičnostima prostora i prilikama u njima.[220]

Po objavljivanju konkursa zainteresovani kandidati slali su molbe, odnosno zahtjeve za dodjelu stipendija, preko savjeta Titovog fonda u opštinama. Poslije završenog konkursa savjeti u opštinama sastavljali su prioritetne liste kandidata za stipendiju, uz pomoć osnivača Titovog fonda na nivou opština, na osnovu utvrđenih kriterija i slali ih Izvršnom odboru Titovog fonda Republike. Uz pomoć Komisije za pripremu prijedloga za dodjelu stipendija, Izvršni odbor je sastavljao jedinstvenu republičku prioritetnu listu na osnovu koje su birani kandidati. Konačnu odluku o izboru stipendista donosila je Skupština Titovog fonda. Ovakav način dodjele stipendija zadržao se sve do sredine 1981. godine, kada je donesena odluka o promjeni načina biranja kandidata. Izmjene su bile značajne jer su se prema njima odluke o dodjeli stipendija donosile na opštinskom nivou. Ovim se Titov fond dodatno decentralizovao. Između Titovog fonda SR BiH i Titovog fonda u opštinama sklopljen je Samoupravni sporazum, kojim je utvrđivan tačan iznos sredstava koje su opštine imale na raspolaganju prilikom dodjele stipendija. Opštine u SR Bosni i Hercegovini dijelile su se na razvijene i nerazvijene. Ova podjela odražavala se i na rad savjeta Titovog fonda u opštinama, odnosno na dodjelu stipendija. Stoga je po uzoru na Fond solidarnosti Titovog fonda na saveznom nivou isti formiran i na opštinskim nivoima. Sredstva solidarnosti imala su za cilj da stvaraju balans između nerazvijenih i razvijenih opština i to dodjelom stipendija. Svaka izrazito nerazvijena opština dodjeljivala bi po jednu stipendiju za školovanje mladog radnika i djeteta radnika, dok bi svaka nerazvijena opština dodjeljivala po jednu stipendiju za školovanje mladog radnika. Pored ovih stipendija, iz sredstava Titovog fonda SR Bosne i Hercegovine stipendirala su se i djeca radnika, učenici i studenti, posebni talenti, kao i mladi radnici, racionalizatori, inovatori i kreatori. Jedan dio sredstava bio je namijenjen i za

[220] Odluka/Pravilnik o bližim kriterijima i Podsjetnik za sprovođenje konkursa, odnosno Uputstvo za sprovođenje konkursa za izbor stipendista Titovog fonda *SR BiH*. u: ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1975. Izmjene i dopune Odluke o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH, 25. 4. 1975; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1976. Izmjene i dopune Odluke o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH, 31. 3. 1976; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1977. Izmjene i dopune Odluke o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH, 14. 4. 1977; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1981. Odluka o izmjenama i dopunama Pravilnika o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH.

HT11 prijelom new.indd 84 19.09.13. 12:39

dodjelu stipendija djeci iz onih područja koja su bila pogođena elementarnim nepogodama i nesretnim slučajevima na prostoru SR BiH i SFRJ. Od 1982. do 1986. godine isplaćeno je 38 stipendija za djecu poginulih rudara u rudnicima: *Raspotočje* (Zenica), *Mramor* (Tuzla), *Kakanj* (Kakanj) i djeci poginulih radnika Preduzeća *Parkovi* (Mostar).[221]

U tabeli br. 11. prikazan je broj dodijeljenih stipendija djeci radnika i mladim radnicima po godinama. Stipendija Titovog fonda realizovala se kroz cjelokupno školovanje, ali podaci u tabeli odnose se samo na stipendije dodijeljene u toj godini. Najveći broj dodijeljenih stipendija zabilježen je školske 1974/75. godine, kada su dodijeljene 554 stipendije, a već sljedeće dodijeljeno je skoro duplo manje, tačnije 382 stipendije. Razlog ovakvom stanju leži u činjenici što su se stipendije dodjeljivale za cjelokupno školovanje, u ovisnosti o tome u kojoj fazi školovanja je bio kandidat kad je dobio stipendiju, za šta su se sredstva trebala obezbijediti unaprijed. Svake naredne godine broj stipendija se smanjivao jer je rastao ukupan broj stipendista koji su primali stipendiju. Tako je 1978/79. školske godine Titov fond dodjeljivao ukupno 881 stipendiju, za mlade radnike i djecu radnika. Iz tabele se može vidjeti da je u 1980/81. došlo do naglog porasta broja dodijeljenih stipendija (462), naspram prethodne i naredne školske godine. Razlog tome je smrt Josipa Broza Tita, kada se pokazao veliki interes građana i pravnih lica za rad Titovog fonda, što je rezultiralo prilivom rekordnih iznosa u finansijskim prihodima i porastom broja članova.[222] Od 1980/81. do 1985/86. godine bilježi se stalni porast broja dodijeljenih stipendija. U tom periodu bila je sve očitija ekonomska kriza, pa je porast broja stipendija bio nesrazmjeran ekonomskom stanju zemlje. Razlozi tome mogli su biti višestruki, a prvenstveno se mogu tražiti u radu Titovog fonda. U prvom redu, promijenjen je sistem dodjele stipendija,

[221] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1974. Podsjetnik za sprovođenje konkursa za izbor stipendista Titovog fonda; ABH, TFSMRRRD SR BiH, Opšta arhiva 1974. Poslovnik o radu Skupštine Titovog fonda SR BiH; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1979. Poslovnik o radu Skupštine Titovog fonda SR Bosne i Hercegovine; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87. 963.

[222] O tome je bilo riječi u poglavljima *Članstvo Titovog fonda SR BiH* i *Finansiranje djelatnosti Titovog fonda SR BiH*.

HT11 prijelom new.indd 85 19.09.13. 12:39

odnosno došlo je do decentralizacije raspodjele. Osim toga, administrativna organizacija Fonda na svim nivoima bila je u potpunosti okončana, sredstva od članarina mogla su se prikupljati brže i efikasnije, što se odrazilo na stalni porast ukupnih prihoda. Treba uzeti u obzir da je inflacija odigrala značajnu ulogu u tom periodu. Stipendije nisu dodjeljivane u istom iznosu, već su se obračunavale procentualno na osnovu prosječnih ličnih dohodaka u zemlji svake godine. Broj stipendija za mlade radnike bio je znatno niži od onih koje su se dodjeljivale djeci radnika. Stipendije mladih radnika su, naspram stipendija za djecu radnika, u konačnom broju dodijeljenih stipendija za period 1974-1986. zastupljene u omjeru 26:74, za šta je postojalo više razloga, a to su, između ostalih, da mladim radnicima nisu bila riješena brojna pitanja, a među najvažnijim pitanje zdravstvene i penzione zaštite prilikom odlaska na studije, zatim, za mnoge od njih dovedeno je u pitanje zaposlenje poslije završene škole. Iz godine u godinu smanjivao se broj stipendista mladih radnika, premda su uvjeti za njih svake godine bili povoljniji jer je konkurs bio otvoren tokom cijele godine, stipendije su bile izuzetno visoke, a organizacije udruženog rada obavezivale su se na njihovo zaposlenje poslije završetka školovanja i slično. Ipak, broj zainteresovanih mladih radnika nije se povećavao. Jedan od razloga za to bila je i neaktivnost Titovog fonda u opštinama, organizacijama udruženog rada i drugim organizacijama koje su predlagale mlade radnike. Moguće je da je do smanjenja broja prijavljenih mladih radnika došlo i zbog značajnog razvoja obrazovnog sistema koji je omogućavao svim zainteresovanim da nastave svoje školovanje. Kod djece radnika – studenata i srednjoškolaca situacija je bila obrnuta, jer se za te kategorije pojavljivao preveliki broj prijavljenih, često i tri puta veći od broja planiranih stipendija. U želji da se izbjegne hiperprodukcija, odnosno da ove stipendije ne bi dobile masovni karakter, stalno su pooštravani kriteriji za njihovu dodjelu. Ipak, broj stipendija za njih je rastao iz godine u godinu.[223]

[223] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1979. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za period 1974-1978. godine; ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH od januara 1978. do maja 1982. godine. Sarajevo, 1982; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH od 1982. do 1986. godine.

HT11 prijelom new.indd 86 19.09.13. 12:39

Tabela br. 11. *Broj stipendija dodijeljenih djeci radnika i mladih radnika Titovog fonda SR BiH po godinama*

Školska godina	Stipendije za djecu radnika	Stipendije za mlade radnike	**Ukupno**
1974/75.	471	83	**554**
1975/76.	246	136	**382**
1976/77.	175	99	**274**
1977/78.	129	78	**207**
1978/79.	162	58	**220**
1979/80.	127	86	**213**
1980/81.	345	117	**462**
1981/82.	179	74	**253**
1982/83.	297	18	**315**
1983/84.	366	45	**411**
1984/85.	390	35	**425**
1985/86.	391	33	**424**
Ukupno	**3.278**	**862**	**4.140**

Stipendist Titovog fonda nije smio primati stipendiju, kredit ili neki drugi oblik novčane pomoći dok je primao stipendiju Titovog fonda. U prvim godinama rada Fonda nije postojalo ograničenje da stipendiju prima više djece iz jedne porodice, što se uskoro pokazalo kao problem. Naprimjer, zabilježen je slučaj Hamdije P. iz Konjica, čije je troje djece primalo stipendiju Titovog fonda. Zbog takvih slučajeva, 1976. godine je u Pravilniku o bližim kriterijima unesena izmjena da iz jedne porodice stipendiju Titovog fonda može primati samo jedno dijete ili mladi radnik, što je već naredne godine rezultiralo oduzimanjem stipendija onima za koje se ustanovilo da im je već jedan član porodice bio Titov stipendist. Tako je npr. zabilježeno da je 1977. godine oduzeta stipendija Titovog fonda Miladu Š. sa Pala.[224]

Prilikom dodjele stipendija Titovog fonda trebala se poštovati spolna i nacionalna zastupljenost predlaganih kandidata, kasnije i stipendista. Nema

[224] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1976. Izmjene i dopune Odluke o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH, 31. 3. 1976; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1976. Slučaj Hamdije P. iz Konjica; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1977. Slučaj Milada Š. sa Pala.

HT11 prijelom new.indd 87 19.09.13. 12:39

posebnih izvještaja koji prate ovo pitanje. Samo u dva navrata navode se podaci o nacionalnoj zastupljenosti i to među kandidatima koji su konkurisali za stipendiju 1977/78. i među stipendistima školske 1979/80. godine. U izvještajima se spominje samo uopćeno da je nacionalna struktura stipendista na republičkom nivou zadovoljavajuća, ali ne i na regionalnom i opštinskom. Također, ističe se da je do 1977. godine bilo anonimnih prijava o nejednakoj nacionalnoj zastupljenosti među stipendistima. U školskoj 1977/78. godini od 935 kandidata djece radnika njih 393 bili su Muslimani (42,03%), Srbi 361 (38,61%), Hrvati 177 (18,93%) i Jugoslaveni - neopredijeljeni 4 (0,43%). Među kandidatima mladim radnicima od njih 162 po nacionalnoj strukturi 64 (39,51%) bili su Srbi, 49 Muslimani (30,25%), 30 Hrvati (18,52%), 17 Jugoslaveni (10,49%) i po jedan Rom i Albanac (1,23%). Ovi podaci upoređeni s podacima nacionalnog popisa iz 1971. godine,[225] prema kojem je u SR BiH bilo Muslimana 39,6%, Srba 37,2%, Hrvata 20,6% i ostalih 2,6%, ukazuju da su 1977/78. za stipendiju konkurisali kandidati djeca radnika prema nacionalnoj pripadnosti skoro u identičnom omjeru naspram popisa stanovništva iz 1971. godine. S druge strane, kod kandidata mladih radnika ovaj omjer nije bio ovako izbalansiran. Procentualno, dominirali su kandidati srpske nacionalnosti, dok je Muslimana i Hrvata bilo nešto manje u odnosu na popis iz 1971. godine. Najviše se isticao broj Jugoslavena, koji je prema popisu 1971. godine iznosio 1,2%, a među kandidatima ih je bilo 10,49%. Razlog ovakvom disbalansu je taj što je broj kandidata mladih radnika, kao i broj dodijeljenih stipendija mladim radnicima bio nezadovoljavajući, te se stalno nastojao povećati. Povećanje broja stipendista mladih radnika najvjerovatnije nije se moglo uskladiti i sa odgovarajućom nacionalnom strukturom. Drugi podaci o nacionalnoj strukturi su oni iz 1979/80. školske godine, a odnose se na broj stipendista mladih radnika. Od 87 stipendista 43 ili (49,43%) bili su Muslimani, 27 (31,03%) Srbi, 16 (18,39%) Hrvati i jedan Ukrajinac (1,15%). Na osnovu ovih podataka može se zaključiti da je broj stipendija za Muslimane bio znatno veći, za Srbe nešto manji, dok je broj stipendista hrvatske naci-

[225] Popis stanovništva iz 1971. godine je u 1977/78. školskoj godini bio dostupan, pa je sigurno upravo on korišten kada se određivala nacionalna struktura kandidata za stipendiju Titovog fonda. Popis stanovništva od deset godina kasnije davao je malo drugačiju sliku nacionalne strukture stanovništva u SR Bosni i Hercegovini. Smanjio se broj Srba i Hrvata, povećao broj Jugoslavena, dok je broj Muslimana ostao isti. u: *Stanovništvo Bosne i Hercegovine. Narodnosni sastav po naseljima*. 1995, 9.

HT11 prijelom new.indd 88 19.09.13. 12:39

onalnosti procentualno bio srazmjeran podacima popisa. Zanimljivo je da među stipendistima nema nacionalno opredijeljenih Jugoslavena, premda ih je dvije godine ranije među kandidatima bilo čak 10%. Nema podataka o nacionalnoj strukturi stipendista djece radnika. Ovo su fragmentarni podaci, te se na osnovu njih teško mogu donositi konačni zaključci u vezi s nacionalnom strukturom stipendista.[226]

Uloga i značaj stipendije Titovog fonda

Stipendiranje se općenito koristilo u svrhu ostvarivanja određenih ciljeva, a stipendije su se dodjeljivale onim kategorijama koje su se uklapale u kriterije što su ih određivali pojedinci, grupe ili vladajuće strukture, a koji su ujedno reflektovali interese i namjene onoga koji dodjeljuje stipendije.

Ovaj fond je osnovan s jedinstvenom namjenom, a to je da dodjeljuje stipendije, u prvo vrijeme mladim radnicima i djeci radnika, a kasnije i ostalim kategorijama stanovništva. Stipendije su se dodjeljivale na osnovu kriterija koji su bili utvrđeni normativnim aktima fonda. Njihovom analizom može se jasno sagledati koje su to bile funkcije. Osim toga, njegova namjena se, bar u prvim godinama rada, jasno očitovala i u nazivu. Osnovna funkcija Titovog fonda bila je odgojno-obrazovna, potom socijalna, kadrovska i idejno-politička.

Za vrijeme rada Titovog fonda, od 1974. do 1986. godine, do kada su dostupni arhivski podaci, svaka od nabrojanih funkcija Titovog fonda javljala se u manjem ili većem intenzitetu. Propisani kriteriji najbolje će poslužiti u oslikavanju pojedinih funkcija, jer oni čine "sadržaj" ovog fonda. Kriteriji za dodjelu stipendija mogu se razvrstati u dvije kategorije. U prvoj kategoriji su oni koje su morali ispunjavati svi kandidati kako bi se uopće mogli prijaviti na konkurs i kasnije dobiti stipendiju Titovog fonda. Oni su bili općeg karaktera, postavljeni Pravilnikom o jedinstvenim kriterijumima Titovog fonda Jugoslavije, i bili su jednaki za sve republike, pokrajine i JNA. Prema njima, svi

[226] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Normativni akti Titovog fonda SR BiH 1980-1986. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH od januara 1978. do marta 1982; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XII, 27. 10. 1980). Izvještaj o provođenju konkursa za izbor stipendista Titovog fonda za školsku 1980/81; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Konkursi Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o sprovođenju konkursa za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH za školsku 1977/78. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Konkurs Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o sprovođenju kokursa za izbor mladih radnika Titovog fonda SR BiH za školsku 1979/80. godinu.

HT11 prijelom new.indd 89 19.09.13. 12:39

kandidati morali su imati određeni uspjeh u radu (mladi radnici) i uspjeh u školovanju (djeca radnika); morali su zadovoljiti određene moralno-političke kvalitete, tj. pokazati određenu društveno-političku angažovanost; zadovoljiti uvjete materijalno-socijalnog stanja; opredijeliti se za zanimanja prema kadrovskim potrebama udruženog rada, odnosno za deficitarne kadrovske potrebe u društveno-političkim zajednicama.[227] Druga kategorija kriterija ustanovljena je kako bi se funkcije stipendije Titovog fonda uspješno provodile među stipendistima za sve vrijeme primanja stipendije (kroz srednju školu i studij). To su bili bliži kriteriji koji su za cilj imali da stipendiste podstaknu u daljem radu, bilo kroz disciplinovanje onih koji su ostvarili loše rezultate ili kroz stimulacije onih koji su ostvarili bolje rezultate. Oni su služili za usmjeravanje stipendista za sve vrijeme primanja stipendije, jer je stipendija, kao što je već navedeno, dodjeljivana dok je trajalo redovno školovanje. Ovim kriterijima pobliže su rješavana sva pitanja u radu sa stipendistima. Oni su formirani na osnovu jedinstvenih kriterija, a mijenjali su se skoro svake godine u skladu sa iskustvima koja su stjecana u radu sa stipendistima. Naprimjer, stipendisti koji bi ostvarili uspjeh manji od onog na osnovu kojeg su dobili stipendiju imali bi umanjeni iznos stipendije dok ne poprave prosjek ocjena. Oni stipendisti koji su izgubili godinu školovanja ostajali su bez prava na stipendiju, kao i oni za koje se utvrdilo da ne polažu ispite ili da primaju drugu stipendiju, odnosno da imaju loše vladanje, da su izgubili status redovnog studenta ili učenika te ukoliko se utvrdilo da su stipendiju dobili na osnovu netačnih podataka, obustavljala bi se dodjela stipendije. S druge strane, uspješni stipendisti, studenti i učenici, podsticani su na još bolji rad uvećanjem stipendije, odnosno stimulacijom, a ako su ostvarili dobar uspjeh da mogu zadovoljiti kriterije za dodjelu stipendija izrazitim talentima, dobijaju umjesto dotadašnje stipendije onu koja pripada toj kategoriji (i obrnuto), koja je bila znatno veća.

Stipendija Titovog fonda isticala se i po visini sredstava koja su odvajana za isplatu. To se može uočiti ako se uporede visine stipendija sa prosječnim mjesečnim primanjima u državi. Treba imati u vidu da su prosječni lični prihodi bili promjenjivi iz godine u godine, a s tim u vezi i visina stipendija.

[227] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH,* Opšta arhiva 1974. Pravilnik o jedinstvenim kriterijumima za izbor stipendista Titovog fonda, Beograd 1974; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH, VII, 30. 3. 1983. Pravilnik o jedinstvenim kriterijima i postupak o izboru stipendista Titovog fonda.

HT11 prijelom new.indd 90 19.09.13. 12:39

Naprimjer, za dijete radnika – učenika, stipendija je 1974. godine iznosila maksimalno 600 dinara, dok je prosječni lični dohodak bio 2.378 dinara, što je u procentima iznosilo 25%. Tokom 1980. godine prosječni lični dohodak bio je 6.691, dok je maksimalna stipendija za učenika iznosila 1.300 dinara, odnosno 20%. Ovo je samo jedan primjer koji jasno ukazuje na vrijednost stipendija Titovog fonda.[228]

Odgojno-obrazovna funkcija Fonda može se posmatrati sa dva stanovišta, kao obrazovna, što je u ovom slučaju uži pojam i podrazumijeva pedagoški proces i rezultat usvajanja znanja, umijeća i navika posredstvom škole i drugih faktora i ličnim naporima,[229] i odgojna, kao širi pojam, koja podrazumijeva proces formiranja ličnosti uz organizovano djelovanje porodice, škole i drugih faktora.[230] U jugoslavenskom društvu cilj odgoja bio je formiranje "samoupravne socijalističke ličnosti". Obrazovna i odgojna funkcija usko su povezane i u ovom slučaju se isprepliću, pa ćemo ih tako i predstaviti.

Odgojno-obrazovna funkcija fonda uočava se u osnovnoj namjeri da se dodjeljuju stipendije za školovanje, odnosno za različite oblike školovanja. To je istaknuto i u uvodnoj preambuli te u 1. članu osnivačkog dokumenta, Društvenog dogovora o osnivanju Titovog fonda, gdje se kaže da Titov fond svojim razvojem i ulogom doprinosi, između ostalog i "(...) stvaranja(u) povoljnijih uslova za obrazovanje uz rad i iz rada, stručno osposobljavanje i usavršavanje mladih radnika i radničke djece, mladih zemljoradnika i drugih mladih ljudi (...)". [231]

Dalje, u Pravilniku o jedinstvenim kriterijumima istaknuto je kako su stipendije Titovog fonda namijenjene za "obrazovanje i vaspitanje", i to za školovanje, dokvalifikaciju i specijalizaciju (iz rada i uz rad) mladih radnika i djece radnika; za stipendiranje djece radnika na redovnom školovanju i u izuzetnim slučajevima za prekvalifikaciju.[232]

---

[228] Uporedi podatke iz tabela br. 12, 13 i 14.

[229] "Vaspitanje": Preuzeto iz: *Mala enciklopedija*. 1986, tom I, 372.

[230] "Odgoj": Preuzeto iz: *Mala enciklopedija*. 1986, tom II, 850.

[231] Društveni dogovor o osnivanju Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke dece. *Službeni list SFRJ*, br. 28/73. 24. 5. 1973. 915-916.

[232] Prekvalifikacija mladih radnika u Titovom fondu SR BiH omogućena je po Pravilniku o bližim kriterijima tek 1983. godine, ali samo za one koji se školuju iz rada i koji su se povrijedili na poslu, te iz zdravstvenih razloga ne mogu raditi na drugim poslovima. Kasnije je

HT11 prijelom new.indd 91 19.09.13. 12:39

Odgojno-obrazovna funkcija stipendije Titovog fonda vidljiva je i kroz druge kriterije koje su stipendisti trebali ispuniti da bi dobili stipendiju. Jedan od prvih uvjeta koji je postavljen jedinstvenim kriterijima i dodatno razrađen u bližim kriterijima na nivou republike zahtijevao je određeni uspjeh u školovanju (za djecu radnika) i radu (za mlade radnike). Naprimjer, uspjeh u školovanju kod djece radnika, srednjoškolaca i studenata utvrđivao se na osnovu prosjeka ocjena. Prosjek ocjena srednjoškolaca 1974. godine nije smio biti manji od 2,6 i studenata 6,6. Ovaj kriterij bio je blag i on se iz godine u godinu pooštravao. Na osnovu uspjeha dobivao se određeni broj bodova, te je prema tome sastavljana posebna bodovna lista. Drugi kriteriji, kao što su lični prihodi po članu domaćinstva znatno su utjecali na to ko će dobiti stipendiju. Često se dešavalo da učenici s boljim uspjehom ne dobiju stipendiju jer su imali visoka porodična primanja. Naprimjer, učenik koji je imao najniži dozvoljeni uspjeh, a to je 2,6 i najniža primanja po članu porodice, a to je 200 dinara,[233] prije bi dobio stipendiju od učenika koji imao prosjek 5,0 i najveća primanja po članu porodice od 800 dinara. Prvi učenik bi, prema bodovnoj tabeli, imao 130 bodova (30 za uspjeh u učenju i 100 za materijalno stanje porodice), dok bi učenik s boljim uspjehom imao tek 100 bodova (60 za uspjeh i 40 za materijalno stanje porodice). Jednako je bilo i za kandidate studente.[234] Vidimo da je prednost imao socijalni status, a ne uspjeh u učenju. Zbir bodova na osnovu uspjeha i materijalnog stanja i narednih godina davao je prednost učenicima s lošijim uspjehom i nižim primanjima, naspram onih s odličnim uspjehom i većim primanjima, što se kasnije korigiralo ograničavanjem mogućih kandidata samo na vrlodobre i odlične. Tako je već od 1975. minimalan uspjeh za učenike bio 3,6 i za studente 8,0, a 1976. godine 4,0 za učenike, dok je za studente prosjek ostao nepromijenjen (8,0). Kandidati koji

prekvalifikacija mladim radnicima odobrena i iz rada, i uz rad. ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH, Opšta arhiva* 1974. Pravilnik o jedinstvenim kriterijumima za izbor stipendista Titovog fonda, Beograd, 1974; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. *Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH* (VII, 30. 3. 1983). Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87. 963.

[233] Vidi tabelu br. 13.

[234] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1974. Odluka o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH.

HT11 prijelom new.indd 92 19.09.13. 12:39

nisu ispunjavali uslove odbijani su. Da se vrednovanje uspjeha u učenju provodilo u praksi, svjedoči slučaj Gojka Z., čiji je sin 1978. godine bio odbijen jer mu je prosjek ocjena iznosio 3,9.[235] U narednim godinama ovaj prosjek ocjena za studente se zadržao na 8.0, dok se prosjek ocjena za srednjoškolce u nekoliko navrata mijenjao. Prva izmjena izvršena je 1981. godine, kada je najniži prosjek ocjena podignut na 4,5. Od 1983. godine bodovanje prosjeka dodatno se pooštrilo, jer su posebno bodovani uspjesi srednjoškolaca koji su se opredijelili za zanimanja usmjerenog obrazovanja IV stepena (prosjek nije smio biti manji od 4,5) i zanimanja usmjerenog obrazovanja III stepena (prosjek nije smio biti manji od 4,2). Ovo pokazuje koliko je uspjeh u učenju bio važan kriterij za dodjelu stipendija i kako se mijenjao tokom godina. Za kategoriju djece radnika izrazitih talenata kriteriji su bili drugačije postavljeni, zahtijevao se maksimalan uspjeh iz onih nastavnih predmeta za koje su oni pokazivali izuzetnu nadarenost. Prioritet su imali oni učenici koji su osvojili neku od nagrada ili priznanja na republičkim, saveznim ili međunarodnim takmičenjima i to bez obzira na materijalno stanje u porodici.[236]

Za djecu radnika posebno su se bodovali uspjesi sa različitih takmičenja, za I, II i III mjesto na saveznom, republičkom i regionalnom rangu, kao i uspjesi postignuti na završnom ispitu/maturi. Bodovanje za uspjeh postignut na regionalnim takmičenjima ukinuto je 1978. godine, a kao objašnjenje navedeno je da nisu svi učenici imali jednake mogućnosti i pristup ovim takmičenjima, te su se zato nalazili u neravnopravnom položaju. Kasnije je bodova-

[235] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (8. 11. 1978). Prigovori na Odluku Izvršnog odbora o dodjeli stipendije za školsku 1978/79. godinu.

[236] *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1975. Izmjene i dopune Odluke o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH, 25. 4. 1975; *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1976. Izmjene i dopune Odluke o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH, 31.3. 1976; *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1977. Izmjene i dopune Odluke o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH, 14. 4. 1977; *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1981. Odluka o izmjenama i dopunama Pravilnika o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, br. 14/83. 13. juni 1983. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, br. 31/87, 22. oktobar 1987. 963.

HT11 prijelom new.indd 93 19.09.13. 12:39

nje uspjeha učenika na takmičenju potpuno izostavljeno.[237]

Mladi radnici su svoju sposobnost potvrđivali preporukama koje su dobijali od organizacija Saveza socijalističke omladine i Saveza sindikata u organizacijama udruženog rada, radnoj zajednici, zemljoradničkoj zadruzi i mjesnoj zajednici, ovisno o kojoj kategoriji mladog radnika se radilo.[238]

Odgojno-obrazovna funkcija Titovog fonda ogledala se još i kroz niz kriterija koji su se provodili za vrijeme školovanja stipendiste. Pratio se uspjeh u učenju i vladanju, a u skladu s rezultatima stipendist se stimulisao većom ili sankcionirao umanjenom stipendijom, a bilo je slučajeva i oduzimanja stipendije. Npr. stipendistica Mirsada K. iz Sarajeva, učenica III razreda Ugostiteljsko-turističkog centra, imala je loše vladanje, o čemu je iz Titovog fonda traženo obrazloženje lošeg vladanja pošto se postavljalo pitanje "(...) može li takav učenik biti stipendista Titovog fonda i primjer ostalim učenicima"?[239] Ovaj primjer pokazuje da se u Titovom fondu vodila briga o ponašanju stipendista u školama, jer su oni bili njegovi predstavnici u društvu.

Nakon završetka školovanja prve generacije stipendista, najvećim dijelom u školskoj 1977/78. godini, uočili su se prvi nedostaci donesenih kriterija Titovog fonda SR BiH. Pokazalo se da neki stipendisti koji su dobili stipendiju Titovog fonda na osnovu vrlodobrog ili odličnog uspjeha tokom školovanja nisu uspjeli ostvariti isti uspjeh. Kao rješenje za taj problem uvedena je (de) stimulacija stipendista. Ovim je Fond ostvario direktnu interaktivnu saradnju sa stipendistima posredstvom stipendije, jer se ona dodjeljivala na nekoliko godina. Radilo se o tome da ukoliko stipendist srednjoškolac do 1. jula tekuće godine postigne uspjeh u obrazovanju sa najmanjom prosječnom ocjenom 4,0, ima pravo na stimulativni dio. Stimulativni dio za uspjeh od 4,0 do 4,5 iznosio je 90% od stipendije koja je ostvarena u zadnjem mjesecu, a za uspjeh od 4,5 do 5,0 stimulacija je iznosila 110% od stipendije koja je ostvarena u

[237] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXIII, 26. 4. 1978). Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o bližim kriterijima.

[238] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87. 963.

[239] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1981. Dopis Ugostiteljsko-turističkom centru u vezi s učenicom Mirsadom K.

HT11 prijelom new.indd 94 19.09.13. 12:39

zadnjem mjesecu; a stipendist student morao je ostvariti uspjeh veći od 8,0 da bi mogao ostvariti stimulaciju. Za uspjeh od 8 do 9 student je dobijao stimulaciju u iznosu od 90% od zadnje primljene stipendije, a za uspjeh od 9 do 10 dodjeljivana je stimulacija u iznosu od 110% od zadnje primljene stipendije. U slučaju kada stipendist nije zadržao ili ostvario bolji uspjeh od onog na osnovu kojeg je dobio stipendiju, ona se umanjivala, i to stipendistu srednjoškolcu koji je ostvario uspjeh do 3,5, stipendija se umanjivala za 20%, a za onoga koji je postigao uspjeh od 3,5 do 4,0 (za III stupanj srednjeg usmjerenog obrazovanja), odnosno do 4,5 (za IV stupanj srednjeg usmjerenog obrazovanja) stipendija se umanjivala za 15%; stipendistu studentu koji je imao uspjeh niži od 6,5 stipendija se umanjivala za 20%, a onome koji je ostvario uspjeh od 6,5 do 8,0 za 15%. Ako bi se popravio uspjeh u narednoj školskoj godini, ova odredba bila bi ukinuta.[240]

U Titovom fondu SR BiH od 1974/75. do 1983/84. školske godine kao stipendisti Titovog fonda školovanje su završili: 251 mladi radnik (243 iz rada i 8 uz rad) i 764 djece radnika (554 srednjoškolca i 210 studenata), ukupno njih 1.015. Od navedenog broja njih 250 ili 24,63% izgubilo je pravo na školovanje, prekinulo školovanje ili je stipendija određeno vrijeme mirovala. Na nivou Titovog fonda Jugoslavije, od 14.853 stipendista koji su završili školovanje, 2.118 mladih radnika i 12.735 djece radnika, stipendiju su izgubili ili je određeno vrijeme mirovala za 5.812 stipendista (45,64%), što je bilo blizu pola od ukupnog broja stipendista. Navedena situacija odrazila se na pooštravanje kriterija Titovog fonda SR BiH. Od 1987. godine nije bilo smanjenja stipendije, već se ona automatski oduzimala u slučaju da stipendist nije upisao narednu školsku godinu ili ako mu je vladanje bilo loše, ako se utvrdilo da ima neku drugu stipendiju ili kredit, te ako mu je prosjek ocjena bio 3,0 (II stepen složenosti), odnosno 3,5 (III stepen složenosti), a za studenta prosjek ocjena 7,0.[241] Ovakve rigorozne mjere posljedica su ostvarivanja slabog uspjeha stipendista. Ako se uzme u obzir da je blizu 50% stipendista na nivou Titovog fonda Jugoslavije od 1974. do 1984. godine izgubilo pravo školovanja, preki-

[240] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442.

[241] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Normativni akti Titovog fonda 1980-1986. Izvještaj o radu i razvoju Titovog fonda u periodu od juna 1984. do juna 1985. godine. Beograd, 1985.

HT11 prijelom new.indd 95 19.09.13. 12:39

nulo školovanje ili je stipendija mirovala, a u SR BiH se u istoj situaciji našla skoro četvrtina stipendista, onda se ove mjere čine ispravnim. Njihov cilj je bio da spriječe loš uspjeh i vladanje stipendista nakon primanja stipendije. Ove odredbe zanemarivale su se u slučaju da je do prekida školovanja došlo zbog pogoršanog zdravstvenog stanja stipendiste ili bolesti i smrti u bližoj porodici. Za sve one koji su izgubili status stipendiste Titovog fonda i pravo na stipendiju istaknuto je da moraju vratiti primljene iznose na račun isplaćenih stipendija i svojih dopunskih isplata. Bez obzira na ovu odluku, u izvorima nismo našli niti jedan slučaj vraćanja primljene stipendije. U većini molbi koje su upućene Skupštini Titovog fonda tražilo se mirovanje stipendije dok se ne upiše nova školska godina ili popravi prosjek. To je bila neka vrsta kompromisa između stipendista i Titovog fonda.[242] Npr. takav je bio slučaj Gordane V., koja se obratila Titovom fondu s molbom da joj se 1984/85. školske godine nastavi isplaćivati stipendija, jer nije uspjela položiti ispite na drugoj godini Medicinskog fakulteta u Sarajevu, iz razloga što joj je "(...) otac doživio tešku saobraćajnu nesreću", zatim situacije narušenog zdravstvenog stanja kao što su: Radmile Đ., koja je podnijela molbu i priložila potvrdu o boravku u bolnici, Bože G., koji je također izgubio godinu jer je bio operisan i boravio je u bolnici, Alojza B., koji je tražio da mu se isplati stipendija za 1983/84. školsku godinu, koju je izgubio jer se liječio na psihijatriji od 11. 12. 1983. do 3. 4. 1984. godine, kada je ponovo upisao III godinu.[243]

Stipendisti Titovog fonda s kojima smo imali priliku razgovarati i napraviti intervju složno su izjavili da su stipendiju Titovog fonda dobili prvenstveno kao odlični učenici i na osnovu svojih uspjeha u školovanju. Tako je stipendistica I. Š. istakla kako je stipendiju primala kao odličan đak gimnazije, a slična je izjava i M. T., koja je navela kako su kriteriji bili izuzetno visoki te

[242] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87, 963; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH, (XIX, 18. 10. 1981). Molbe i žalbe; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Komisije Titovog fonda. Molbe i žalbe; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XX, 12. 11. 1984). Molbe i žalbe.

[243] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH, (XIX, 18. 10. 1981). Molbe i žalbe; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Komisije Titovog fonda. Molbe i žalbe; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XX, 12. 11. 1984). Molbe i žalbe.

HT11 prijelom new.indd 96 19.09.13. 12:39

da je bila odličan učenik sa svim peticama. Za osobu T. K. činjenica da je bila stipendistica Titovog fonda imala je posebno značenje "(...) jer su stipendiju dobijali samo odlični učenici".[244] Titov fond je gradio imidž institucije koja pomaže u školovanju samo najboljih, a taj imidž je bio u direktnoj vezi sa stavom socijalističkog društva prema jugoslavenskoj omladini.

Odgojno-obrazovna funkcija osigurana je postojanjem Titovog fonda. Njegov glavni zadatak bio je da dodjeljuje stipendije za školovanje, a pri tome da preko kriterija izabire one kandidate s odličnim uspjehom i vladanjem. Vremenom, tokom rada, uočene su izvjesne slabosti i propusti u kriterijima prilikom izbora stipendista, koje su stipendiju Titovog fonda činile više socijalnom, a manje odgojno-obrazovnom. To se na sve načine željelo spriječiti, ali ne da se u potpunosti izgubi njegov socijalni karakter, već da se postigne balans između odgojno-obrazovne i socijalne funkcije Titovog fonda.

Kako je navedeno u izvještaju o radu Titovog fonda Jugoslavije iz 1985. godine, Titov fond je politikom stipendiranja nastojao da "(...) direktno doprinosi i doprinosio je da se, vrlo ozbiljno, utiče na socio-klasnu strukturu u srednjim, višim i visokim obrazovnim organizacijama".[245] Prema tome, ova stipendija je imala izraženu socijalnu funkciju. Izbor kandidata Titovog fonda djece radnika, srednjoškolaca i studenata vršio se na osnovu posebnog sistema bodovanja uspjeha u učenju i materijalnom stanju. Na osnovu tog sistema bodovanja sastavljala se lista kandidata za dodjelu stipendija. Ova lista bila je jedinstvena sve do 1981. godine, kada se pored ova dva faktora uveo i treći, a to su bila zanimanja koja su imala prioritet. Bodovanje materijalnog stanja kandidata vršilo se tako što se bodovao prosječni prihod po članu domaćinstva na osnovu prosječnog ličnog dohotka ostvarenog u privredi Bosne i Hercegovine u prethodnoj godini. Prihodi domaćinstva su podrazumijevali: "(...) lična primanja iz međusobnih odnosa u udruženom radu, za posljednja tri mjeseca, lična primanja iz poljoprivredne djelatnosti, lična primanja od samostalnog vršenja privrednih djelatnosti, lična primanja od autorskih prava, patenata, i tehničkih unapređenja, primanja po osnovu penzije, prihodi

[244] Sagovornice su odbile da se razgovor snima diktafonom, stoga se ovaj osvrt bazira na bilješkama. Intervju sa I. Š. obavljen je 15. 9. 2011. u Sarajevu, intervju sa T. K. 6. 10. 2011. u Sarajevu, dok sa M. T. nismo lično stupili u kontakt, već je ona odgovorila na upitnik koji smo joj poslali 10. 10. 2011. u Bihać.

[245] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda. Ostvarivanje politike stipendiranja u Titovom fondu Jugoslavije.

HT11 prijelom new.indd 97 19.09.13. 12:39

od zgrada, prihodi od imovine i imovinskih prava kao i od drugih prihoda podložnih porezu".[246]

Iz tabele br. 12. vidi se da su prihodi po članu domaćinstva prikazivani sve do 1982. godine u dinarima, a onda u procentima, što je bila posljedica ekonomske krize i inflacije u zemlji. Bodovanje na osnovu materijalnog stanja kandidata mijenjalo se tokom godina i bilo je u uskoj vezi s bodovanjem uspjeha u učenju. U slučaju da je kandidatu za stipendiju prihod po članu porodice prelazio maksimalni dozvoljen iznos, onda nije imao pravo na stipendiju Titovog fonda. Ovo je u velikoj mjeri bio ograničavajući faktor prilikom dodjele stipendija. Često se dešavalo da zbog većeg broja bodova djeca s lošijim uspjehom u učenju i manjim primanjima u porodici dobiju stipendiju naspram boljih kandidata. To je naglašeno u periodu do 1981. godine, dok su se stipendije dodjeljivale na republičkom nivou. Često su kandidati iz razvijenijih opština, gdje su automatski i prihodi po članu domaćinstva bili veći, gubili pravo na stipendiju zbog kandidata iz slabije razvijenih opština Republike, koji su imali više bodova na osnovu slabijeg materijalnog stanja. Time je značajno naglašena socijalna funkcija stipendije Titovog fonda.[247]

[246] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87. 963.

[247] Odluka o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni list SR BiH* 20/74. 840-842; *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1975. Izmjene i dopune Odluke o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH, 25. 4. 1975; *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1976. Izmjene i dopune Odluke o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH, 31. 3. 1976; *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1977. Izmjene i dopune Odluke o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH, 14. 4. 1977; *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1981. Odluka o izmjenama i dopunama Pravilnika o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, br. 14/83. 13. 6. 1983. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, br. 31/87, 22. 10. 1987. 963.

HT11 prijelom new.indd 98 19.09.13. 12:39

Tabela br. 12. *Pregled prihoda po članu domaćinstva koji su donosili minimalan ili maksimalan broj bodova kao i pregled prosječnog ličnog dohotka u SR BiH po godinama**

Godina	Prihodi po članu domaćinstva koji su donosili maksimalan broj bodova (u dinarima i procentima u odnosu na prosječni lični dohodak)	Prihodi po članu domaćinstva po kojem se dodjeljivao minimalan broj bodova (u dinarima i procentima u odnosu na prosječni lični dohodak)	Prosječni lični dohodak u SR BiH (u dinarima)
1974.	200 (8,4%)	800 (33,6%)	2.378
1975.	300 (10,3%)	1.000 (34,5%)	2.897
1976.	400 (12,1%)	1.000 (30,32%)	3.298
1977.	400 (10,4%)	1.000 (26%)	3.828
1978.	400 (8,5%)	1.000 (21,37%)	4.678
1979.	400 (7,2%)	1.000 (18,2%)	5.487
1980.	600 (8,9%)	1.000 (14,9%)	6.691
1981.	600 (6,6%)	1.000 (11%)	9.035
1982.	1.000 (8,5%)	2.000 (17%)	11.702
1983.	12,5%	40%	15.056
1984.	12,5%	40%	21.153
1985.	12,5%	40%	36.942
1986.	12,5%	40%	74.020
1987.	30%	50%	145.986

* Tabela je izrađena na osnovu podataka iz Odluke o bližim kriterijima, Pravilnika o bližim kriterijima i Statističkog godišnjaka SR BiH za godine 1974-1985.

Kako bi se situacija donekle ublažila, Titov fond SR BiH od 1983. godine počeo je dodjeljivati stipendije za izrazito talentovanu djecu mladih radnika koji su stipendije dobijali na osnovu odličnog uspjeha u jednoj oblasti (naprimjer, prirodnim, društvenim i tehničkim naukama). Prihodi po članu domaćinstva za ove kandidate nisu smjeli prelaziti 60% prosječnog ličnog dohotka u privredi Bosne i Hercegovine. Ova odredba je izostavljena u izmjenama 1987. godine, čime su talentovana djeca radnika dobila priliku za stipendiju bez obzira na imovinsko stanje.[248]

[248] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87. 963.

HT11 prijelom new.indd 99 19.09.13. 12:39

Propusti u kriterijima prilikom dodjeljivanja stipendija postali su posebno izraženi u školskoj 1980/81. godini, kada je proširena osnova dodjele stipendija i na mlade zemljoradnike i djecu zemljoradnika. Ova kategorija je po osnovu prihoda koji su se utvrđivali na osnovu izvoda iz katastra imala izuzetno niske prihode (20 dinara po članu porodice 1980), te tako stjecala apsolutnu prednost ispred djece radnika. Taj problem se riješio tako što su sastavljene odvojene liste za ove dvije kategorije djece, i to za listu djece mladih radnika i listu djece zemljoradnika. Kasnije je ovo pitanje regulisano na način da su se prihodi djece zemljoradnika uvećavali za šest puta kako bi se dobio približno jednak omjer, a u nekim slučajevima i više, ako se smatralo potrebnim.[249]

Materijalno stanje kandidata koji konkuriše za stipendiju nije utjecao samo na to da li će dobiti stipendiju ili ne, već je na osnovu toga određivana i visina njegove stipendije, koja se dodjeljivala mjesečno. Što su prihodi po članu domaćinstva bili viši, to je stipendija bivala niža. Naprimjer, ako je kandidat tokom 1974. godine imao prihode po članu porodice 400 dinara, onda je stipendija iznosila 900 dinara za srednjoškolca i 1.250 dinara za studenta. U suprotnom, ako su njegovi prihodi bili veći od dozvoljenog, a to je 800 dinara, onda je stipendija iznosila 300 dinara za srednjoškolca, odnosno 600 dinara za studenta. Visina stipendija djeci radnika – srednjoškolaca i studenata rasla je iz godine u godinu, ali to nije bilo u vezi s povećanjem standarda stipendije, već s kretanjem rasta visine ličnog dohotka. Prosječni lični dohodak 1974. godine iznosio je 2.378 dinara. Stipendija se redovno uvećavala u skladu s rastom troškova smještaja i ishrane u objektima učeničkog i studentskog standarda. Od 1979. godine valorizacija stipendije vršila se u skladu s rastom ličnog dohotka u privredi Republike na početku svake školske godine, a od 1987. godine valorizacija se trebala vršiti čak dva puta godišnje, što je pokazatelj teške ekonomske situacije u državi.[250]

[249] Isto.

[250] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (VI, 26. 4. 1978.). Odluka o usklađivanju stipendije s porastom troškova ishrane i smještaja u objektima učeničkog i studentskog standarda u 1978. godini; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Skupštine Titovog fonda SR BiH (V, 14. 4. 1977). Odluka o usklađivanju stipendije s porastom troškova ishrane i smještaja u objektima učeničkog i studentskog standarda u 1977. godini; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XIII, 31. 3. 1976). Odluka o usklađivanju stipendije s porastom troškova ishrane i smještaja u objektima učeničkog i studentskog standarda u 1976. godini.

HT11 prijelom new.indd 100 19.09.13. 12:39

Tabela br. 13. *Visina stipendije Titovog fonda za djecu radnika – srednjoškolce i studente po godinama**

Školska godina	Visina stipendije djeci radnika srednjoškolcima (u dinarima)	Visina stipendije djeci radnika studentima (u dinarima)
1974/75.	300-600	600-900
1975/76.	do 1.030	do 1.375
1976/77.	do 1.010	do 1.350
1977/78.	300-1.130	700-1.670
1978/79.	540-1.230	910-1.695
1979/80.	do 1.100	do 1.850
1980/81.	do 1.300	do 2.500
1981/82.	900-1.600	1.700-3.000
1982/83.	do 2.100	do 3.500
1983/84.	1.600-2.890	3.880-5.210
1984/85.	2.090-3.740	5.000-6.720

* Tabela je izrađena na osnovu podataka iz Izvještaja o radu Titovog fonda Jugoslavije 1982-1986. godine.

Važno je istaći i još jednu stavku kod utvrđivanja visine stipendije, a to je mjesto boravka stipendiste za vrijeme školovanja. U početku, djeci radnika koji stanuju u mjestu školovanja stipendija se umanjivala za 40%, a kasnije je taj omjer smanjen na 30%, da bi u izmjenama 1987. godine bio izostavljen.[251] Ova odredba još jedan je pokazatelj koliko detaljno se vodila briga o stipendistima i njihovim socijalnim mogućnostima.

Kod mladih radnika situacija je bila nešto drugačija. Prihodi po članu domaćinstva također su bili važan faktor prilikom izbora stipendista. Međutim, kako se prijavljivao izuzetno mali broj mladih radnika za dodjelu stipendije (manji od očekivanog i planiranog), tražili su se razlozi za takvo stanje, ali i rješenje tog problema. U prvim godinama Titovog fonda mladi radnici se nisu mogli prijaviti na konkurs ako su imali prihode veće od 1.500 dinara (1974),

[251] Odluka o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH. *Službeni list SR BiH*, br. 20/74. 840-842; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87. 963.

HT11 prijelom new.indd 101 19.09.13. 12:39

odnosno 2.000 dinara (1975-1981). Materijalni cenzus je povećan 1981. godine na 2.500 dinara, a 1983. godine nije bilo određenog cenzusa za mlade radnike, čime se nastojao privući što veći broj mladih radnika da konkurišu za stipendiju. U periodu od 1974. do 1978. godine u 25 opština, a samo u 1978. u 50% opština nije bilo niti jednog stipendista mladog radnika. Osim ovog pitanja, na slab odziv mladih radnika utjecao je niz neriješenih pitanja u vezi s njihovim statusom za vrijeme školovanja. Naprimjer, mladi radnik koji bi se odlučio za redovno školovanje, tj. za školovanje iz rada dugo vremena nije imao riješeno socijalno i zdravstveno osiguranje za sebe i svoju porodicu.[252] Onim mladim radnicima koji su se školovali u mjestu stanovanja stipendija se umanjivala za 20%.[253]

Od 1983. godine visina stipendije mladim radnicima više se nije određivala u odnosu na to koliki su prihodi po članu domaćinstva, već se ona utvrđivala na osnovu toga da li se mladi radnik školovao iz rada, tj. redovno školovanje, ili uz rad, tj. vanredno školovanje. Stipendija se za radnika iz rada utvrđivala procentualno, u odnosu na prosječni lični dohodak u Republici iz prethodne godine. Za mlade radnike koji se školuju uz rad stipendija se obezbjeđivala u vidu naknade za troškove školovanja, odlaska na predavanja i ispite i za troškove nabavke udžbenika. Ovi troškovi nadoknađivali su se jednokratnim iznosom, u iznosu od tri prosječna lična dohotka u Republici u prethodnoj godini.[254]

[252] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Informacija o ostvarivanju društvene uloge Titovog fonda i zadacima organizacija i organa Saveza sindikata.

[253] Odluka o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH. *Službeni list SR BiH,* br. 20/74. 840-842; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87. 963.

[254] Isto.

HT11 prijelom new.indd 102 19.09.13. 12:39

Tabela br. 14. *Visina stipendije mladim radnicima u periodu 1974-1985.* * (u dinarima)

Školska godina		Visina stipendije mladim radnicima u dinarima
1974/75.		1.500
1975/76.		do 2.510
1976/77.		do 2.510
1977/78.		1.350-2.670
1978/79.		1.350-2.830
1979/80.		do 3.160
1980/81.		do 5.600
1981/82.	Iz rada	4.200 do 6.500
	Uz rad	do 30.000
1982/83.	Iz rada	6.700-8.900
	Uz rad	do 30.000
1983/84.	Iz rada	do 10.400
	Uz rad	do 36.000
1984/85.	Iz rada	do 13.440
	Uz rad	do 46.000
	Postdiplomski	do 18.000

* Tabela je izrađena na osnovu podataka iz Izvještaja o radu Titovog fonda Jugoslavije 1982-1986. godine.

Ako uporedimo podatke iz tabele br. 14, u kojoj je prikazana visina stipendija mladih radnika po godinama, s podacima o prosječnom ličnom dohotku u Republici, uočit ćemo da su stipendije za mlade radnike koji se školuju iz rada stalno rasle i da su poslije 1980. godine bile i veće od prosječnog ličnog dohotka (prikazanog u tabeli br. 12). Naprimjer, od 1974. do 1980. godine stipendije su činile nekih 70-80% prosječnog ličnog dohotka u Republici. U školskoj 1980/81. godini stipendija je iznosila 5.600 dinara, a prosječni lični dohodak za 1979. godinu iznosio je 5.487 dinara (stipendija se uvećavala u skladu s ličnim dohotkom u prethodnoj godini). Vidjet ćemo da je stipendija iznosila 102% od prosječnog ličnog dohotka. Taj procenat za 1981/82. iznosio je 97,1%, za 1982/83. godinu 98%, za 1983/84. školsku godinu 88% za stipendije iz rada i tako dalje. Stipendije za mlade radnike koji su se školovali uz rad, u poređenju s prosječnim ličnim dohocima, iznosile su za školsku 1981/82. godinu 448%, za školsku 1982/83. godinu 332%, za školsku 1983/84. godinu 307% i tako dalje. Treba imati u vidu da su se one isplaćivale u iznosu od tri

HT11 prijelom new.indd 103 19.09.13. 12:39

prosječna mjesečna dohotka. One su se primale uporedo s plaćom i zapravo su činile jednokratnu pomoć za nabavku knjiga i ostalih potrepština za školovanje. Jedan od bivših stipendista H. K., s kojim smo imali intervju, a koji je stipendiju dobio kao mladi radnik, uz koju je kasnije završio fakultet, istakao je kako mu je "(...)stipendija zaista pomogla u to vrijeme. Prvo, pomogla mi je novčano, drugo, izborio sam se da dobijem odluku da ću dobiti radno mjesto kada završim to". [255]

Posebna stimulacija za mlade radnike uvedena je Odlukom iz 1983. da se stipendije dodjeljuju mladim radnicima, inovatorima, racionalizatorima i kreatorima. Kako bi dobili stipendiju Titovog fonda, ovim mladim radnicima prihodi po članu domaćinstva nisu smjeli prelaziti 50% prosječnog ličnog dohotka u privredi BiH u prethodnoj godini. Posebnu stimulaciju predstavljala je visina stipendije koja je iznosila 125% od prosječnog ličnog dohotka u Republici. Utvrđeno je da će se onim mladim radnicima, iz ove grupe, koji specijalizaciju, dokvalifikaciju ili stručno osposobljavanje obavljaju uz rad, stipendija isplaćivati kao naknada svih troškova školovanja u iznosu šest prosječnih ličnih dohodaka.[256]

Jedno od pitanja o kojem se stalno vodila rasprava u Titovom fondu jeste zašto se javljao nedovoljan broj mladih radnika za stipendiju Titovog fonda. U odnosu na djecu radnika, mladi radnici su činili tek 8-10% stipendista Titovog fonda SR BiH. Kao glavni razlog destimulativne djelatnosti za njih navodi se materijalna i socijalna nesigurnost. Stoga su se stipendije za njih stalno uvećavale.[257]

U dokumentu Titovog fonda Jugoslavije koji razmatra politiku stipendiranja Fonda zaključuje se: "(...) Socijalna komponenta nije isključiv kriterijum za dobijanje stipendije Titovog fonda. Ona samo sa drugim kriterijumima, utvrđenim u Društvenom dogovoru o osnivanju Titovog fonda može biti realizovana. Socijalna komponenta, sama za sebe, ne može biti dominantna u

[255] Intervju sa H. K. 30. 4. 2011. u Sarajevu.

[256] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 13. 6. 1983. br. 14/83. 437-442; Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87. 963.

[257] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Aktuelna pitanja ostvarivanja politike stipendiranja u Titovom fondu SR BiH. Sarajevo, 1986.

HT11 prijelom new.indd 104 19.09.13. 12:39

ostvarivanju politike stipendiranja u Titovom fondu. Ovo se mora imati u vidu, jer je vrlo naglašen pritisak na Titov fond, naročito u nekim opštinama, da se putem stipendija Titovog fonda rešavaju, isključivo, socijalni problemi". [258]

Prilikom prikazivanja materijalnog stanja kandidata javljale su se i brojne zloupotrebe. Takav je slučaj zabilježen u slučaju Dragana M. iz Goražda, mladog radnika, za kojeg je upućeno anonimno pismo u kojem stoji da nije prikazao ispravne prihode po članu domaćinstva, ili slučaj Velide M. iz Ključa, za koju se ustanovilo da podaci o materijalnom stanju porodice nisu ispravni, na šta se upozorilo nakon dodjele stipendije.[259]

Titov fond je socijalnu funkciju ostvarivao i na druge načine, a ne samo kroz kriterije za dodjelu stipendija i njihovu visinu. Dobar primjer je izrada pečata Titovog fonda. Uprava Fonda odlučila je ovaj posao povjeriti Pečatovnici Saveza defektnih sluhom (DES-a). Ovaj savez na nivou Jugoslavije osnovan je 1945. godine, i to najprije u Hrvatskoj, Srbiji i Sloveniji, gdje su do tada djelovala društva takvog tipa. U Bosni i Hercegovini takav je savez osnovan tek u julu 1947. godine. DES je imao za cilj da vodi brigu i unapređuje život gluhih i nagluhih osoba u državi. U cilju radnog osposobljavanja gluhih i nagluhih lica uz podršku države pokrenuto je Privredno preduzeće DES. U okviru njega radile su brojne radionice, zaposlenici su bili gluha i nagluha lica, a od 1961. godine i ostale osobe sa invaliditetom. Pečatovnica DES-a u Sarajevu bila je jedna od tih radionica.[260] Izbor DES-a pokazatelj je da se u Titovom fondu brinulo o tome da i ostale aktivnosti uz Fond budu socijalno-humanitarnog karaktera. Osim toga, kao što smo već ranije naveli, jedan broj stipendija je dodjeljivan u posebne humanitarne svrhe za stipendiranje djece poginulih rudara rudnika *Raspotočje (*Zenica), *Mramor* (Tuzla), *Kakanj* (Kakanj) i djecu poginulih radnika Preduzeća *Parkovi* (Mostar). Prema tome, socijalna funkcija u radu Titovog fonda bila je neosporna. Ona se prepliće s njegovim ostalim funkcijama, a najviše s odgojno-obrazovnom. Važnost socijalne komponente pri dodjeli stipendija nije bila zanemarivana, ali se nastojala spriječiti njena dominantnost.

[258] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Ostvarivanje politike stipendiranja u Titovom fondu Jugoslavije – iskustva i problemi. Beograd, 1985.

[259] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1976. Slučaj Dragana M.; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH,* Opšta arhiva 1976. Slučaj Velide M.

[260] Savez gluvih i nagluvih Srbije. http://www.savezgluvihsrbije.org.; Hrvatski savez gluhih i nagluhih osoba. http://www.hsgn.hr

HT11 prijelom new.indd 105 19.09.13. 12:39

Od samog osnivanja, Titov fond je imao naglašenu kadrovsku funkciju koja se vremenom mijenjala, preoblikovala i reorganizovala. U jednom izvještaju o politici stipendiranja u Titovom fondu navodi se: "Stipendiranje Titovog fonda [je] deo ukupne politike stipendiranja u republikama, autonomnim pokrajinama i JNA, ali ono ima i posebno značajne društvene sadržine. Naime, stipendija Titovog fonda je kadrovska stipendija".[261] Odlukom o bližim kriterijima iz 1974. godine navedeno je kako je Titov fond dodjeljivao stipendije vodeći računa, između ostalog, "(...) o društvenim interesima i potrebama za deficitarnim kadrovima".[262] Preko dodjele stipendija Titov fond se razvijao i rastao u skladu s iskustvima koja je stjecao u radu s prvim stipendistima. S obzirom na to da su kriteriji u početku akcenat stavljali na uspjeh u učenju i materijalno stanje kandidata/stipendista, zanemarena je donekle kadrovska funkcija stipendije. Titov fond je vodio brigu o stipendistima i poslije završetka školovanja, glede njihovog zaposlenja i učlanjenja u Titov fond. Prve trzavice i problemi javili su se već u prvim godinama rada. U Titov fond tokom 1976. godine počele su stizati pritužbe stipendista koji nisu mogli dobiti zaposlenje nakon okončanju školovanja. Naprimjer, stipendist Ekrem K. iz Gračanice žalio se Titovom fondu jer nije zaposlen po završetku školovanja, premda mu je to iz savjeta Titovog fonda u njegovoj opštini obećano.[263] Na osnovu ovoga i niza drugih slučajeva u narednom periodu, početkom 1979. godine pokrenuta je inicijativa da se ovo pitanje pokuša što prije riješiti jer se broj nezaposlenih u državi povećavao iz mjeseca u mjesec. Zbog toga su i šanse stipendista Titovog fonda da dobiju zaposlenje bivale sve manje. Najprije su ustanovljeni glavni razlozi velike nezaposlenosti kod stipendista Titovog fonda. To su bili općenito slaba organizacija na nivou savjeta Titovog fonda u opštinama, kao i u radnim organizacijama, te neplansko upisivanje na škole i fakultete. Većina stipendista se za školovanje opredjeljivala prema vlastitim željama i mogućnostima upisa, dok su zanemarivali realne potrebe tržišta radne snage, naročito u opštinama iz kojih su dolazili. To je na koncu dovelo do hiperprodukcije

[261] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Ostvarivanje politike stipendiranja u Titovom fondu Jugoslavije – iskustva i problemi. Beograd, 1985.

[262] Odluka o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH. *Službeni list SR BiH*, br. 20/74. 840-842.

[263] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1976. Pismo Ekrema K. iz Gračanice, 15. 3. 1976.

HT11 prijelom new.indd 106 19.09.13. 12:39

kadrova za kojim tržište rada nije imalo potrebe, dok je, s druge strane, postojao izvjestan broj zanimanja koja su bila u stalnom deficitu. Svjesni ovih prilika, u Titovom fondu su odlučili promijeniti dotadašnju politiku pri dodjeli stipendija, pa su stipendiste usmjeravati na školovanje kako bi im na taj način osigurali zaposlenje po završetku studija. To je urađeno tako što su se aktivnije angažovali savjeti u opštinama i u radnim organizacijama. Od 1981. godine pokrenuta je akcija da se stipendija Titovog fonda poveže s potrebama udruženog rada. Savjeti u opštinama bili su dužni da prilikom sastavljanja prioritetne liste kandidata, koju će uputiti Titovom fondu SR BiH, "(...) ostvare dogovor sa skupštinom opštine, društveno-političkim organizacijama i osnovnim organizacijama udruženog rada o potrebama udruženog rada na području opštine za pojedinim profilima stručne osposobljenosti radnika".[264] Prije objavljivanja konkursa svaka opština bila je dužna da sastavi prioritetnu listu zanimanja. Prilikom izbora stipendista Titovog fonda apsolutni prioritet imali su kandidati koji su se opredijelili za zanimanja s te liste. To je značilo da kandidati koji ispune uvjete o uspjehu u učenju i materijalnom cenzusu moraju odgovarati, po izboru svoga zanimanja, prioritetnoj listi zanimanja iz svoje opštine. Na taj način napravljene su dvije selekcije pri izboru kandidata, čime se nastojalo osigurati da se stipendisti školuju za zanimanja koja će im poslije školovanja osigurati zaposlenje.[265] Tokom 1983. godine samo tri opštine dodijelile su stipendije na osnovu spiska deficitarnih zanimanja.[266] Međutim, ovakav način izbora stipendista stvarao je određena neslaganja. Zabilježen je slučaj 1984. godine Nure H. iz opštine Ilidža, koja je konkurisala za stipendiju Titovog fonda radi školovanja na Medicinskom fakultetu. Na konkursu je odbijena, a kao odgovor navedeno je kako je Titov fond opštine Ilidža imao sredstava da dodijeli jednu stipendiju, te da je stipendiju dobio kandidat koji je imao jednak broj bodova kao i Nura H., ali se odlučio za Elektrotehnički fakultet, koji je po prioritetnoj listi zanimanja imao apsolutnu prednost ispred

[264] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1979. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za period 1974-1978. godine; ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1981. Odluka o izmjenama i dopunama Pravilnika o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda SR BiH.

[265] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, br. 14/83. 13. juni 1983. 437-442.

[266] B. P. "Čvršće vezivanje za udruženi rad". *Oslobođenje*. 20. 1. 1983. godine.

HT11 prijelom new.indd 107 19.09.13. 12:39

Medicinskog fakulteta. Nura H. nije bila zadovoljna ovom odlukom, pa je podnijela žalbu Skupštini Titovog fonda SR BiH, Komisiji za molbe, predstavke i žalbe Centralnog komiteta SK BiH, te Republičkom komitetu za obrazovanje, nauku i kulturu SR BiH. S obzirom da joj žalba nije usvojena, Nura H. obratila se Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine u Sarajevu, na kojem je pokrenut postupak. O tome kako se završio ovaj slučaj nema sačuvanih podataka, ali svjedoči da su postojale izvjesne nedoumice kako sprovoditi odredbe o prioritetu zanimanja prilikom dodjele stipendija.[267]

Kako se Fond tokom godina razvijao, proširivao je i osnovu po kojoj dodjeljuje stipendije (1981). Na taj način se sve jasnije naglašavala važnost kadrovske funkcije Fonda naspram socijalne. Zbog toga akcenat je prilikom bodovanja stavljan na uspjeh u učenju, o čemu je već ranije bilo govora.[268] Osim što se nastojala ublažiti socijalna funkcija i spriječiti da stipendija Titovog fonda dobije masovni karakter, kadrovska funkcija nastojala se nametnuti i odlukom da prije objavljivanja konkursa svaka opština sastavi prioritetnu listu zanimanja. Prilikom izbora stipendista Titovog fonda apsolutni prioritet imali su kandidati koji su se opredijelili za zanimanja s te liste. Na ovaj način željelo se osigurati da se stipendisti školuju za zanimanja koja će im poslije školovanja osigurati zaposlenje.[269] U isticanju kadrovske funkcije Fonda, odnosno činjenice da je stipendija kadrovskog karaktera, otišlo se korak dalje od donošenja prioritetne liste zanimanja u opštinama. Organizacije udruženog rada su, neovisno o Titovom fondu, dodjeljivale stipendije za školarce i studente, te tim stipendistima osiguravale zaposlenje po završetku školovanja. Poučeni takvim primjerima, u Titovom fondu su odlučili da se što čvršće povežu s organizacijama udruženog rada, kako bi i njegovi stipendisti dobili osigurano zaposlenje. To je ostvareno na način što su svi OOUR-i, radne zajednice (RZ) ili druge organizacije uz prijedlog mladog radnika prilagali i potpisan ugovor s mladim radnikom. Ovim ugovorom regulisane su obaveze OOUR-a, radne zajednice ili neke druge organizacije s jedne i mladog radnika s druge strane.

[267] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Opšta arhiva 1984. Slučaj Nure H. iz Sarajeva.

[268] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*, Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH od januara 1978. do maja 1982. godine. Sarajevo, 1982.

[269] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, br. 14/83. 13. juni 1983. 437-442.

HT11 prijelom new.indd 108 19.09.13. 12:39

Radne organizacije različitog tipa obavezivale su se da stipendistu mladom radniku po završetku školovanja osiguraju posao u skladu s novostečenom kvalifikacijom; a u slučaju prekida školovanja bili su dužni da mu omoguće zasnivanje radnog odnosa; zatim da mladom radniku i njegovoj porodici osiguraju zdravstvenu zaštitu i prava iz penzijsko-invalidskog osiguranja. Mladi radnik je bio obavezan da po završenom školovanju u radnoj organizaciji, OOUR-u ili drugoj organizaciji provede onoliko vremena na radu koliko je trajalo školovanje. Tokom 1985/86. godine sačinjen je tekst ovog ugovora i započela je provedba ove odredbe.[270] Ovim izmjenama stipendije Titovog fonda organizovane su po principu stipendija udruženog rada koje su dodjeljivane planski prema njihovim potrebama.[271] Do donošenja ove odluke stipendisti Titovog fonda nisu bili u istom položaju kao stipendisti OUR-a. Stipendije radnih organizacija bile su bolje jer su osiguravale radno mjesto, a to je u tadašnjim društveno-ekonomskim prilikama igralo važnu ulogu. Primjer za to bila je stipendistica M. T., koja je stipendiju Titovog fonda primala tri godine, a nakon toga odlučila se za stipendiju Rudnika željezne rude Ljubija, zbog zaposlenja.[272] U narednim godinama, kroz praksu se pokazalo da ni spomenute izmjene nisu provođene s potpunim rezultatima.[273] U Titov fond stizale su žalbe zbog nemogućnosti zaposlenja bivših stipendista. Takvih je slučajeva bilo dosta, naprimjer, slučaj Gordane D., koja je 1984. godine završila školovanje kao stipendist, ali se nije mogla zaposliti, ili Mevlide G., za koju se Titov fond zalagao da dobije zaposlenje u *Bosnalijeku* ili domu zdravlja. Zanimljiv je slučaj Mladena Z. iz 1986. godine, koji se nakon završenog Arhitektonskog fakulteta nije mogao zaposliti u Zavodu za fizičku kulturu, u kojem je radio prije upisa na fakultet, premda mu je posebnom odlukom trebalo biti osigurano radno mjesto nakon završetka školovanja. Ovo su samo neki od primjera

[270] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, br. 14/83. 13. juni 1983. 437-442; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH.* Opšta arhiva 1986. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH od 1982. do 1986. godine; *ABH, Fond: TFSMRRD SR BiH,* Opšta arhiva 1986. Ugovor o regulisanju međusobnih prava i obaveza između mladog radnika-stipendiste Titovog fonda i radne organizacije, odnosno radne zajednice za vrijeme trajanja školovanja.

[271] B. P. "Čvršće vezivanje za udruženi rad". *Oslobođenje*. 20. 1. 1983. godine.

[272] Upitnik popunio M. T. 6. 10. 2011. u Bihaću.

[273] Ž. Softić. "Put zrelosti". *Oslobođenje*. 14. 5. 1986.

HT11 prijelom new.indd 109 19.09.13. 12:39

stipendista koji su završili školovanje, a nisu mogli naći zaposlenje.[274]

Problem nezaposlenosti stipendista Titovog fonda pokušao se riješiti potpisivanjem ugovora s organizacijama udruženog rada. Predsjedništvo Skupštine Titovog fonda je na sjednici sredinom maja 1986. godine istaklo da se ubuduće treba više pažnje i ozbiljnosti posvetiti konkretnijoj realizaciji ugovora između organizacija udruženog rada i stipendista kako bi se osiguralo njihovo zaposlenje.[275] Stoga je 1987. godine utvrđeno da prioritet u dodjeli stipendija imaju kandidati djeca radnika, kojima je Titov fond u opštini u saradnji s organizacijom udruženog rada omogućio potpisivanje ugovora o zasnivanju radnog odnosa nakon završetka školovanja.[276]

Koncem 70-ih godina prve generacije stipendista završile su školovanje i počele se uključivati u proces rada. Mnogi od njih nisu mogli naći zaposlenje, bez obzira što im je to kao stipendistima Titovog fonda bilo obećano. Titov fond kao organizacija koja je vodila brigu o svojim stipendistima i nakon završenog školovanja nastojala je riješiti ovo pitanje tako što je značajan akcenat stavila na jačanju kadrovske funkcije Fonda. Kadrovska funkcija je imala za cilj usmjeravanje stipendista Titovog fonda za školovanje prema potrebama tržišta radne snage. Na ovaj način Titov fond je svojom politikom stipendiranja nastojao pratiti osnovne ekonomske i privredne procese u državi.

Od kandidata, budućih stipendista Titovog fonda, očekivalo se da pored ostalih kriterija zadovolje i kriterij o moralno-političkoj podobnosti, [277] pod čime se podrazumijevalo sljedeće: "(...) da su aktivni u izgradnji samoupravnog socijalizma, na jačanju socijalističke solidarnosti i da su spremni braniti svoju socijalističku domovinu. Ove odlike ogledaju se u aktivnom radu u samoupravnim društveno-političkim organizacijama (SKJ, Savez sindikata, SSRNJ, SOJ i dr...), u uvažavanju društvenih normi ponašanja, primjernom radu u ličnom životu, spremnosti da se učestvuje u izgradnji zemlje (omladin-

[274] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH,* Opšta arhiva 1984. Pismo Mevlide G.; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1984. Pismo Gordane D.; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1986. Pismo Mladena Z.

[275] Z. S. "Stimulans mladim radnicima". *Oslobođenje*. 16. 5. 1986.

[276] Pravilnik o bližim kriterijima za izbor stipendista Titovog fonda Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i uslovima i načinu dodjele stipendija. *Službeni list SR BiH*, 22. 10. 1987. br. 31/87, 963.

[277] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*, *Opšta arhiva 1974*. Pravilnik o jedinstvenim kriterijumima za izbor stipendista Titovog fonda, Beograd, 1974.

HT11 prijelom new.indd 110 19.09.13. 12:39

ske i druge akcije i dr) i drugim pozitivnim osobinama".[278] Moralno-politička podobnost kandidata dokazivala se na osnovu mišljenja i preporuka organizacija kojima su kandidati pripadali. Uz sve dokumente kandidati su morali priložiti i obrazac koji su za djecu radnika ispunile sljedeće organizacije: Savez socijalističke omladine i posebno za njihove roditelje Savez sindikata, Socijalističkog saveza radnog naroda ili udruženje penzionera, ovisno o zanimanju roditelja. Za mlade radnike isti obrazac ispunjavali su Savez socijalističke omladine i Savez sindikata. Kasnije, kada je osnova za dodjelu stipendija znatno proširena, obrasce koji sadrže ocjenu moralno-političke i društvene aktivnosti popunjavali su, pored Saveza socijalističke omladine i Saveza sindikata iz organizacija udruženog rada iz koje se kandidat predlaže, još i radna zajednica, zemljoradnička zadruga i mjesna zajednica, ovisno o kojoj se kategoriji mladog radnika radilo. U spomenutom obrascu organizacije su navodile mišljenje o moralno-političkom stanovištu te osobe.[279] U slučaju da preporuke iz ovih obrazaca nisu bile pozitivne, stipendist nije mogao dobiti stipendiju, bez obzira što je ispunjavao ostale kriterije. Zabilježen je slučaj Zdravke R. iz Konjica, koja nije dobila stipendiju jer joj je otac bio moralno-politički nepodobna ličnost. U dokumentu se ne navode detalji tog slučaja. Osim ovog, u građi nismo pronašli zabilježen niti jedan drugi sličan slučaj.[280]

Osim što se moralno-politička podobnost kandidata i njegove porodice provjeravala prije dodjele stipendije, za sve vrijeme primanja pratila se društveno-politička aktivnost stipendista. Praćenju društveno-političke angažovanosti stipendista Titovog fonda pridavala se važnost od osnivanja. Početkom 1974. godine javio se prijedlog da se u tom pravcu osnuje radna grupa koja bi možda prerasla u komisiju, s ciljem da sastavi program praćenja u uspjehu i društveno-političkim aktivnostima stipendista Titovog fonda. Prijedlog ovog programa je sastavljen 1976. godine. Prema ovom dokumentu, u navedenim

[278] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednica Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (VI, 18. 4. 1975). Izvještaj o radu Titovog fonda SR Bosne i Hercegovine za 1974. godinu.

[279] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Ttitovog fonda SR BiH (XIV, 13. 4. 1976). Podsjetnik za sprovođenje konkursa za izbor stipendista Titovog fonda; ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (IX, 10. 5. 1983). Podsjetnik za sprovođenje konkursa za izbor stipendistaTitovog fonda SR BiH za školsku 1982/83. godinu.

[280] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XX, 12. 11. 1984). Molbe i žalbe na odluke Titovog fonda SR BiH.

HT11 prijelom new.indd 111 19.09.13. 12:39

aktivnostima trebali su učestvovati savjeti Titovog fonda u opštinama, obrazovne institucije, škole i fakulteti, te Savez socijalističke omladine. Savjeti Titovog fonda i obrazovne institucije u najvećoj mjeri bili su zaduženi da prate uspjeh u učenju, dok su organi Saveza socijalističke omladine trebali pratiti njihovu društveno-političku angažovanost.[281]

S obzirom da je većina savjeta Titovog fonda u opštinama bila slabo ili nikako organizovana, i aktivnost u ovom pitanju bila je skromna. Većina poslova svodila se na praćenje uspjeha u učenju, dok je društveno-politička angažovanost stavljena u drugi plan. Stipendisti su se uglavnom školovali u drugoj opštini, pa i van Republike, pa ih je bilo teško pratiti u tom smislu.[282] Društveno-politička angažovanost stipendista u prvim godinama samo se pratila i nije bilo konkretnijih pokušaja animiranja stipendista za aktivnije društveno-političko angažovanje. Stipendisti su aktivnost na ovom polju dokazivali prije dodjele stipendije, te se podrazumijevalo da su oni već uključeni u rad nekih društveno-političkih organizacija. Stoga, ova stavka nije puno utjecala na odluke o oduzimanju stipendija zbog neispunjavanja uvjeta koje je Titov fond postavio u vezi s uspjehom u učenju. To se vidi iz konkretnih primjera, kao u slučaju Bogdana P. iz Dervente, koji je tražio da mu se stipendija nastavi isplaćivati, premda nije završio treću godinu studija i uspješno se upisao u četvrtu. Kao razlog navodi da je bio bolestan, te da ima tešku situaciju u porodici. Osim ovoga, istakao je svoju društveno-političku angažovanost. Sličan je slučaj i Borisa M., koji nije uspio završiti prvu godinu Medicinskog fakulteta u Sarajevu zbog bolesti, pa je tražio da mu se odobri stipendija, a također, ističe se kako je društveno-politički angažovan. Isti je bio slučaj i Merime P. Međutim, za sve ove stipendiste molba je bila odbijena, bez obzira što je istaknuta njihova društveno-politička angažovanost. Prema tome, možemo zaključiti da

[281] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (VI, 18. 4. 1975). Izvještaj o radu Titovog fonda SR Bosne i Hercegovine za 1974. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Izvršnog odbora Skupštine Titovog fonda SR BiH (XV, 6. 8. 1976). Program praćenja uspjeha u učenju i društvenim aktivnostima stipendista Titovog fonda SR BiH.

[282] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1979. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1980. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1981. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (VIII, 21. 4. 1983). Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1983. godinu.

HT11 prijelom new.indd 112 19.09.13. 12:39

su odlučujući kriteriji bili oni vezani za uspjeh u učenju ili materijalno stanje, a ne za društveno-političko angažovanje.[283] Ovaj kriterij postaje bitan tek kad se ispune prva dva. Podsticanje društveno-političkog angažovanja stipendista započinjalo je tek nakon dodjele stipendije.

Titov fond je ostvarivao idejno-političku funkciju ne samo zbog niza aktivnosti koje je sprovodio u svome radu ili zato što je to u kriterijima tako utvrđeno već i zbog toga što je nosio Titovo ime. To mu je davalo društvenu i političku sigurnost, a s druge strane, on je doprinosio promociji kulta ličnosti Josipa Broza Tita. Titov lik i djelo isticani su u svim dokumentima Fonda. Osim toga, prilikom obilježavanja jubileja iz njegovog života i Titov fond je uzimao aktivno učešće kroz različite aktivnosti. Na koncu, i Fond je osnovan povodom obilježavanja Titovog jubilarnog osamdesetog rođendana (1972. godine). U 1977. godini, kada se obilježavao osamdeset peti rođendan i četrdeseta godišnjica Titovog vođstva SKJ, pripremljen je poseban program u okviru Fonda na saveznom i republičkom nivou. Programom je bilo predviđeno da se Titovi stipendisti angažuju na promovisanju njegovog djela. Navodi se: "Titovi stipendisti će se proširivanjem svojih znanja osposobiti da budu nastavljači Titovog dela. Inspirisani njegovim delom, izražavajući neograničenu ljubav prema njemu kao čoveku, kao vodji Partije i državniku svetskog glasa, doprineće rezultatima svoga rada u jubilarnoj godini da ime Tita bude stalan poziv u borbi za nove radne pobede".[284] Ovaj osnovni cilj programa trebao se realizovati izvršavanjem određenih zadataka, a to su bili: omasovljenje članstva, podjela članskih karata, dodjela diploma i zahvalnica najboljim stipendistima. Pored navedenih, planirane su i druge aktivnosti za stipendiste Titovog fonda, koje su ujedno značile i jačanje njihove društveno-političke angažovanosti. One su podrazumijevale osnivanje omladinske radne brigade pod imenom *Stipendisti Titovog fonda*, organizovanje razgovora s prvoborcima i bliskim saradnicima Tita u školama i na fakultetima, te u saradnji s osnovnim organizacijama SK, rad na priključenju što većeg broja stipendista Titovog fonda u Savez komunista itd. Predviđene djelatnosti očito su imale za cilj da ojačaju društveno-političku angažovanost stipendista. Obilježavanje

[283] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Komisije Titovog fonda SR BiH. Pregled podnesenih zahtjeva stipendista Titovog fonda SR BiH.

[284] AJ, *Fond: TFSMRRD*. F1. Predlog programa o aktivnosti organa Titovog fonda SFRJ u jubilarnoj 1977. godini.

HT11 prijelom new.indd 113 19.09.13. 12:39

Titovog jubileja poslužilo je kao odličan povod za njihovu promociju. Slična aktivnost organizovana je i na republičkom nivou. Stipendisti su trebali da se podstiču, između ostalog, da se prilikom izbora diplomskih i seminarskih radova opredjeljuju za teme iz radničko-revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji, narodnooslobodilačkog rata i revolucije i o razvoju samoupravne socijalističke i nesvrstane Jugoslavije.[285] O tome koliko su se uspješno provodile odredbe ovog programa nema rezultata, ali iz nekih drugih aktivnosti možemo pretpostaviti da su se ove odredbe provodile sporo i nedosljedno. Prije svega, većina savjeta u opštinama bila je nefunkcionalna. Nisu imali riješena administrativno-tehnička pitanja ili im je nedostajalo sredstava i slično. Nema podataka da li su se stipendisti opredjeljivali za izbor navedenih tema u svojim seminarskim i diplomskim radovima. O tome koliko su stipendisti aktivno učlanjivani u Savez komunista prije 1983, možemo samo nagađati. Anketa koja je provedena među stipendistima koji se školuju u Sarajevu 1983. godine pokazala je da od 47 anketiranih stipendista njih 60% bili su članovi SKJ, a 65% stipendista je angažovano u društveno-političkim organizacijama na školama i fakultetima. Veliki broj stipendista učestvovao je bar na jednoj radnoj akciji, republičkoj ili saveznoj.[286] Anketa je ponovljena 1985. godine u nešto širem obimu, na sastancima sa stipendistima u Sarajevu, Zagrebu, Beogradu, Banjoj Luci, Tuzli i Mostaru. Upućeno je 950 anketnih listova, a 602 stipendista su ih ispunila i vratila. Prema ovoj anketi, 187 stipendista bili su članovi Saveza komunista, odnosno njih 31%. Ovo je izuzetno nizak postotak, a opravdavan je činjenicom da je veliki broj anketiranih stipendista tek u prvom razredu srednje škole, te da stoga nisu ni mogli postati članovi Saveza komunista. Nešto veći broj stipendista, tačnije njih 230, bili su angažovani u

[285] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Komisije Titovog fonda SR BiH. Program aktivnosti organa Titovog fonda SR BiH u jubilarnoj 1977. godini. Sarajevo, februar 1977. godine.

[286] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1979. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1980. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Normativni akti Titovog fonda SR BiH. Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1981. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (VIII, 21. 4. 1983). Izvještaj o radu Titovog fonda SR BiH za 1983. godinu; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Opšta arhiva 1983. Poziv za sastanak stipendista u Sarajevu 18. 3. 1983. i anketni list; ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (VIII, 21. 4. 1983). Neka zapažanja iz ankete provedene među stipendistima Titovog fonda SR BiH.

HT11 prijelom new.indd 114 19.09.13. 12:39

organizacijama društveno-političkih organa na fakultetima i u školama. Od ukupnog broja anketiranih, tek 126 stipendista, odnosno 20,9% učestvovalo je na nekoj od radnih akcija, i to su uglavnom bili učenici.[287] Ovim anketama nastojala se izmjeriti društveno-politička angažovanost stipendista.

Pored programa za obilježavanje jubilarnog rođendana Josipa Broza Tita 1977. godine, 1978. godine Titu je upućeno pismo stipendista povodom osamdeset šestog rođendana, u kojem je, između ostalog, istaknuto da stipendisti svojim zalaganjem doprinose društvenom ugledu Fonda.[288] Poduzeti su i konkretni potezi u cilju društveno-političkog angažovanja stipendista, prvenstveno kroz sastanke sa stipendistima, a potom i osnivanjem brigade *Stipendisti Titovog fonda SR BiH,* koja je sudjelovala na radnim akcijama. Omladinska radna brigada (ORB) *Stipendisti Titovog fonda SR BiH* učestvovala je na četiri radne akcije: ORA *Sanica* '82, ORA *Podrinje – Kolubara* '83, ORA *Zvornik* '86. i ORA *Banjaluka* '87.[289] Omladinske radne akcije organizovane su u Jugoslaviji još tokom Drugog svjetskog rata, a naročito poslije oslobođenja. Najveće radne akcije organizovane su do 1953. godine, a neke od njih su bile ORA *Brčko – Banovići*, ORA *Šamac – Sarajevo*, ORA *Doboj – Banja Luka* i slično. Poslije 1953. godine organizovane su uglavnom manje radne akcije do 1958. godine, kada počinje ORA *Bratstvo – Jedinstvo*, gradnja Autoputa Beograd – Zagreb. Tokom 60-ih i 70-ih godina organizovale su se brojne omladinske akcije, saveznog, republičkog i lokalnog značaja. Omladinske radne akcije u prvim godinama imale su veliki ekonomski značaj, prvenstveno jer je besplatna radna snaga bila neophodna usljed nedostatka mehanizacije. Ali, neosporan je i njihov odgojni i idejno-propagandni značaj. Osim toga, radne akcije služile su za vrbovanje radne snage za jugoslavensku industriju.[290] Svaka radna akcija sastojala se iz dva dijela. Prvi je činio fizički rad, a drugi kulturni, obrazovni, zabavni i idejno-politički. Radne akcije su služile u razvijanju osjećaja zajedništva među mladim ljudima. Osamdesetih godina mehanizacija nije nedostajala, kao što je to bio slučaj pedesetih, te stoga radne akcije dobijaju veći

[287] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Sjednice Predsjedništva Skupštine Titovog fonda SR BiH (XXVI, 17. 11. 1985). Informacija o mišljenjima, sugestijama i primjedbama dobivenim na održanim sastancima i u anketnim listovima stipendista Titovog fonda.

[288] AJ, *Fond: TFSMRRD SFRJ*. F1. Pismo Titu povodom 86. rođendana, 23. 5. 1978. godine.

[289] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Radne akcije Titovog fonda SR BiH.

[290] Dobrivojević I. 2010, 119-123.

HT11 prijelom new.indd 115 19.09.13. 12:39

idejno-politički i odgojni značaj. Upravo su tome služile i one akcije na koje je bila upućena brigada Titovog fonda SR BiH.[291]

Prva brigada Titovog fonda SR BiH otišla je na ORA *Sanica '82*. Radna akcija se održavala u Ključu, a brigada Titovog fonda je uključila 42 brigadira. Prilikom izbora brigadira vodilo se računa da su društveno-politički aktivni. Na ovoj radnoj akciji osim fizičkog rada pripremana je i bogata društvena aktivnost koja je sadržavala oblike idejno-političkog osposobljavanja i marksističkog obrazovanja, zatim kulturne, obrazovne i sportske sadržaje. Kroz ovu omladinsku akciju željelo se doprinijeti stvaranju "(...)osnovne predstave za bratstvo i jedinstvo, zajedništvo i drugarstvo svih brigadira (...) jer je to najveća politička i društvena vrijednost ORA". Idejno-političko djelovanje i marksističko obrazovanje provodilo se putem Omladinske političke škole, usmenih novina, predavanja i aktiva Saveza komunista i Saveza socijalističke omladine.[292]

Radna brigada Titovog fonda 1983. godine učestvovala je na ORA *Kolubara – Valjevo '83*. U ovoj akciji učestvovalo je 47 brigadira Titovog fonda. Tokom ove akcije stipendisti brigadiri posjetili su Memorijalni centar "Josip Broz Tito" u Beogradu i položili vijenac na njegov grob, a četrnaest brigadira predloženo je za članstvo Saveza komunista. Očito je da je ova akcija imala jasnu idejno-političku notu.[293]

Do 1986. godine napravljena je pauza u slanju ORB *Stipendisti Titovog fonda* na radne akcije. Brigada Titovog fonda 1986. godine poslana je na ORA *Zvornik '86.* Na osnovu izvještaja s ove radne akcije, može se vidjeti da je interes omladinaca za učešće na radnim akcijama bio slabiji u odnosu na raniji period. Jedan brigadir Titovog fonda vraćen je kući zbog slabog angažovanja i, kako je istaknuto, "(...) ovakvi i slični slučajevi ne smiju biti tolerisani". Autor izvještaja komentariše da je radna akcija prošla dobro i da "(...) ne postoji kriza dobrovoljnog omladinskog rada nego samo može postojati kriza organizacije dobrovoljnog omladinskog rada".[294]

[291] Mihailović S. i Spasojević G. 1979; Petranović B. 1989, 96. i 97; Selinić S. 2007, 75-96.

[292] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Radne akcije Titovog fonda SR BiH. ORA Sanica 82.

[293] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Radne akcije Titovog fonda SR BiH. ORA Kolubara – Valjevo 83.

[294] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Radne akcije Titovog fonda SR BiH. ORA Zvornik 86.

HT11 prijelom new.indd 116 19.09.13. 12:39

Organizovanje brigade Titovog fonda i njeno slanje na ORA, kao što je i navedeno, imalo je izuzetan društveno-politički značaj i potvrđivalo je izrazitu idejno-političku funkciju Titovog fonda. Ipak, ne može se zanemariti činjenica da je jugoslavensko društvo krajem osamdesetih polahko ulazilo u sve dublju krizu koja se prepoznavala i u organizovanju i provođenju omladinskih radnih akcija.

Naredne godine ORB *Stipendisti Titovog fonda* upućena je na ORA *Banjaluka '87*, i tom prilikom pokazali su se veći problemi prilikom organizacije brigade. Osim što je trebalo dosta vremena da se prikupi potreban broj brigadira (preko 40), u zadnji čas je 10 brigadira otkazalo, pa su se u brigadu morali uključiti i brigadiri koji nisu stipendisti Titovog fonda, što se prvi put desilo.[295] Ovi problemi s kojima su se susreli organizatori brigade ukazuju da su postojale znatne poteškoće prilikom animiranja brigadira iz reda stipendista. Da li su se sa sličnim nevoljama susretale i druge radne brigade, ne možemo sa sigurnošću potvrditi, ali podatak da Titov fond nije mogao okupiti 40 brigadira za radnu akciju 1987. godine, a 1985. je bilo dodijeljeno 1.061 stipendija, ukazuje na izvjesnu stagnaciju interesa za ovim aktivnostima.

Pokazatelji značajnijih poteškoća u radu Titovog fonda javljaju se u radu Titovog fonda SR Srbije, koji je 1988. godine poslao zahtjev Saveznom izvršnom vijeću za izradu plakete i značke s likom Josipa Broza Tita, koji je odbijen. U objašnjenju je navedeno: "(...) da lik Josipa Broza Tita nije verno prikazan i da plaketa i značka u celini ne ispunjava uslove propisane Zakonom. Komisija je konstatovala da je lik druga Tita, kako je predstavljen na plaketi i znački, neadekvatno likovno rešenje i da u celini plaketa i značka ne zadovoljavaju umetničke i estetske kriterijume". U istom rješenju nije navedeno detaljnije koje to umjetničke i estetske kriterije predložena plaketa i značka ne ispunjavaju. To nije moguće provjeriti zbog nedostupnosti građe Titovog fonda Jugoslavije iz te godine. Još jedna činjenica je važna, a to je da nema spomena autora ponuđenih umjetničkih rješenja za plaketu i značku, niti njihovog opisa.[296] Postavlja se pitanje kakvo je to likovno rješenje mogao ponuditi Titov fond, a da nije zadovoljavao spomenute kriterije? Treba imati u vidu vrijeme

[295] ABH, *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Radne akcije Titovog fonda SR BiH. ORA Banjaluka 87.

[296] Zakon o upotrebi imena i lika Josipa Broza Tita. *Službeni list SFRJ*, 1984/ 51, XL, str. 1179-1181; AJ. *Fond: TFSMRRD,* F 16. Rešenje o odbijanju zahteva Titovog fonda SR Srbije o izradi značke i plakete sa likom Josipa Broza Tita. 26. 12. 1988. godine.

HT11 prijelom new.indd 117 19.09.13. 12:39

odvijanja ovog događaja, a to je konac 1988. godine kada se već otvoreno počinju degradirati institucije poput Titovog fonda. Godinu ranije, 1987, održana je i posljednja manifestacija Dana mladosti.[297]

Bivši stipendisti, s kojima smo imali priliku razgovarati i oni koji su nam odgovarali na upitnike, imaju podijeljeno mišljenja prema pitanju idejno-političke funkcije Titovog fonda. Dok jedni potpuno negiraju mogućnost da je Titov fond imao idejno-političku funkciju, drugi je ne osporavaju. Stipendistica I. Š. istakla je kako je Fond imao isključivo socijalni karakter i nikakav drugi. Druge dvije stipendistice Titovog fonda zauzele su blaže stavove. Sagovornica T. K. istakla je kako je Fond imao socijalni, možda kadrovski karakter, ali politički i ideološki nikako. Svakako treba uzeti u obzir da T. K. pripada prvoj generaciji stipendista, kada idejno-politički značaj stipendije nije bio toliko naglašen u radu sa stipendistima za vrijeme primanja stipendije, kao što je to bilo poslije 1980. godine. Stipendistica M. T. istakla je kako ona smatra da je stipendija "prvenstveno bila kadrovskog, zatim socijalnog, a najmanje političkog karaktera (...) ali u svakom slučaju sva tri".[298]

U kraćem tekstu objavljenom u zborniku radova *O Titu kao mitu* pribilježeno je i sjećanje Velimira Piškoreca o Titovom fondu, u kojem se kaže: "Nakon odsluženja vojnog roka, u jesen 1986. dolazim na studij u Zagreb. Kao brucoš primam stipendiju Titovog fonda, koja se dodjeljivala omladincima na temelju školskog uspjeha i društveno-političkog angažmana".[299] Autor u ovom tekstu, autobiografskim pristupom, skreće pažnju na sve društvene i političke oblike djelovanja u cilju ideologizacije omladine u SFRJ. Tu se spominju pionirska organizacija, literarna sekcija, pisanje pjesama u čast Titu, Savez socijalističke omladine, radne akcije na kojima je učestvovao, te na koncu i o Titovom fondu, od kojeg je primao studentsku stipendiju.[300]

Idejno-politička funkcija Titovog fonda ogledala se preko utvrđivanja moralno-političke podobnosti kandidata i njegove porodice, te angažovanosti stipendista u društveno-političkom radu. U početku rada Titovog fonda nije bilo konkretnijih akcija i pokušaja da se poveća društveno-politička aktivnost

[297] Grigorov D. 2008. 124.

[298] Intervju sa H. K. 30. 4. 2011. Sarajevo; Intervju sa T. K. 6. 10. 2011; Upitnik M. T. 10. 10. 2011; Intervju sa I. Š. 15. 9. 2011.

[299] Piškorec V. 2006. 469-476.

[300] Isto.

HT11 prijelom new.indd 118 19.09.13. 12:39

stipendista. Tek od osamdesetih godina na ovom polju počinje se ostvarivati interakcija u odnosu stipendist – Titov fond kroz organizovanje sastanaka i učešća na radnim akcijama i u obilježavanju jubileja iz Titovog života.

* * *

Cilj Titovog fonda bio je da se stipendiraju mladi radnici i djeca radnika, te djeca drugih radnih ljudi, kao i djeca radnika na radu u inostranstvu, koji su imali najbolji uspjeh u radu i učenju, najniža materijalna primanja, odgovarajuće moralno-političke kvalitete (koje su se uklapale u sliku samoupravne socijalističke ličnosti) i ujedno zadovoljavaju kadrovske potrebe privrede jugoslavenskog društva. Stipendiranje općenito ostvaruje osnovne namjere stipenditora putem zadatih kriterija, koji se moraju ispuniti da bi se dobila stipendija. Na primjeru Titovog fonda pokazane su osnovne funkcije i namjere stipenditora, u ovom slučaju države, odnosno svih društveno-političkih organizacija koje su osnovale ovaj fond, a one su: odgojno-obrazovna, socijalna, kadrovska i idejno-politička. Kroz stipendiju Titovog fonda nastojali su se ostvariti dugoročniji ciljevi, a to su formiranje generacija stipendista, uspješnih ljudi, budućih istaknutih ličnosti u raznim djelatnostima koji bi promovisali osnovne postulate socijalizma. Ipak, osnovni cilj odgojno-obrazovnog sistema bio je da utječe na formiranje "samoupravne socijalističke ličnosti", a koliko je uspješno provođen ovaj cilj Titovog fonda, ostat će tema za neka buduća istraživanja.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Titov fond je osnovan 1974. godine, ali ideja o osnivanju javila se još 1972. godine. Djelovao je i poslije 1986. godine, ali o tome nema sačuvane građe. Arhivska građa Titovog fonda Jugoslavije datira do 1990. godine, no ona nije dostupna istraživačima. Ovaj podatak, te niz drugih na koje smo naišli u pokušaju da utvrdimo kada je Titov fond prestao djelovati naveli su nas na zaključak da je on funkcionisao izvjesno vrijeme poslije 1986. Tačnije, Titov fond Jugoslavije funkcionisao je do 1990. godine, a Titov fond SR BiH vjerovatno do 1988. godine. Poslije 1986. godine nastupili su izvjesni problemi u njegovom radu u svim republikama i pokrajinama. Naprimjer, Titov fond SR Hrvatske najvjerovatnije se rasformirao poslije 1986. godine. O tome svjedoči

HT11 prijelom new.indd 119 19.09.13. 12:39

autobiografski iskaz stipendista Velimira Piškoreca, koji navodi da je stipendiju primao kao stipendist Titovog fonda SR Hrvatske1986. godine, na prvoj godini studija, a "(...) na drugoj godini više ne dobivam stipendiju jer se Titov fond u međuvremenu raspao".[301]

Titov fond SR BiH zasigurno je radio i poslije 1986. godine, ali do kada tačno, nije nam poznato. U toku školskih 1987/88.[302] i 1988/89.[303] godina stipendije su se dodjeljivale, a iz razgovora sa H. K, koji bio član Nadzornog odbora Titovog fonda, dobili smo potvrdu da je Titov fond aktivno radio i poslije 1986. godine. U *Službenom listu SFRJ* i *Službenom listu SR BiH* do 1991. godine nema odluke o ukidanju Titovog fonda. Prema zapisniku o primopredaji arhivske građe Titovog fonda, sastavljenog 19. 3. 1991. godine, predata je građa za period od 1974. do 1986. godine.[304] Stoga, sve dok se arhiva Titovog fonda Jugoslavije ne otvori u potpunosti za istraživače, ovo pitanje će ostati otvoreno.

Također, postavlja se pitanje šta je bilo sa stipendistima Titovog fonda. Mnogi od njih uspješno su završili svoje studije i ostvarili su zavidne karijere. Neki od naših sagovornika i kontaktiranih bivših stipendista uspješni su doktori, advokati, profesori, politički radnici i slično. Neka od poznatijih imena koji su bili stipendisti i saradnici Titovog fonda SR BiH su: Avdo Palić (prosvjetni radnik, pukovnik), Semiha Borovac (politički radnik), Jusuf Mujkić (politički radnik) i drugi. Prema tome, Titov fond nesumnjivo je imao značajnu ulogu, a njegovi stipendisti stjecali su važan društveni položaj. Svakako bi bilo važno da se u biografijama bivših stipendista nađe i spomen o tom periodu života. Međutim, nismo pronašli zabilježene takve slučajeve. Naprimjer, Drago Hedl za *Feral Tribun* istražuje današnje hrvatske političare koji su bili stipendisti Titovog fonda. U svom članku spomenuo je Zlatka Mehuna, glasnogovornika Vlade Ive Sanadera, Željka Akrapa, brigadira, i Mirka

[301] Isto.

[302] Konkurs za izbor stipendista Titovog fonda SR Bosne i Hercegovine za školsku 1987/88. godinu. O*slobođenje* , 25. maj 1987. 14.

[303] Konkurs za izbor stipendista Titovog fonda Bosne i Hercegovine za školsku 1988/89. godinu. *Oslobođenje*, 27. 5. 1988. 21.

[304] ABH. *Fond: TFSMRRD SR BiH*. Zapisnik o primopredaji arhivske građe Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece u BiH (1974-1986) godine sastavljen 19. 3. 1991. godine.

HT11 prijelom new.indd 120 19.09.13. 12:39

Dusparu, gradonačelnika Slavonskog Broda, ali je i naveo kako se u njihovim biografijama ne može naći podatak da su bili stipendisti Titovog fonda.[305] U socijalističkom periodu karakteristika stipendista Titovog fonda bila je preporuka za bilo koji posao ili angažman, a nakon 1990. godine ta se činjenica vješto izbjegavala, odnosno sakrivala.

Titov fond je nosio ime najvećeg lidera u zemlji u to vrijeme. Njegova uloga nije bila samo da promoviše kult ličnosti Josipa Broza Tita, već da ostvaruje zadate ciljeve odgojno-obrazovne, socijalne, kadrovske, a iznad svega idejno-političke aktivnosti. Međutim, Titov fond nije bio jedinstvena pojava ovakve vrste. Ukazali smo da su slični fondovi, oni koje nose imena velikih državnika, postojali i u demokratskim i nedemokratskim državnim sistemima. Osim toga, stipendiranje, u institucionalnom obliku, nije bila nepoznanica na ovim prostorima, već se ranije ostvarivalo putem kulturno-prosvjetnih društava u Bosni i Hercegovini. Na neka pitanja nismo bili u mogućnosti dati potpunije odgovore. Mada određeni arhivski fondovi postoje, oni su za sada nedostupni istraživačima, pa tako ova tema ostaje otvorena za daljnja istraživanja.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

a) Neobjavljeni izvori

1. Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Sarajevo
– Fond: *Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke djece SR Bosne i Hercegovine (1974-1986)*
– Fond: *Socijalistički savez radnog naroda Bosne i Hercegovine (SSRNBiH)*

2. Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd
– Fond: *Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke dece Jugoslavije (1973-1990)*

[305] Drago Hedl. "Druže Tito mi ti se školujemo". *Feral Tribune*, 6. 2. 1008.

HT11 prijelom new.indd 121 19.09.13. 12:39

– Fond: *Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ)*

b) Objavljeni izvori

– Dragošan D. 1984. *Titov fond - Od ideje do stvarnosti*. Majdanpek.
– *Materijalni i društveni razvoj Socijalističke republike Bosne i Hercegovine.* 1986. Sarajevo: Republički zavod za statistiku SR BiH.
– Petranović B. i Zečević M. (pr.) 1985. *Jugoslavija 1918-1984. Zbirka dokumenata*. Beograd: Izdavačka organizacija "Rad".
– *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ).* 1973-1986.
– *Službeni list Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (SR BIH).* 1973-1986.
– *Službene novine grada Sarajeva.* 1973.
– *Stanovništvo Bosne i Hercegovine. Narodnosni sastav po naseljima.* 1995. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
– *Statistički godišnjak FNRJ/Statistički godišnjak SFRJ/Statistički godišnjak Jugoslavije.* Beograd: Savezni zavod za statistiku. 1954-1971.
– *Svečana sednica povodom osamdesetog rođendana predsednika Republike Josipa Broza Tita*. 1972. Beograd: IC Komunist.
– *Titov fond SR Hrvatske za stipendiranje mladih radnika i radničke djece*. 1982. Zagreb:
– *Titov fond za stipendiranje mladih radnika i dece radnika opštine Čukarica - akcioni program*, april 1976. Beograd: Savet Titovog fonda opštine Čukarica.
– *Titov fond za stipendiranje mladih radnika i radničke djece*. 1974. Zagreb: Skupština Titovog fonda za stipendiranje mladih radnika i radničke djece SR Hrvatske.
– *Titov fond*. Zagreb: Riječka tiskara, 1974.
– *Титов фонд за стипендирање млади работници и деца на работници на Југославија (развој, општествена улога и место по општеството).* фебруара 1979. Скопје:
–

c) Objavljena sjećanja

– Piškorec V. 2006. "Sunčanim stazama. Autobiografske bilješke o ideologizaciji mladih u socijalizmu". *O Titu kao mitu – zbornik radova*. Zagreb: Srednja Europa, 469-476.

HT11 prijelom new.indd 122 19.09.13. 12:39

d) Štampa

- *Borba* (organ Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije)
- *Naši Dani* (list Saveza socijalističke omladine Bosne i Hercegovine)
- *Oslobođenje* (organ Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine)
- *Feral Tribune* (nezavisne novine)

LITERATURA

Knjige

- Duda I. 2010. *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 70-ih i 80-ih.* Zagreb: Srednja Europa.
- *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*. 1990. Sarajevo: Institut za istoriju/Oslobođenje, knj. 2.
- *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*. 1984. Beograd: Izdavački centar komunist/Narodna knjiga/Rad.
- Kemura I. 2002. *Značaj i uloga Narodne uzdanice u društvenom životu Bošnjaka (1923-1945)*. Sarajevo: Bošnjački institut, Institut za istoriju.
- Klasić H. 2012. *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Kuljić T. 2004. *Tito. Sociološko-istorijska studija*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka "Žarko Zrenjanin".
- *Mala enciklopedija.* 1986. Beograd: Prosveta, tom I, tom II.
- Mihailović S. i Spasojević G. 1979. *Tito na radnim akcija.* Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- Moljković I. 2008. *Slučaj Student. Dokumenti*. Beograd: Službeni glasnik.
- Mulaosmanović A. 2010. *Bihaćka krajina 1971-1991. Uticaj politike i političkih elita na privredni razvoj.* Sarajevo: Institut za istoriju.
- Papić M. 1972. *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Pavlović Ž. 2008. *Ispljuvak pun krvi*. Beograd: Službeni glasnik.
- *Pedagoška enciklopedija*, 1989. tom II. Beograd.
- Petranović B. 1989. *Istorija Jugoslavije 1918-1988.* III dio. Beograd: Nolit.
- Popov N. 2008. *Društveni sukobi - izazov sociologiji. "Beogradski juni" 1968.* Beograd: Službeni glasnik.

HT11 prijelom new.indd 123 19.09.13. 12:39

– Pozderac H. 1978. *Prilog proučavanju nacionalnih odnosa i socijalističkog zajedništva.* Sarajevo: Svjetlost.
– Ramet. S. 2009. *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918-2005.* Zagreb: Golden marketing.
– Ridley J. 2000. *Tito - biografija*. Zagreb: Prometej.
– Terzić V. M. 2005.*Titova vještina vladanja. Maršal i maršalat 1945-1953.* Podgorica: Pobjeda.
– Županov J. 1983. *Marginalije o društvenoj krizi*. Zagreb: Globus.

Članci i rasprave

– Bondžić D. 2011. "Titove titule. Josip Broz i naučne ustanove". *Tito – viđenja i tumačenja – zbornik radova,* Beograd: Institut za noviju istoriju i Arhiv Jugoslavije. 372-384.
– Davies S. 2004. "Stalin and the Making of the Leader Cult in the 1930s". *The Leader Cult in Communist Dictatorship. Stalin and Eastern Bloc edit*. [Balázs Apor,et al], Palgrave Macmillan. 29-47.
– Ennker B. 2004. "The Stalin Cult, Bolshevik Rule and Kremlin Interaction in the 1930s." *The Leader Cult in Communist Dictatorship. Stalin and Eastern Bloc* edit. [Balázs Apor, et al], Palgrave Macmillan, 83-102.
– Grigorov D. 2008. "Računajte na nas - 'Odlomak' o Titovoj štafeti ili štafeti mladosti." *Godišnjak za društvenu istoriju.* god XV, sv. 1-3. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 106-138.
– Jakovina T. 2006. "Tito je mladost, mladost je radost". *O Titu kao mitu – zbornik radova.* Zagreb: Srednja Europa.
– Kuljić T. 1995. "Tito. Nacrt sociološkoistorijskih istraživanja". *Srpska politička misao, br.1.* Beograd: 49-90.
– Ličina A. 2012. "Stipendiranje u Bosni i Hercegovini (1878-1990)". *Historijska traganja*, 9. Sarajevo: Institut za istoriju, 31-64.
– Mitrović M. 2008. "Osamdeseti rođendan Josipa Broza Tita". *Tokovi istorije*, *br. 3-4.* Beograd: 241-250.
– Mojić D. 1995. "Evolucija kulta Josipa Broza Tita. 1945-1990: Analiza štampe". Beograd: *Srpska politička misao*, *br.1.* Beograd: 133-154.
– Vjekoslav P. 2012. "Herojstvo, mučeništvo i karizma u civilnoj religiji titoizma. Proturječja između Titovog kulta i kulta narodnih heroja". *Tito – viđenja i tumačenja – zbornik radova*. Beograd: Institut za noviju istoriju, 582-597.

HT11 prijelom new.indd 124 19.09.13. 12:39

– Rees E. A. 2004. "Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions". *The Leader Cult in Communist Dictatorship. Stalin and Eastern Bloc edit.* [Balázs Apor, et al], Palgrave Macmillan, 3-29.
– Sadiković E.. 2009. "Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini. Između socijalističkog naslijeđa i evropskih standarda." *Godišnjak Preporod*, Sarajevo: 26-42.
– Sarač-Rujanac Dž. 2012. "Rasprave o nacionalnomi religijskom identitetu u Sveskama Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa 1983-1990." *Prilozi*, 41. Sarajevo: Institut za istoriju,
– Selinić S. 2007. "Počeci socijalističkog Novog Beograda - prva faza izgradnje Novog Beograda 1947-1950". *Tokovi istorije,br. 4.* Beograd: Institut za noviju istoriju, 75-96.

INTERNET

1. Arizona State Univerzity (ASU) Financial Aid.
https://students.asu.edu
http://www.britishcouncil.org/serbia.htm
2. Časopis *Машины и механизмы.*
http://www.mmxxi.ru/item/235/.
Digitalna biblioteka i arhiv. Социальная история отечественной науки.
http://russcience.euro.ru.
Društvo Jugoslavena koji žive na prostoru Zapadne Australije – Yugal Club W. A. http://www.yugal.com
Encyclopedia Britannica Online.
http://www.britannica.com
3. Hrvatski savez gluhih i nagluhih osoba.
http://www.hsgn.hr
4. Karelijanska državna pedagoška akademija.
www.kspu.karelia.ru.
5. Marshall Scholarships.
http://www.marshallscholarship.org/
6. Portal Instituta za razvoj i obrazovanje.
http://www.stipendije.info/hr/baza_stipendija
7. Savez gluvih i nagluvih Srbije.
http://www.savezgluvihsrbije.org.
8. Scholarship Merits.
http://scholarshipmerits.com/.

HT11 prijelom new.indd 125 19.09.13. 12:39

9. The Hubert H. Humphrey Fellowship Program.
http://www.humphreyfellowship.org
10. The Queen Elizabeth Scholarship Trust (QEST).
http://www.qest.org.uk/
11. Наук СССР, *Žurnal Вестник*, br. 1, 1940. godina.
http://www.ras.ru/publishing/

INTERVJU

– Intervju sa H. K. 30. 4. 2011.
– Intervju sa T. K. 6. 10. 2011.
– Upitnik M. T. 10. 10. 2011.
– Intervju sa I. Š. 15. 9. 2011.

Summary

TITO'S SCHOLARSHIP FUND FOR YOUNG WORKERS AND WORKERS' CHILDREN OF SOCIALIST REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA (1974-1986)

Tito's fund for Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina was founded in January of 1974 and was a republican branch of Tito's fund for Yugoslavia. The initiative for its establishment appeared at the beginning of 1972 and was connected to the celebration of the jubilee from the life of Josip Broz Tito, his eightieth birthday and thirtyfifth anniversary at the head of the League of Communists of Yugoslavia. The aim of the mentioned celebrations was the glorification of Tito's personality and work, with the intention of strengthening his personality cult. Considering the fact that the beginning of 1970-ies was a period of turbulent activities on the political scene of Yugoslavia, Tito's personality was supposed to serve as an integrating factor in the country and therefore in this period his personality and deeds were even more glorified. In such circumstances an idea arose about the establishing of Tito's fund, although, from its conception to its realization, from February 1972 to May 1973, when Tito's fund for Yugoslavia was established, there passed a period of almost one and a half year. The primary activity of Tito's fund was the distribution of scholarships, at the beginning exclusively to

HT11 prijelom new.indd 126 19.09.13. 12:39

the children of workers and to young workers, as its title clearly stated, and subsequently the basis for the grant distribution was expanded to other categories of population. At the end of the 1970-ies and idea appeared to rename Tito's fund into the Josip Broz Tito Foundation. This idea implied only the change of the name but not significant changes to its activities. The biggest changes referred to the expansion of the basis for grant distribution. Tito's fund for Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina in the period 1974-1986 granted 3748 scholarships, which in relation to the overall 31.844 scholarships granted in Yugoslavia made up 11.77% of scholarships. Its role was not only to promote Tito's personality cult but also to achieve certain educational, social, human resource, ideal and political aims.

Key words: Tito's fund, scholarships, Bosnia and Herzegovina

HT11 prijelom new.indd 127 19.09.13. 12:39